

Asya Avrupa

Ақпараттық сараптама журналы
Басылымның 9-ші жылы, № 92, Қыркүйек 2025

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN YAYINIDIR ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ БАСЫЛЫМЫ

ZENGİZUR KORİDORU: GÜNEY KAFKASYA'DA JEOPOLİTİK REKABETTEN EKONOMİK İŞBİRLİĞİNE

ЗӘҢГЕЗҮР ДӘЛІЗІ: ОҢТҮСТІК КАВКАЗДАҒЫ ГЕОСАЯСИ БӘСЕКЕЛЕСТІКТЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҮНТЫМАҚТАСТЫҚҚА

04 СҰХБАТ RÖPORTAJ

PROF. DR. DİHAN KAMZABEKULI
KAZULUS.BİLİM.AKAD. AKADEMİSYENİ,
"KAZAK GAZETELERİ" MEDYA HOLDİNGİ
GENEL DİREKTÖRÜ

ДИХАН ҚАМЗАБЕКҰЛЫ

ҰҒА АКАДЕМИГІ,
«ҚАЗАҚ ГАЗЕТТЕРІ» МЕДИАХОЛДІНГІНІҢ
БАС ДИРЕКТОРЫ

31

**THE ROLE OF KHORGOS
IN FACILITATING TRADE
COOPERATION BETWEEN
KAZAKHSTAN AND CHINA**

РОЛЬ ХОРГОСА В СОДЕЙСТВИИ
ТОРГОВОМУ СОТРУДНИЧЕСТВУ
МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И
КИТАЕМ

ANUAR SATMURZIN

42

**SCO TIANJIN SUMMIT 2025:
PRIORITIES AND CHALLENGES**

САММИТ ШОС В ТЯНЬЦЗИНЕ
2025: ПРИОРИТЕТЫ И ВЫЗОВЫ

DR: ALBINA MURATBEKOVA

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Doç. Dr. Suat Beylur

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Ömirbek Hanayî

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Erkinbek Turgunov

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Dr. Zhuldyz Kanapiyanova
Ömirbek Hanayî
Zhuldyz Zhanadil

Sekretarya / Хатшылық
Asel Ingaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Doç. Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Elmira Montanay

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Doç. Dr. Suat Beylur
Zhengizkhan Zhanaltay
Prof. Gulnar Nadirova
Ömirbek Hanayî
Erkinbek Turgunov

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayin tescil belgesi No: 15793-J, tarihi: 27.01.2016. Söz konusu yayin izni Kazakistan Enformasyon ve Toplumsal Kalkinma Bakanligi tarafından verilmiştir. Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayin politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İki ayda bir yayımlanmakta olup, tirajı 300 adettir. Bedelsiz olan yayının basılı dağıtımı, Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж. Жоғарыда аталған басылымға рұқсатты Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі берді. Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады. Екі айда бір рет жарияланатын болып, тиражы 300 дана. Журналымыздың баспа басылымы Қазақстан мен Түркияда тегін таратылады.

Doç. Dr. SUAT BEYLUR

Доцент, Доктор СУАТ БЕЙЛҮР

Değerli Takipçilerimiz,

Asya Avrupa dergimizin 92. sayısında sizlerle bir kez daha buluşmanın mutluluğunu ve heyecanını yaşıyoruz.

Bu sayımızda araştırmacılarımız; enerji ve su politikalarından Şanghay İş Birliği Örgütü'nün Tianjin Zirvesi'ne, ABD'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen Azerbaycan–Ermenistan barış görüşmelerine kadar uzanan çeşitli başlıklardaki güncel ve kapsamlı analizlerini sizlerin istifadesine sunuyor.

Uzunca bir süredir küresel siyasetin merkezinde yer alan Orta Asya'da iş birlikleri gelişirken, bölgenin periferisinde de barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik girişimlerde gözle görülür bir ivmelenme yaşanmaktadır. Nitekim, ABD'nin ev sahipliğinde Washington'da düzenlenen Azerbaycan–Ermenistan barış görüşmeleri Güney Kafkasya'da kalıcı barış umutlarını önemli ölçüde artırmış; bu görüşmelerde gündeme gelen Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesine dönük adımlar ise Türk Dünyası'nın jeopolitik bütünleşmesini güçlendirecek stratejik bir gelişme olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda, 6–7 Ekim tarihlerinde Azerbaycan'da “Bölgesel Barış ve Güvenlik” ana temasıyla toplanacak olan Türk Devletleri Teşkilatı'nın 12. Zirvesi de ayrıca dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır.

Öte yandan, uluslararası toplumun Filistin Devleti'ni tanıma yönündeki adımlarının son haftalarda hız kazanması, uzun süredir Gazze'de devam eden insanlık krizinin sona erdirilmesi doğrultusunda umutları yeniden yeşertmektedir.

Bölgesel gelişmelerin geniş bir perspektiften ele alındığı bu sayımızda yer alan analizlerin, siz değerli okuyucularımıza hem faydalı hem de ufuk açıcı bir okuma deneyimi sunacağına inanıyor, keyifli okumalar diliyoruz.

Құрметті оқырман

«Азия Еуропа» журналының 92 санында өздеріңізбен қайта жүздесіп отырғанымызға өте қатты қуаныштымыз.

Журналдың бұл санында зерттеушілеріміз энергия және су саясаты мәселелерінен бастап, Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының Тяньцзинь саммитіне, сондай-ақ АҚШ-та өткен Әзербайжан мен Армения арасындағы бейбіт келіссөздерге дейінгі ауқымды тақырыптар бойынша өзекті әрі мазмұнды талдауларын назарларыңызға ұсынады.

Біршама уақыттан бері жаһандық саясаттың назарында тұрған Орталық Азияда ынтымақтастық қатынастар дами түссе, өңірдің шеткері аймақтарында да бейбітшілік пен тұрақтылық орнатуға бағытталған бастамалар айқын серпінге ие болуда. Осы тұрғыда, АҚШ астанасы Вашингтонда өткен Әзербайжан мен Армения арасындағы бейбіт келіссөздер Оңтүстік Кавказдағы тұрақты бейбітшілікке деген үмітті едәуір арттырды. Ал бұл кездесулерде талқыланған Зәңгезұр дәлізін жүзеге асыруға бағытталған қадамдар Түркі дүниесінің геосаяси тұтастығын күшейтетін стратегиялық маңызы бар бастама ретінде ерекшеленді. Осыған байланысты, 6–7 қазан күндері Әзербайжанда «Аймақтық бейбітшілік пен қауіпсіздік» тақырыбымен өтетін Түркі мемлекеттері ұйымының 12-ші саммиті де айрықша назар аударарлық оқиға болмақ.

Сонымен қатар, соңғы апталарда халықаралық қауымдастықтың Палестина мемлекетін мойындау бағытындағы қадамдарының жеделдеуі — ұзақ уақыттан бері Газа аймағында жалғасып келе жатқан гуманитарлық дағдарысты тоқтатуға деген үмітті қайта жандандыруда.

Аймақтық үдерістер жан-жақты, терең талдауларды ұсынып отырған бұл санымыздағы сараптамалық мақалалар зейіні ашық оқырмандарымызға пайдалы әрі ой көкжиегін кеңейтетін танымды тұжырымдар қалыптастыруға ой түрткі болады деп сенеміз. Ізгі тілегіміз – сана сергітер жанға жағымды оқылым тілейміз.

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ DOÇ. DR. SUAT BEYLUR	1
--	---

RÖPORTAJ СҰХБАТ

ULUSAL KURULTAY ÜYESİ, KAZAKİSTAN ULUSAL BİLİMLER AKADEMİSİ AKADEMİSYENİ, "KAZAK GAZETELERİ" MEDYA HOLDİNGİ GENEL DİREKTÖRÜ PROF. DR. DİHAN KAMZABEKULI	
ДИХАН ҚАМЗАБЕКҰЛЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙ МҮШЕСІ, ҰҒА АКАДЕМИГІ, «ҚАЗАҚ ГАЗЕТТЕРІ» МЕДИАХОЛДИНГІНІҢ БАС ДИРЕКТОРЫ	4

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

ZENGEZUR KORİDORU: GÜNEY KAFKASYA'DA JEOPOLİTİK REKABETTEN EKONOMİK İŞBİRLİĞİNE ЗӘҢГЕЗҰР ДӘЛІЗІ: ОҢТҮСТІК КАВКАЗДАҒЫ ГЕОСАЯСИ БӘСЕКЕЛЕСТІКТЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫНТЫМАҚТАСТЫҚҚА ZHENGIZKHAN ZHANALTAY	18
THE ROLE OF KHORGOS IN FACILITATING TRADE COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CHINA РОЛЬ ХОРГОСА В СОДЕЙСТВИИ ТОРГОВОМУ СОТРУДНИЧЕСТВУ МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И КИТАЕМ ANUAR SATMURZIN	31
SCO TIANJIN SUMMIT 2025: PRIORITIES AND CHALLENGES САММИТ ШОС В ТЯНЬЦЗИНЕ 2025: ПРИОРИТЕТЫ И ВЫЗОВЫ DR. ALBINA MURATBEKOVA	42
AFGHANISTAN'S HYDRAULIC AMBITIONS AND THEIR EFFECT ON CENTRAL ASIA	

ВОДНЫЕ АМБИЦИИ АФГАНИСТАНА И ИХ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ KANAT MAKHANOV	51
THE CURRENT STATUS OF ENERGY TRANSITION IN KAZAKHSTAN ТЕКУЩИЙ СТАТУС ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПЕРЕХОДА В КАЗАХСТАНЕ AIDA AMANGELDINA	63
KAZAKİSTAN'DA YAPAY ZEKÂ VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: CUMHURBAŞKANI TOKAYEV'İN ULUSA SESLENİŞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TRANSFORMATION IN KAZAKHSTAN: AN ASSESSMENT BASED ON PRESIDENT TOKAYEV'S STATE OF THE NATION ADDRESS SHAKHIDA TASHBAYEVA	74
ASSESSING THE VALUE OF CITIZENSHIP IN CENTRAL ASIAN COUNTRIES ОЦЕНКА ЦЕННОСТИ ГРАЖДАНСТВА В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ PROF. DR. GULNAR NADIROVA	85

ETKİNLİKLER İC-ШАРАЛАР

.....	96
-------	----

İNFOGRAFIK ИНФОГРАФИКА

.....	110
-------	-----

Prof. Dr. Dihan KAMZABEKULI

Ulusal Kurultay Üyesi,
Kazakistan Ulusal Bilimler
Akademisi Akademisyeni,
“Kazak Gazeteleri” Medya
Holdingi Genel Direktörü

Дихан ҚАМЗАБЕКҰЛЫ

Ұлттық құрылтай
мүшесі, ҰҒА академигі,
«Қазақ газеттері»
медиахолдингінің бас
директоры

Öncelikle okurlarımız için kendiniz ve mesleki gelişiminiz hakkında biraz bilgi verir misiniz?

Doğrusu, söze kendimden başlamam beni biraz rahatsız ediyor. Çünkü “beni tanıyın” demek, bizim kuşağımızda –özellikle de ağabey ve orta kuşak mensupları arasında– pek hoş karşılanmaz, hatta etik de sayılmaz. Bu nedenle bu soruya kendi kuşağımızın bakış açısı çerçevesinde yanıt vermek isterim.

“Biz” derken 1970’lerin öğrencilerini, 1980’lerin üniversitelilerini kastediyorum. Hem pioner hem komsomol olduk; Sovyetler Birliği’nin bir gün yıkılacağı aklımızın ucundan bile geçmezdi. Bununla birlikte öğrencilik yıllarımızda şu sorular içimizi kemirirdi: “Neden tarihimiz bu kadar kesintili? Abaylardan sonra neden doğrudan Sakenler dönemi başlıyor? Aradaki kuşaklar nerede? Şehirlerde neden kendi milletimizin oranı bu kadar düşük? Parti yöneticileri nasıl oluyor da farklı standartlarla yaşıyor? Dil, din ve kültüre getirilen kısıtlamalar ne anlama geliyor?” Ancak bu soruların cevabını bulmak o yıllarda pek kolay değildi.

1983’te Abay Pedagoji Enstitüsü’nün (bugünkü Abay Kazak Millî Pedago-

**BİZ, TANRI’NIN
LÜTFETTİĞİ ÖZGÜRLÜĞÜ
GENÇLİĞİMİZİN EN
DİNAMİK ÇAĞINDA
KARŞILAYAN VE
BU BAĞIMSIZLIĞI
KALEMİYLE
GÜÇLENDİREN KUŞAĞIN
TEMSİLCİLERİYİZ**

**BİZ - ЖАРАТҚАН
БҰЙЫРТҚАН
БОСТАНДЫҚТЫ
ҚЫЛШЫЛДАҒАН
ЖІГІТ ШАҒЫМЫЗДА
ҚАРСЫ АЛҒАН
ЖӘНЕ АЗАТТЫҚТЫҢ
ШЫНАЙЫ ЖҮЗЕГЕ
АСУЫНА ҚАЛАММЕН
ҮЛЕС ҚОСЫП КЕЛЕ
ЖАТҚАН БУЫННЫҢ
ӨКІЛІМІЗ**

Дихан Қамзабекұлы, ең алдымен оқырмандарымызға кәсібіңіз бен өзіңіз туралы ақпарат бере кетсеңіз.

Ә дегеннен өзімнен бастау ептеп қолайсыздық туғызады. Себебі «мені танып қой» деу аға және орта буынның этикасына сәйкеспейді. Сондықтан бұл сұраққа біздің буынның көзқарасы мен талғамын түсіндіре жауап беріп көрейін. «Біз» дегенім – XX ғасырдың 70-жылдарының мектеп оқушылары, 80-жылдарының студенттері. Бірден ескертейін: пионер де, комсомол да болдық. «Кеңес одағы құлап қалады» деп ойлаған емеспіз. Бірақ сол студент күнімізде «Неге тарихымыз келте? Абайлардан кейін қалай бірден Сәкендер басталып кетеді? Ортадағылар қайда? Қалада ұлтымыздың саны не себепті аз? Партия, комсомол басшылығында жүргендер қалайша түрлі стандартпен өмір сүреді? Дін мене дәстүрге, тіл мен мәдениетке шектеу нені білдіреді? Пайдасы жоқ жиын, шеру, сөз неге көп?...» т.б. сұрақтардың жауабын таба алмай қиналатынбыз. 1983 жылы Абай атындағы ҚазПИ-дің қазақ тілі мен әдебиеті мамандығына оқуға түсіп, 1-курсты бітіргеннен кейін әскерге алып кет-

ji Üniversitesi) “Kazak Dili ve Edebiyatı” bölümüne girdim. Birinci sınıftan sonra askere alındım. Orada, 15 farklı cumhuriyetten gelen 30–40 milletten insanla birlikte yaşadım; böylece Sovyet sisteminin hapishanesinden ordusuna kadar uzanan karmaşık yapısını daha yakından gördüm. “Vatanseverlik” söyleminin ardında çıkar ilişkilerinin nasıl işlediğini fark ettim. Komutanlar, “Sen üniversitelisin, gözün açık” diyerek beni *Boevoy Listok* (Savaş Bülteni) adlı duvar gazetesinin editörü yaptılar. Boş vakitlerimde birlik kütüphanesine gider, ilgi çekici fikirleri toplayıp el yazısıyla gazete sayfalarına işlerdim.

1986 sonbaharında askerlikten döndüğümde Almatı bana temkinli ama sessiz bir şehir olarak göründü. O yıllarda ekonomik durum kötüydü, insanlar umutsuzdu. Ancak hem şehirde hem de köyde –özellikle bilinçli Kazaklar arasında– geleneksel değerler hâlâ güçlüydü. Aralık (Jeltoksan) olayları da işte bu birikmiş öfke döneminde patlak verdi. Dinmuhammed Kunayev’in görevden alınmasının ardından Almatı’da herkes “Menin Kazakistanım” (Benim Kazakistanım) şarkısını söylüyordu. Kimse de

ti. Mұның бір қайыры – 15 республикадан келген кемі 30-40 ұлт өкілі бір-бірімізді таныдық. Кеңестік түрмеден кеңестік әскерге өткен түрлі күрделі мәселенің не екенін ұқтық. Әскери кешен, мүдде патриоттықты желеу етіп өз бетімен кетіп бара жатқанын аңғардық. Оқитынымыз – кеңес орталығының партиялық басылымдары мен «Красная звезда» газеті еді. Әскери бөлім басшылары қоярда-қоймай «студентсің, көзің ашық, қолтаңбаң тәуір» деп, қосымша «Боевой листоктың» редакторы етіп тағайындады. Қазақша оқығаным, орысша «нан сұрайтыннан» сәл жоғары. Афишаның бір бетіндей параққа пікір жинаймын. Әр нөміріне шағын бас мақала жазамын. Әрине, көбі - әскери трафарет сөздер. Әйтеуір ептеп бос уақытым бар. Әскери бөлім кітапханасына барамын. Қызықты, танымдық ой, ұсыныс жинаймын. Соның керегін «Боевой листокқа» хаттаймын. Қолмен қабырға газетіндей даярланады...

1986 жылы қыркүйек соңында әскерден оралғанымда Алматы байыпты, сабырлы қала болып көрінді. 1983 жылы студент-

Prof. Dr. Dihan Kamzabekulı'nın şahsi arşivi

onları susturmaya cesaret edemedi. 1980'lerin ortasında Sovyetler Birliği, *perestroyka* ve *glasnost* sloganlarıyla hareketlendi. Halk açtı ancak gönlü, dinin, geleneğin ve tarihi şahsiyetlerin yeniden gündeme gelmesiyle doymaya başlamıştı. Aлаш aydınları 1988'de kısmen aklansa da, dine ve millî değerlere dair mirasları hâlâ görmezden geliniyordu.

1990'larda bağımsızlığımızı kazandığımızda Kazakistan Bilimler Akademisi'nde görevliydim. Sevinçten şapkamızı havaya fırlattık. Farklı görüşlerin itirazlarına rağmen bağımsızlığın sembolleri ve idealleri aşama aşama yerleşti. O günlerde, 15–20 yıl içinde hem devlet dilinin hem de millî tarihini bütünüyle ihyâ edileceğine içtenlikle inanıyorduk. Biz, Tanrı'nın lütfettiği özgürlüğü gençliğimizin

тер жатақханасы тәртіпсіздік пен ішкіліктің ордасына айналғанын өз көзіммен көріп едім... Кейін ойладым: «Үмітсіздік сондай деградацияға әкелді ме?» деп. Сонымен Желтоқсан көтерілісі жақындап келе жаты. Әскерден келген соң, 2–3 күн ауылда болғанмын. Экономикалық ахуал төмен деген. Оның үстіне сол кезде әке-шешеміз зейнеткерлер еді. Қатарластарымыз да жарқырап үмітті сөз айтпайды. Айнала сенімсіздік. Көп істен мағынасыздық, бір-сарындылық байқалатын. Бірақ қалада да, ауылда да (қаланың ойлы қазағында) дәстүр бекем.

Желтоқсан көтерілісін екі-үш сөзбен ғана сипаттайын. Елдің арып-ашуына Д.Қонаевтың қызметтен алынғаны сәйкес келді де,

Prof. Dr. Dihan Kamzabekulı'nın şahsi arşivi

en dinamik çağında karşılayan ve bu bağımsızlığı kalemiyle güçlendirmeye çalışan kuşağın temsilcileriyiz.

Başlangıçta mesleğim “Kazak dili ve edebiyatı öğretmenliği” idi ve eğitimci kimliğimden hiç kopmadım. Almatı’daki Abay okulunda, devlet memurlarına yönelik kurslarda, Al-Farabi Kazak Millî Üniversitesi, Kurmangazi Konservatuvarı, L.N. Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi ve Kazak Ulusal Müzik Akademisi’nde dersler verdim. Hâlen Avrasya Üniversitesi’nde profesör olarak görev yapıyorum.

Gazetecilik de benim için bir gönül meselesi. *Kazakistan Pioneri*’nden başlayarak *Sotsialistik Kazakistan* (bugünkü *Egemen Kazakistan*) gazetesine kadar çeşitli yayınlarda yazdım. *Ana Tili*, *Jas Alas*, *Astana Akşamı*, *Ruhaniyat* gazeteleri ve *Kazakistan Müzeleri* dergisinde görev aldım. Yaklaşık iki yıl “Kazakistan” televizyonunda yayımlanan *Kümbez* programını sundum.

Astana’daki L.N. Gumilev Avrasya Ulusal Üniversitesi’nde 28 yıl görev yaptım; bunun 15 yılı rektör yardımcılığıyla geçti. Üniversitenin Kazak Edebiyatı Bölümü başkanı olarak başkentte ilk kez Gazetecilik bölümünün açılmasına öncülük ettim. Filoloji alanında doktor ve profesör unvanlarına sahibim. Alas dönemi üzerine 10’dan fazla araştırma kitabım ve 20’den fazla derleme çalışmam bulunuyor. 2022’den bu yana *Egemen Kazakistan* gazetesini, 2023’ten itibaren ise toplam 11 gazete ve dergiyi kapsayan “Kazak Gazeteleri” medya holdingini yönetiyorum.

Bilim ve basın, benim iki kanadım gibidir. Eğitimci bir aileden geliyorum; ninemin, anne babamın, Abay Pedagoji Enstitümün ve Bilimler Akademisi’nin bana kazandırdığı terbiye için minnettarım. 2008’den bu yana Avrasya Ulusal Üniversitesi’nde doktora ve PhD tez jürilerinin başkanlığını yürütüyorum. Uzun yıllar *Eurasian National University Bulletin: Beşeri Bi-*

**ALAS AYDINLARI,
YENİLENEN VE ADİL
BİR KAZAKISTAN’IN
RUHSAL TEMELİNİ
OLUŞTURAN
FİKİRLERİYLE BUGÜN
DE ULUSUN AHLAKİ
PUSULASI OLMAYA
DEVAM EDİYOR**

**ЖАҢАРҒАН,
ӘДІЛЕТТІ ҚАЗАҚСТАН
ҮШІН ЕЛЕУЛІ РУХАНИ
ҰСТЫН – АЛАШ
ЗИЯЛЫЛАРЫ БҮГІНГІ
КҮНІ ДЕ ҰЛТТЫҢ
МОРАЛЬДЫҚ
ТҰТҚАСЫ БОЛЫП
ҚАЛА БЕРЕДІ**

Алматының бүкіл қазақтілді халқы, тілектес өңірлер бір мезгілде, үйде, түзде, ұжымда «Менің Қазақстаным» әнін шырқап тұрды. «Бұл әнді шырқама!» деп ешкім айта алмады... 80-жылдардың ортасынан бастап кеңес одағы «қайта құру», «жариялылық» деп бір серпілді. Тарих «ақтаңдақтары» осы кезден айтыла, жазыла бастады. Халықтың қарны аш, бірақ діннің, дәстүрдің, тарихи тұлғалардың келуімен көңілі тоғайып жүрді. Одақтың шеңгеліндегі Қазақстанда Алаш зиялылары 1988 жылы жарым-жартылай (таза ұлтқа, дінге қатысты мұрасы ауызға алынбай) ақталды.

90-жылдары еліміз Тәуелсіздік алғанда Қазақстан Ғылым академиясының қызметкері едік. Бөркімізді аспанға аттық. Жоғарғы кеңесті (Парламент) жаулап алған өзге пікірдегілердің қарсылығына қарамай азаттық атрибуттары, мұраттары кезең-кезеңмен орнығып жатты. Шынын айтайын, 15-20 жылда мемлекет тілі де, ұлт тарихы да қалпына келеді деп үміттендік.

Міне, біз - Жаратқан бұйыртқан бостандықты қылшылдаған жігіт шағымызда қарсы алған және азаттықтың шынайы жүзеге асуына қаламмен үлес қосып келе жатқан буынның өкіліміз.

Әу бастағы мамандығым – қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімімін. Ағартушылық кәсіптен бір сәт те қол үзген емеспін. Алматыдағы Абай атындағы мектепте, мемлекеттік қызметкерлерге арналған курстарда, әл-Фараби атындағы ҚазМУ-да, Құрманғазы атындағы Қазақ консерваториясында, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ-да, Қазақ ұлттық музыка академиясында қазақ тілінен, қазақ әдебиетінен, мәдениеттанудан сабақ бердім. Әлі күнге Еуразия университетінде профессормын.

limler Serisi dergisinin baş editörlüğünü yaptım. 1996'dan bu yana başkentte, kültürel, entelektüel ve bilimsel yaşamın merkezindeyim. Uzun yıllar Astana Kamu Konseyi üyesi olarak çalıştım, şu anda Ulusal Kurultay üyesiyim.

Sizin de değindiğiniz üzere eserlerinizin Alaş araştırmalarında önemli bir yere sahip olduğunu biliyoruz. Bu çerçevede son çalışmalarınız hakkında bilgi verdikten sonra Alaş aydınlarının, günümüz Kazakistan toplumuna etkisi hakkındaki düşüncelerinizi paylaşır mısınız?

"Arkamıza içten bir duyguyla, önümüze açık bir gözle bakalım!" Bu söz, Kazak halkının özgürlük ve eşitlik mücadelesi yolunda otiriter-bürokratik sistemin kurbanı olmuş Alaş

Ал, журналистік кәсіпке келсек, бұл да – жан қалауы. «Қазақстан пионері» газетінен бастап «Социалистік Қазақстанға» дейін (осы ескі атауы кезінен) мақала жазып тұрдым. Республикалық «Ана тілі», «Жас алаш», «Астана ақшамы» газеттерінде, салалық «Руханият» газеті мен «Қазақстан музейлері» журналында қызмет істедім. Екі жылға жуық «Қазақстан» ТВ «Күмбез» хабарын жүргіздім.

Астанадағы Еуразия ұлттық университетінде 28 жыл қызмет атқарып, оның 15 жылында проректор болдым. Осы университеттің қазақ әдебиеті кафедрасын меңгерушісі қызметінде елордада алғаш рет журналистика мамандығын ашуға атсалы-

Prof. Dr. Dihan Kamzabekulı'nın şahsi arşivi

hareketi önderlerinden Smagul Saduakasulı'na (1900–1933) aittir. Aлаш аядынары, yenilenen ve adil bir Kazakistan'ın ruhsal temelini oluşturan fikirleriyle bugün de ulusun ahlaki ve entelektüel pusulası olmaya devam ediyor.

Bilindiği üzere Алаш аратырмалары (Алаштану), kesintisiz biçimde gelişen bir bilim dalıdır. 1990'lı yılların başlarını hatırlıyorum: millî gazetelerin sayısı henüz çok azdı. Almatı'daki arşivlerde ve kütüphanelerin nadir eserler bölümünde neredeyse her gün yeni belgeler, yeni miras eserler bulurduk. Merhum devlet adamı Altınбек

**EGEMEN KAZAKSTAN,
HEM AVRUPA'DAKİ
DEMOKRASİ
TARİHİNİN
YANKILARINI HEM DE
ALAŞ DÜŞÜNCESİNİN
ÖZGÜRLÜKÇÜ
RUHUNU YANSITAN
BİR YAYIN ÇİZGİSİNE
SANIPTIR**

**ГАЗЕТ
МАҢДАЙШАСЫНДАҒЫ
«АЗАТТЫҚ! ТЕҢДІК!
ТУЫСТЫҚ!»
ТҰЖЫРЫМ-
СӨЗ – АЛЫСТАҒЫ
ЕУРОПА
ДЕМОКРАТИЯ
ТАРИХЫМЕН ДЕ,
ЖАҚЫНДАҒЫ АЛАШ
ТАРИХЫМЕН ДЕ
САБАҚТАС ҚАҒИДАТ
ЕДІ**

стым (ол мамандық тұңғыш қазақ әдебиеті кафедрасы құрамында болды).

Ғылым докторы, профессормын. Академиктер Ә.Қайдары, З.Ахметов, С.Қирабаев, Р.Сыздықова т.б. филология партиархтары тың кезде Ұлттық ғылым академиясының екі кезеңіне (корреспондент-мүше мен академик) 2012 және 2017 жылдары әділ сайлау арқылы өттім.

Алаш кезеңіне қатысты 10-нан аса зерттеу кітабым және 20-дан аса жинағым бар. Жинақ дегеніміз – Алаш арыстарының алғысөз, түсініктерімен әзірленген мұрасы. Араб қарпіндегі төте жазудан бүгінгі кирил қарпіне түсіру оңай емес.

2022 жылдан «Егемен Қазақстанды», 2023 жылдан осы «Егеменмен» бірге жалпы 11 газет-журнал енетін «Қазақ газеттері» медиахолдингі басқарамын. Бұл ортада ғылым, білім жүйесіндегі тәжірибенің пайдасы тиіп жатыр.

Ғылым мен баспасөз – қос қанатым. Жарықтық әжеме, ата-анама, мектебіме, Абай атындағы ҚазПИ-іме, Ғылым академиясындағы Әдебиет және өнер институтына тәлім-тәрбиесі үшін разылығым шексіз. 2008 жылдан Еуразия ұлттық университетінде алғаш докторлық диссертациялық кеңестің, 2011 жылдан осы күнге дейін PhD диссертациялық кеңесінің төрағасымын. Ұзақ жыл осы оқу орындағы «ЕҰУ Хабаршысы: гуманитарлық ғылымдар сериясы» журналын басқардым.

1996 жылдан бері атауы Ақмола-Астана-Нұр Сұлтан-Астана болып өзгерген елорданың мәдени-рухани-ғылыми шараларының ортасындамын. Біраз жыл Астана Қоғамдық кеңесінің мүшесі қатарында жүрдім. Қазір Ұлттық құрылтай мүшесімін.

Сіздің де атап өткеніңіздей, еңбектеріңіздің Алаш зерттеулерінде

Sarsenbayұлы'nın yönettiği *Örken* gazetesi bu materyalleri yayımlayarak Aлаш mirasına özel bir yer açtı. Şerahmet Kazıyev'in idaresindeki *Egemen Kazakstan* gazetesi de aynı dönemde millî ruhu yükseltti ve Aлаш mirasının tanıtımında öncü oldu. Özbekali Jänibekov'un öncülüğünde kurulan *Ana Tili* gazetesinin genel yayın yönetmeni, Şokan Ualikhanov araştırmacısı Janılqap Beysenbayұлы ise genç Aлаш araştırmacılarını etrafında toplayarak bir düşünce çevresi oluşturdu.

O dönemde "Kazak Bilginlerinin İlk Kongresi", *Jas Azamat*, *Birlık Tuı*, *Sarıarqa* gibi gazeteler ile "Talap" topluluğu, "Alka" programı, 1920'lerdeki bilimsel enstitüler, toprak бүтінлүгү araştırmaları, ilk ders kitapları, tiyatro oyunları ve film senaryoları üzerine makaleler kaleme aldık. Böylece Aлаш konusuna yöneldik ve J. Aymaııtұлы, M. Cumabay, A. Bökeyhan, Q. Kemengerұлы, S. Saduakasұлы, H. Bolğanbay gibi şahsiyetlerin miraslarını çok ciltli eserler hâlinde yayıma hazırladık.

Prof. Dr. Dihan Kamzabekulı'nın şahsi arşivi

ерекше орын алатыны белгілі. Осы тұрғыда, соңғы ғылыми ізденістеріңіз жөнінде қысқаша ақпарат беріп, сонымен қатар Алаш зиялыларының қазіргі Қазақстан қоғамына тигізіп отырған ықпалы туралы ой-пікіріңізбен бөліссеңіз екен.

Артымызға – анық көңілмен, алдымызға – ашық көзбен қарайық! Бұл сөзді Қазақ елінің еркіндігі мен теңдігі үшін күресіп, сол жолда әкімшіл-әміршіл жүйенің құрбаны болған қайраткер, Алаш арысы Смағұл Садуақасұлы (1900-1933) айтыпты. Жаңарған, әділетті Қазақстан үшін елеулі рухани ұстын – Алаш зиялылары. Алаштану – үзіліссіз жалғасатын ғылым саласы. Сонау 90-жылдардың басы есіме түседі. Ұлт газеттері санаулы-ақ еді. Алматының архивтерінен, кітапхананың сирек басылымдар қорынан кейде күн сайын, кейде апта сайын жаңа мұра, жаңа дерек тауып жатамыз. Марқұм біртуар қайраткер Алтынбек Сәрсенбайұлы бас редакторы болған «Өркен» газетіне апарамыз. Апталық басылым. Тоқтаусыз жариялайды. Шерағаң үйлестірген «Егемен» бірден елдік рухты көтерді. Бұл басылым да Алаш мұрасын жариялауға мүдделі. Өзбекәлі Жәнібектің ыждағатымен өмірге келген «Ана тілі» газетінің бас редакторы, шоқантанушы Жарылқап Бейсенбайұлы жас алаштанушыларды үйіріп әкетті. Үнжариясына тартты. Міне, сол шақта Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезі, «Жас азамат» газеті, Алаш зиялыларының хаттары, «Бірлік туы», «Сарыарқа» газеттері, «Талап» ұйымы, «Алқа» бағдарламасы, 20-жылдардағы институттар, жер мен ел тұтастығы жөніндегі бастапқы зерттеулер, алғашқы оқулықтар, тұңғыш спектакль, тұңғыш киносценарий т.б. туралы мақалаларымыз жарияланды. Алаш тақырыбына осылай келдік. Бұған параллель Ж.Аймауытұлы, М.Жұмабай, Ә.Бөкейхан, Қ.Кемеңгерұлы, С.Садуақасұлы, Х.Болғанбай мұрасын, көптомдықтарын әзірлеп жаттық...

Осы тақырыптағы кейінгі еңбектерім – «Алаш арқауы», «Түркі алқасы», «Арайна» кітаптарым. Сондай-ақ неміс ғалымы Макс Кучинскийдің 1925 жылы Алаш зиялыларымен кеңесіп жазған «Дала мен адам» («Steppe und mensch») мұрасын қазақша, орысша аударып жариялауға мұрындық

Bu alandaki son çalışmaları arasında *Alaş Arkauı* (Алаш'ın Dayanağı), *Türk Alkası* (Türk Halkası) ve *Arayna* adlı kitaplar yer alıyor. Ayrıca Alman bilim insanı Max Kuczynski'nin 1925'te Алаш aydınlarıyla istişare ederek yazdığı *Steppe und Mensch* (Bozkır ve İnsan) adlı eserin Kazakça ve Rusça çevirilerini yayımladık. Projede, Almanca aslından Rusçaya Prof. Aygöl Bijkenova, Kazakçaya ise Prof. Jantas Jakıпов çevirdi; önsöz ve açıklamaları biz hazırladık. Kitap, *Алашorda* yayınevi tarafından devlet desteğiyle basılarak ülke kütüphanelerine ücretsiz dağıtıldı.

Ayrıca "Siyasi Baskı ve Sürgün Kurbanlarını Tam Aklanma Komisyonu"nda yer aldım; çok ciltli eserlerin bilimsel değerlendirmesi ve farkındalık çalışmaları üzerinde çalıştım. Şu anda da Cumhurbaşkanı'nın girişimiyle hazırlanan yedi ciltlik *Akademik Kazakistan Tarihi* projesinin yayın kurulunda görev yapıyorum.

Geçen zamanı dikkate aldığımızda, bugün toplumumuz her alanda önemli değişim ve gelişim yaşamıştır. Benzer durum, bilimsel çalışmalar için de geçerlidir. Tarihî adaletin yeniden tesis edilmesi yönünde yürütülen devlet komisyonu çalışmaları bu dönüşümün en somut göstergesidir. 2022'ye kadar Алаш şahsiyetlerine yönelik açık bir karşı duruş olmasa da, "bu konuyu sonra araştıralım" anlayışı hâkimdi. Artık durum değişti: Devlet Başkanının kitap rafında Alihan Böкейхан ve Ahmet Baytursınlı'nın çok ciltli eserleri yer alıyor; Abay Caddesi üzerinde ilk kez Алаш aydınlарına bir anıt dikildi. *Egemen Kazakistan* gazetesinin ana salonuna Ahmet Baytursınlı'nın portresinin asılması da anlamlıdır. Bu, bir yönüyle "Egemen" in temellerini atan *Uşkın* gazetesinin, tarihî *Kazak* gazetesinin matbaasında basıldığına; diğer yönüyle de basın geleneğimizin kesintisiz biçimde sürdürdüğüne işaret eder.

Алаш aydınlарı, halklarını özgürlük ve eşitlik içinde görmek istiyordu. Bu-

**BAĞIMSIZLIKTAN
BU YANA TÜRK
DÜNYASININ BASIN
ORGANLARIYLA
KURDUĞUMUZ
İLİŞKİLER, ORTAK
TARİH VE BİLGİ
PAYLAŞIMINI
GÜÇLENDİREN
BİR KÖPRÜ
OLUŞTURMUŞTUR**

**ТӘУЕЛСІЗДІК
АЛҒАННАН БЕРІ
ТҮРКІ ӘЛЕМІНІҢ
БҰҚАРАЛЫҚ
АҚПАРАТ
ҚҰРАЛДАРЫМЕН
ОРНАТҚАН
БАЙЛАНЫСТАРЫМЫЗ
ОРТАҚ ТАРИХ ПЕН
БІЛІМ АЛМАСУДЫ
НЫҒАЙТҚАН КӨПІРГЕ
АЙНАЛДЫ**

болдым. Біздің өтінішімізбен немісшеден орысшаға – профессор Айгүл Біжкенова, қазақшаға профессор Жantas Жақыпов аударды. Алғысөзі мен түсініктерін өзіміз жаздық. «Алашорда» баспасы (директоры С.А. Жүсіп) мемлекет есебінен шығарып, ел кітапханаларына тегін таратты.

Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия жұмысына қатысып, көптомдықтарды сараптауға, ғылыми-әдіснамалық, ақпараттық-танымдық жұмыстар жүргізуге қатыстым. Қазір Мемлекет басшысының идеясымен әзірленіп жатқан жеті томдық академиялық тарихтың редакция алқасының мүшесімін.

Қазір қоғам жаңарып, сапаланып келеді. тарихи әділеттікке келсек, жоғарыда айтылған комиссия жұмысы соған дәлел. 2022 жылға дейін Алаш кезеңіне, тұлғаларына ашық қарсылық болмаса да, «мұны кейін зерттейік, Тәуелсіздік тұлғалары жаңа мемлекет құрды» деген ой тұспалданатын. Қазір Мемлекет басшысының күнделікті қарайтын кітап сөресінде Ә.Бөкейхан, А.Байтұрсынұлы көптомдықтары тұр. Астананың Абай көшесінде тұңғыш рет Алаш арыстарына ескерткіш орнатылды. Бұған шүкір дейміз. «Egemen Qazaqstan» газетінің төріне Ақаңның портреті ілінде. Бұл – бір жағынан «Егеменнің» бастауындағы «Ұшқын» газеті тарихи «Қазақ» газетінің типографиясында басылып шықты дегенді, екінші жағынан баспасөз сабақтастығы үзілмейді дегенді меңзейді.

Алаш зиялылары халқын еркіндік пен теңдік аясында көргісі келді. Шүкір, қазір бізде осының екеуі де бар. Сондай-ақ олар ұлттың білімді, жауапты болуын қалады. Бұл қасиет қазір жоқ емес, бірақ әлсіздеу. Себебі кеңестік және кешегі «ура-ура!», әсіре мақтану мен масаттану зардабы келмеске кетпей тұр. Жөні

гүн бу деңгерлерге sahibiz, ancak onların asıl vurguladığı bilgi, bilinç ve sorumluluk duygusu henüz istenen düzeyde değil. Sovyet döneminin kalıntıları ve gösterişçi alışkanlıklar hâlâ etkisini sürdürüyor. Kimi insanlar ciddi bir akademik çalışması olmadan kendini “bilim insanı”, yüzeysel raporlar hazırlayanlar “toplum önderi” olarak tanıtıyor. Ne yazık ki Alaş’ın son temsilcilerinden Baurjan Momışu-ly gibi, bu tutumlara açıkça karşı çıkabilecek onurlu ve cesur şahsiyetler azaldı.

Yine de umutluyum. Bugünkü toplumun da kendi sınavları var, fakat biz bunları akıl, bilgi ve üretkenlikle aşacağız. Günümüz gençliğine, genç kalem sahiplerine ve araştırmacılara güvenim tam. Onlar, geçmişin hatalarından ders çıkararak geleceğe daha bilinçli adımlarla yürüyen bir kuşağı temsil ediyor.

Yüzyılı aşkın bir geçmişe sahip Egemen Kazakistan gazetesinin kuruluşu, gelişim süreci ve bugünkü misyonu hakkında düşüncelerinizi paylaşır mısınız?

Aslında bu sorunun cevabına yukarıda kısmen değindim. *Uşkun, Enbek Tuı, Enbekşi Kazak* ve *Enbekşi Kazakistan* adlarıyla başlayan, bugün ise Egemen Kazakistan olarak bilinen bu gazetenin temelleri, Kazakistan’da zorla yerleştirilen Bolşevik rejiminin ve Sovyet gerçekliğinin bir aynasıdır.

Kazak gazetesi kapatıldıktan sonra, aynı matbaada dönemin toplumsal koşullarını yansıtan *Kazak Muni* (Kazak Halkının Kederi) adlı gazete yayımlandı. Bu yayını, şair Mağjan Cumabay’ın saygı duyduğu aydınlardan Berniyaz Küleyulı çıkarmıştı. Ancak o dönemin aydınları yalnızca yakınmakla yetinmedi; zorluklara rağmen mücadele etmeyi seçti.

Uzağı gören bir şahsiyet olarak *Kazak* gazetesinin genel yayın yönetmeni Ahmet Baytursınulı, 1919’da Bolşevik Partisi’ne katıldı ve 1920–1921 yıllarında Halk Maarif Komiseri (bugünkü anlamda Eğitim Bakanı) olarak görev yaptı. Bu süreç, *Egemen Kazakistan*’ın yayın çizgisinin tarihsel meşruiyetini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Gazetenin 1920’li yıllardaki sayılarıyla yakından tanışmış biri olarak rahatlıkla söyleyebilirim ki, ne kadar parti yanlısı bir yayın olsa da gördüğünü olduğu gibi yazmıştır. 1928–

түзу бір зерттеуі жоқ адам «ғалыммын» деп, жылтырақ есеп берудің шебері «қайраткермін» деп, кеуде қағып жүр. Ең қызығы, осыны бетіне айтып тыятын Алаштың сарқыты Бауыржан Момышұлындай намысты азамат та көрінбей тұр.

Бүгінгі қоғамның сан түрлі қиындықтары да, сын-қатерлері де бар. Біз мұны ақылмен, біліммен, ғылыммен, жасампаздықпен еңсереміз. Қазіргі жастарға, жас қаламгерлер мен ғалымдарға көңілім толады. Олар – қателіктен сабақ алуға пейілді буын.

Ғасырдан астам тарихы бар «Egemen Qazaqstan» газетінің құрылу, қалыптасу тарихы мен бүгінгі бет-бейнесі жөніндегі ойыңызды ортаға салсаңыз.

Бұл сұрағыңызға жауаптың кіріспесін жоғарыда бастап та кеткендеймін. Жасыратыны жоқ, «Ұшқын», «Еңбек туы», «Еңбекшіл қазақ», «Еңбекші қазақ» болып басталатын «Egemen Qazaqstan» газетінің іргетасы – Қазақстанда күштеп орнаған большевизмнің, кеңестік шындықтың айнасы. «Қазақ» газеті күштеп жабылған соң осы типографияда жарияланған аты да, заты да кезең ақиқатын аңғартатын «Қазақ мұңы» деген газет бар. Мұны ақын Мағжан қадірлеген Бернияз Күлейұлы шығарған. Бірақ сол кездегі азаматтардың бәрі мұң айтып, жаппай сарыуайымға салынса не болар еді?... Алысты болжаған «Қазақ» газетінің бас редакторы А.Байтұрсынұлы 1919 жылы большевиктер партиясына өтті. 1920–1921 жылдары Халық ағарту комиссары (Білім министрі) болды. Осы жағдай «Egemen Qazaqstan» бастауындағы басылымды толық ақтайды.

Газетіміздің 20-жылдардағы нөмірлерімен танысқан адам ретінде айтайын: бұл басылым қанша жерден партияшыл болса да барды бар күйінде жазды. 1928–1929 жылдарға дейін бұрынғы Алаш қайраткерлері еңбегін жариялап отырды. 20-жылдардың аштығы, саяси текетіресі, әдеби айтыстары, мұраға байланысты қилы көзқарас бүкпесіз басылды. Тіпті сонау Париж маңындағы Ножандағы Мұстафа Шоқай экономикалық деректерді «Социалды Қазақстаннан» алды. Тоталитаризм заманының бар ақиқаты осы газет бетінде тұр...

1929 yıllarına kadar Alaş aydınlarının eserlerine yer vermeyi sürdürmüştür. 1920'lerin açlık yılları, siyasî çekişmeleri, edebî tartışmaları ve kültürel mirasa dair farklı görüşleri bu gazetenin sayfalarında açıkça görmek mümkündür. Hatta Paris yakınlarındaki Neuilly-sur-Seine'de yaşayan Mustafa Şokay, ekonomik verilerini *Sotsial-dı Kazakstan* gazetesinden almıştır. Totalitarizm döneminin bütün çıplak gerçekleri bugün hâlâ bu gazetenin arşiv sayfalarında durmaktadır.

Gazetenin bugünkü kimliğini ve yüzünü ise seçkin gazeteci-yazar Şerhan Murtaza şekillendirmiştir. Başlıkta yer alan "Azatlık! Eşitlik! Kardeşlik!" sloganı, hem Avrupa'daki demokrasi tarihinin yankılarını hem de Alaş düşüncesinin özgürlükçü ruhunu yansıtan bir ilkedir. *Egemen Kazakstan* her zaman halkın ve toplumun aynası olmuştur. Biz yalnızca gazete ekibimizle değil, aynı zamanda vatansever, donanımlı ve profesyonel yazarlarımızla da gurur duyuyoruz.

"Kazak Gazeteleri" medya holdinginin uluslararası yayın kuruluşlarıyla ve özellikle de Türk dünyasındaki basın ve yayın kuruluşlarıyla ilişkilerini değerlendirir misiniz?

Bağımsızlığımızdan bu yana, *Egemen Kazakstan* gazetesinin efsanevi yöneticisi Şerhan Murtaza döneminden başlayarak tüm genel yayın yönetmenleri, başkanlar, yönetim kurulu üyeleri ve gazeteciler, yakın ve uzak birçok ülkeye çeşitli resmî görevlerle seyahat etmişlerdir. Bu gezilerde genellikle Devlet Başkanı, Hükümet ve Parlamento heyetleriyle birlikte "birinci basın kafilesi" içinde yer aldık. Bu süreç, dünya basınıyla doğrudan temas kurmamız ve uluslararası medya kültürünü yakından tanımamız için büyük bir fırsat oluşturdu.

Özellikle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin önde gelen gazeteleriyle yakın ilişkilerimiz bulunuyor. Orta Asya ülkeleri, Türkiye ve

**SMAGUL
SADUAKASULI,
BOLŞEVİK ATEŞİNE
KARŞI AYDIN
BİR DİRENIŞİN
SEMBOİLÜ VE KAZAK
GENÇLİĞİNİN ÖNCÜSÜ
OLARAK TARİHE
GEÇMİŞTİR**

**СМАҒҰЛ
СӘДУАҚАСҰЛЫ —
БОЛЬШЕВИКТИК
ОТҚА ҚАРСЫ ЗИЯЛЫ
ҚАРСЫЛЫҚТЫҢ
СИМВОЛЫ ӘРІ ҚАЗАҚ
ЖАСТАРЫНЫҢ
КӨШБАСШЫСЫ
РЕТІНДЕ ТАРИХТА
ҚАЛҒАН ТҰЛҒА**

Бүгінгі келбетін біртуар журналист, жазушы Шерхан Мұртаза қалыптастырып кетті. Газет маңдайшасындағы «Азаттық! Теңдік! Туыстық!» тұжырым-сөз – алыстағы Еуропа демократия тарихымен де, жақындағы Алаш тарихымен де сабақтас қағидат еді.

«Egemen Qazaqstan» - қашан да елдің, қоғамның айнасы. Біз газет ұжымымен ғана емес, елшіл, білікті, кәсіби авторларымызбен де еңсеміз биік.

«Қазақ газеттері» медиахолдингінің шетелдік басылымдармен, түркі дүниесіндегі газет-журналдарымен байланысын байыптап берсеңіз.

Азаттық алғалы бері «Егеменнің» басшысы Шерхан Мұртазадан бері барлық бас редакторлар, президенттер, басқарма басшылары, журналистер алыс-жақын шет елдерге жиі іссапармен шығып тұрды. «Бірінші пулмен» яғни Мемлекет, Үкімет, Парламент басшыларымен жер-жерге, ел-елге барды. Осының бәрі әлемнің мерзімді басылымдарымен байланыс орнатуға мүмкіндік жасады. Мәселен, біз ТМД аясындағы елдердің бас газеттерімен қарым-қатынасымыз біршама тығыз. Соның ішінде Орталық Азия, Түркия, Әзербайжан мемлекеттерінің саяси газеттері өзара газеттің электрондық нұсқаларын алмасып тұрамыз. Таяуда ғана Бішкекте өткен қазақ-қырғыз зиялылары форумы аясында «Қырғыз туусу» газеті басшыларымен кездесіп, бірлескен ақпараттық жобалар туралы кеңестік. 2024 жылы Ашхабатта болғанымызда дәл осылай «Türkmenistan» газеті басшыларымен ірі тарихи тұлғалар мен оқиғаларды бірлесіп насихаттау уағдаластыққа қол жеткізген едік. Ресей Федерациясындағы Татарстан, Башқұртстан республикаларының белгілі журналистерімен,

Azerbaycan basınıyla temalarımız ise daha yoğundur. Bu kurumlarla karşılıklı olarak gazetelerimizin elektronik versiyonlarını düzenli biçimde paylaşmaktayız.

Kısa süre önce Bişkek'te düzenlenen Kazak-Kırgız Aydınları Forumu kapsamında, *Kırgız Tuusu* gazetesi yöneticileriyle bir araya gelerek ortak haber ve bilgi projeleri üzerine görüştük. 2024 yılında Aşkabat'a yaptığımız ziyarette ise *Türkmenistan* gazetesi yöneticileriyle, önemli tarihî şahsiyetlerin ve olayların ortak tanıtımına yönelik iş birliği konusunda mutabakata vardık. Ayrıca Rusya Federasyonu bünyesindeki Tataristan ve Başkurdistan cumhuriyetlerinin tanınmış gazetecileri ve medya araştırmacılarıyla bilimsel toplantılarda düzenli biçimde fikir alışverişinde bulunuyoruz.

Türkiye'den çok sayıda basın yayın kuruluşu ve eğitim kurumlarıyla temalarımız ve iş birliklerimiz bulunmakta. Örneğin, Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nin (eski Gazi Üniversitesi) siyaset bilimi ve gazetecilik fakülteleriyle yakın akademik iş birliğimiz sürmektedir. Özbekistan'ın *O'zbekiston ovozi* gazetesi yönetimi de bu yıl düzenlenen Kazak-Özbek Aydınları Forumu'nda bizimle daha güçlü bir ortaklık kurma yönündeki isteklerini açıkça dile getirdiler.

Bu yıl doğumunun 125. yılı kutlanan Alaş hareketi liderlerinden, gazeteci ve yazar Smagul Saduakasulı hakkında kitaplar yazdınız ve bu mirası üç cilt halinde yayımladınız. 2011 yılında Moskova'da kalan naaşının küllerini Astana'ya getirip geleneklere uygun biçimde defnedilmesine öncülük ettiniz. Günümüz gençliği açısından "Smagul araştırmaları" neden önemlidir?

Smagul Saduakasulı, 1920'li yıllarda Kazak gençliğinin gerçek bir öncüsü olmayı başarmış eşsiz bir şahsiyettir. Bugünün genç kuşakları onu yeterince tanımıyor olabilir. Oysa Alaş dönemi ile Bolşevik yönetimi arasındaki karmaşık ve riskli geçiş sürecini anlamak için Smagul'un yaşamına bakmak yeterlidir. Onun hayatı ve edebî mirası, Bolşevik ateşine karşı aydın bir direnişin sembolüdür.

1916-1918 yılları arasında Omsk'ta Kazak gençlerinin Alaşçı "Birlik" ve "Jas Azamat" (Genç Yurttaş) örgütlerinde aktif rol aldı. Bu örgütlerin yayın organları olan *Balapana* der-

БАҚ саласы ғалымдарымен ғылыми жиындарда пікір алмасып тұрамыз.

Біз Түркияның көптеген бұқаралық ақпарат құралдарымен және білім беру мекемелерімен тығыз байланыс орнатып, бірлескен жобаларды жүзеге асырып келеміз. Мысалы, Хажи Байрам Вели университетінің (бұрынғы Гази университеті) саяси ғылымдар және журналистика факультеттерімен тығыз академиялық ынтымақтастығымыз жалғасуда. Сондай-ақ Өзбекстанның «O'zbekiston ovozi» газеті басшылығы да биыл өткен Қазақ-Өзбек Ағартушылары форумында бізбен неғұрлым берік серіктестік орнатуға ниетті екендерін ашық білдірді.

Сіз биыл туғанына 125 жыл толған Алаш қайраткері, журналист, жазушы Смағұл Садуақасұлы туралы бірнеше кітап жазып, мұрасын үш том етіп жарияладыңыз. 2011 жылы Мәскеуде қалған сүйек-күлін Астанаға жеткізіп, дәстүрге сай жерлеуге мұрындық болдыңыз. Бүгінгі жастарға смағұлтану қай тұрғыдан маңызды?

Смағұл XX ғасырдың 20-жылдары ұлт жастарының нағыз көшбасшысы бола білді. Сіздің замандастарыңыз ол туралы, сірә, көп білмейді. Жоғарыда Алаш пен большевизм кезеңінің күрделі де жауапты байланысы туралы айтып қалдық қой. Смағұл Садуақасұлы өмірі мен шығармашылығы – лаулаған большевизм отын сөндіруге бағытталған күрес десек, қисынға келеді. Ол 1916-1918 жылдары Омбыда қазақ жастарының алашшыл «Бірлік» ұйымы мен «Жас азамат» ұйымының қатарында болады. Осы ұйымдардың «Балапан» журналы мен «Жас азамат» газетін шығарысады. Бұл газет - тұңғыш жастар басылымы. «Еңбекшіл жастар» деген газетті де басқарады. Ғани Мұратбай Түркістан республикасында (Ташкент) жастар көшбасшысы болса, Смағұл Садуақасұлы Қазақстан республикасында (Орынбор) жастарға жетекшілік етеді. 21 жасында жазған «Жастарға – жаңа жол» деген еңбегі бар. Біраз жас коммунистер «кейін пәле болады» деп, дәулетті, оқыған отбасыдан шыққан әйелдерімен ажырасып жатқанда, Смағұл саяси қуғындағы Әлихан Бөкейханның қызы Елизаветаға (Зейнеп) үйленеді. Сөйтіп, өз заманың

gisi ve *Jas Azamat* газетесinin çıkarılmasına öncülük etti. *Jas Azamat*, Kazak tarihindeki ilk gençlik gazetesi olarak kabul edilir. Ayrıca *Enbekşil Jastar* (Emekçi Gençler) газетесini yönetti.

Nasıl ki Gani Muratbay Türkistan Cumhuriyeti'nde gençliğini lideriyse, Smagul da Orenburg merkezli Kazakistan Cumhuriyeti'nde aynı rolü üstlendi. 21 yaşında yazdığı *Jastarga – Jana Jol* (Gençlere Yeni Bir Yol) adlı eseri, gençler arasında bir tür manifesto olarak benimsendi. Birçok genç komünist varlıklı eşlerinden uzaklaşırken, Smagul cesaretle sürgündeki Alaş lideri Alihân Bökeyhan'ın kızı Yelizaveta (Zeynep) ile evlendi. Bu tavrı, onun dönemin baskın siyasetine karşı bir duruş sergilediğini gösterir.

Ahmet Baytursınulı liderliğindeki grubun desteğini almış, zamanla devlet kademelerinde tüm Alaş aydınlarının koruyucusu hâline gelmiştir. Gazetemizin köklerini oluşturan *Enbek Tui* ve *Enbekşi Kazak* yayınlarında iki kez genel yayın yönetmenliği yaptı. 1922'de "Kazak gençleri Almanyada eğitim görmelidir" fikrini ortaya attı; önerisi kabul edilmeyince *Örten* газетесini kurdu. 1924–1927 yıllarında Kazakistan Devlet Planlama Komisyonu (Gosplan) ve Halk Maarif Komiserliği'nin başında bulundu. 1926'da devlet tiyatrosunu (Kızıldorda) ve Kazak Pedagoji Enstitüsü'nü (Taşkent) kurdu.

Yönetici kimliğinin yanı sıra keskin kalemli bir yazar olarak birçok makale, hikâye, roman ve eleştiri yazdı. 1925'te Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri olarak atanan Filipp Goloşekin'in politikalarını "ülkeyi felakete sürükleyecek" diyerek sert biçimde eleştirdi. Goloşekin, 1927'de Smagul'u Kazakistan'dan uzaklaştırmayı başardı.

Saduakasulı bir süre Taşkent'te Kazak Devlet Üniversitesi rektörlüğünü yürüttü, ardından Moskova'ya taşındı;

**GERÇEK ANLAMDA
ELŞİL OLMAK, MİLLETİ
İÇİN ÇALIŞAN, DÜRÜST
VE SORUMLULUK
SAHİBİ BİR BİREY
OLABİLMEKTİR; HER
DÖNEMDE EN YÜCE
DEĞERDİR**

**НАҒЫЗ ЕЛШІ БОЛУ –
ХАЛҚЫ ҮШІН ЕҢБЕК
ЕТЕТІН, АДАЛ ӘРІ
ЖАУАПКЕРШІЛІГІ
ЖОҒАРЫ ТҰЛҒА
БОЛУ ДЕГЕН СӨЗ; БҰЛ
– ҚАЙ ДӘУІРДЕ ДЕ ЕҢ
ҰЛЫҚ ҚАСИЕТ**

Кенесарысы аталады. Өйткені ол тонын ауыстырып киген отаршылдарға ашық қарсы тұрады. Әрине, әу баста оны жаңа үкімет қатарындағы А.Байтұрсынұлы бастаған топ қолдайды. Кейін ол бүкіл Алаш зиялыларының үкіметтегі қамқорына айналады. Біздің газеттің бастауы «Еңбек туы» мен «Еңбекші қазақта» екі мәрте бас редактор болады. 1922 жылы «қазақ жастары Германияда оқу керек» деп бастама көтеріп, идеясы өтпеген соң, «Өртең» атты газет шығарады. 1924–1927 жылдары Қазақстан Жоспарлау комиссиясын (Госплан), Халық ағарту комиссариатын басқарады. 1926 жылы мемлекеттік ұлт театрын (Қызылорда), мемлекеттік университетті (КазПедВуз, Ташкент) ашадy. Осы қызметінің арасында өткір мақала, әдеби сын, әңгіме, повесть, роман жазады.

1925 жылы Қазақстанға Ф.Глощекин партияның басшысы болып келгенде, саяси ұстанымы мен экономикалық ұстанымын білген соң, «бұл кәрі большевик елді таргедияға ұрындырады» деп бірден қарсы шығады. Қаншама жиналыста бірінші хатшының «Кіші қазан» саясатын әшкерелейді. Ф.Голощекин де айла-тәсіл құрып, 1927 жылы С. Садуақасұлын Қазақстаннан шеттетеді. Қайраткер аз уақыт Ташкентте аялдап (қазақ университетін басқарып), 1928 жылы Мәскеуге көшеді. Шығыстану институтында істейді. Теміржол құрылысы инстиутында оқиды. 1930 жылы Алаш зиялылары тұтқындалғанда, Ф.Голощекин «С.Садуақасұлын Алматыға жеткізіп, абақтыға жабуды» ұсынады. Смағұл институтты бітіріп, 1932 жылы Москва-Донбасс темір жолы инженері болып қызмет істеп жүргенде (Алаш зиялылары осы жолды бойындағы түрлі мекендерге жер аударылған еді), «қызыл террордың» қармағына ілінеді... Бұл кезде Ежов пен Шкирятов әр ұлтың «ноқтаға басы сыймаған» қай-

Şarkiyat Enstitüsü'nde çalıştı, Demiryolu İnşaat Enstitüsü'nde eğitim aldı. 1930'da Alaş aydınlarına yönelik tutuklamalar başlayınca, Goloşekin onu da hedef aldı. Ancak Smagul o sırada mühendis olarak Moskova–Donbass demiryolu projesinde çalışıyordu. Buna rağmen, 1933'te "kızıl terör"ün kurbanı oldu.

16 Aralık 1933'te, bugün Kazakistan'ın Bağımsızlık Günü olarak kutlanan tarihte, henüz 33 yaşındayken hayatını kaybetti. Yetkililer, cesedinin "zararlı" olabileceğini öne sürerek bedenini yakma kararı aldılar. Külleri Moskova'daki Don Mezarlığı'ndaki krematoryum duvarına yerleştirildi.

1992'de alan Rus Ortodoks Kilisesi'ne devredilince, küllerinin ya Müslüman mezarlığına nakli ya da Kazakistan'a getirilmesi gündeme geldi. Eski senatör Sabır Kasımov'un gayretleriyle bu millî ve manevi görev 2011'de yerine getirildi. 21 Ocak 2011 sabahı, Moskova'dan Astana'ya gelen uçakla Smagul'un külleri vatan toprağına ulaştırıldı.

Bir süre "kara molaga" (geçici mezar) olarak adlandırılan bir alanda muhafaza edilen külleri, 2013'te başkent Astana'nın "Jastar" (Gençlik) semtindeki Han Kenesarı askerlerinin mezarlığında, geleneklere uygun biçimde defnedildi. Bu, Alaş aydınlarının ruhuna duyulan ortak bir vefa simgesi oldu. O tarihten bu yana, başkentteki tüm tarihî-kültürel etkinlikler Smagul'un ve Kenesarı askerlerinin mezarını ziyaretle başlamaktadır.

16 Mayıs 2024'te Avrasya Ulusal Üniversitesi'nde doğumunun 125. yılına adanan ulusal düzeyde bir bilimsel-pratik konferans düzenlendi. Moskova krematoryumunda 77 yıl boyunca muhafaza edilen granit küllük, bu vesileyle Kazakistan Ulusal Müzesi'ne emanet edilerek koruma altına alındı.

Bugünün gençliği Smagul Saduakasulı gibi şahsiyetleri tanınmalı; çünkü onun entelektüel mirası, araştırmacı ruhu, Kazakistan'ı Avrupa modeli doğrultusunda geliştirme düşüncesi ve şehirleşme vizyonu hâlâ yol gösterici niteliktedir. Mezar taşında kendi *Särsenbek* romanından alınan şu cümle yer alır: "Arkamıza içten bir duyguyla, önümüze açık bir gözle bakalım!" Bu vasiyet, aslında hepimize düşümemiz gereken bir mirastır.

↑

раткерлеріне қастандық жасайтын ОГПУ бөлімін құрғаны мәлім.

Смағұл 1933 жылы 16 желтоқсанда (дәл бүгінгі Тәуелсіздік күні) қапыда қаза табады. «Апаттан шыққан денесі айналаға зиянын тигізеді» деп, өртеледі (кремация). Сөйтіп, сүйек-күлі Мәскеу Дон зиратханасы крематориясының бас ғимараты қабырғасына құтыға салынып қойылады.

1992 жылы бұл орын православ шіркеуіне беріліп, қазақ қайраткерінің маңайына осы діннің атрибуттары қойылады. Осы жағдай С.Садуақасұлы сүйегінің күлін Мәскеудегі мұсылман қорымына қою немесе елге жеткізу мәселесін күн тәртібіне шығарды. Экс-сенатор, заңгер Сабыр Қасымовтың күшімен, ақылымен осы елдік-имандылық шарасын атқарып, 2011 жылы 21 қаңтар күні таңғы сағат 7.15-те «Мәскеу - Астана» бағытындағы №874 ұшақпен елордаға жеткізілді...

Біраз уақыт «қара молаға» (ұлт дәстүрінде уақытша орын) қойылып, 2013 жылы Астананың «Жастар» ықшам ауданындағы Хан Кене сарбаздары қорымына ел дәстүріне сай жерленді.

Смағұл сүйегінің елге жеткізіліп, лайықты зиратқа қойылуы – жалпы Алаш зиялылары рухына көрсетілген айрықша құрмет.

2013 жылдан бері елордада өткізілген тарихқа қатысты ғылыми, мәдени жиындардың бәрі Кенесары сарбаздары мен С.Садуақасұлы бейітіне зиярат етуден басталады.

Биыл 16 мамырда Еуразия ұлттық университетінде қайраткердің 125 жылдығына арналған елдік деңгейде ғылыми-тәжірибелік конференция өтті. Мәскеуде крематорияда сүйегінің күлі 77 жыл сақталған тарихи гранит қобдиша Ұлттық музейге сақталуға берілді.

Бүгінгі жастар Алаш кезеңінің Смағұл Садуақасұлындай тұлғаларын шынайы отаншыл болу үшін білуі керек. Оның интеллектуалдық мұрасы, ізденісі, Қазақстанда Еуропаның экономикалық үлгісінде дамытуға болады деген талпынысы, ұлт астанасы мен қаласы моделі туралы тұжырымы ешқашан құнын жоймайды.

Сөйлешімізді tamamlarken, genç yazarlar ve genç bilim insanlarına ne tür tavsiyelerde bulunmak istersiniz?

Алаш aydınlarının sıkça kullandığı birkaç temel kavram, bugün için de yol göstericidir. Bizim "vatansever" ya da "patriot" dediğimiz kavramı onlar "elşil" (halkçı, yurtsever) olarak adlandırırlardı. Bu anlayışı sadece sözle değil, eylemle yaşatmak gerekir. Gerçek anlamda "elşil" olmak, yani milleti için çalışan, sorumluluk alan birey olabilmek, her dönemde en yüce değerdir.

Onlar, halka ve çağdaşlarına karşı dürüst olmayı, ülkesine sadakatle hizmet etmeyi "akjürek" (temiz yürekli, içten) olarak tanımlamışlardı. Günümüzün en çok ihtiyaç duyduğu niteliklerden biri de budur.

Ayrıca artık günlük dilde neredeyse unutulmuş "ulus", "uyısu" ve "jurt" kavramlarının da anlam derinliğini yeniden hatırlamak gerekir. Bu kelimeler, birliğin ve ortak sorumluluğun ruhunu taşır. "Ulusın ulı toyı" (ulusun büyük bayramı), "ult bop uyısu" (millet olarak kenetlenmek) ve "jurt isi" (toplum işi) gibi deyimler, ulusal bilincimizin köklerine ışık tutar.

Genç yazarlara ve araştırmacılara ayrıca şunu tavsiye ederim: Henüz tamamlanmamış bir çalışmayı duyurmakla, bitmek bilmeyen tanım etkinlikleriyle zaman kaybetmeyin. Gerçek emek, alın teri ve dürüst çalışma, eninde sonunda her aydının itibarını yükseltir.

Söyleşiniz için teşekkür ederiz!

P

Смағұлдың құлпытасына «Артымызға – анық көңілмен, алдымызға – ашық көзбен қарайық!» деген «Сәрсенбек» романындағы өз сөзі жазылған. Осы аманат бәрімізді ойлантса игі.

Сұхбатымызды түйіндер тұста жас қаламгерлер мен ғалымдарға қандай кеңес айтар едіңіз?

Алаш зиялылары жиі қолданған үш-төрт ұғым бар. Бүгінгі отаншыл, патриот дегенді олар «елшіл» деп айтты. Испен елшіл болуға жұмылайық. Елге, халыққа, таза замандастарға адал болуды «ақжүрек» деп сипаттады. Бүгін бізге осы қасиет те аса қажет. Актив қолданыстан шығып, сыңар-жақ түсіндірілетін «ұлыс», «ұйысу», «жұрт» ұғымдарын жете түсініп, дұрыс қолдануға кеңес беремін. Бұдан «ұлыстың ұлы тойы», «ұлт боп ұйысу», «жұрт ісі» деген тарихи тіркестердің кілті табылады.

Жас қаламгер де, жас ғалым да аяқталмаған жұмысын жарнамаламасын, бітпейтін тұсаукесермен әуестенбесін деп ақыл айтамын.

Маңдай тер, адал еңбек түбі барлық азаматтың абыройын көтереді.

Әңгімеңізге рахмет!

ZENGEZUR KORIDORU: GÜNEY KAFKASYA'DA JEOPOLİTİK REKABETTEN EKONOMİK İŞBİRLİĞİNE

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
MÜDÜR YARDIMCISI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ДИРЕКТОР ОРЫНБАСАРЫ

ЗӘНГЕЗҮР ДӘЛІЗІ: ОҢТҮСТІК
КАВКАЗДАҒЫ ГЕОСАЯСИ
БӘСЕКЕЛЕСТІКТЕН
ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚҚА

Azerbaycan 27 Eylül 2020'de başlayan ve 44 gün süren II. Karabağ Savaşı'nı kazanmasının ardından işgal altındaki topraklarının büyük bir kısmını geri aldı. Savaş 10 Kasım 2020'de Rusya'nın arabuluculuğunda imzalanan ateşkes ile sona erdi (Rehimov, 2024). Anlaşma sonrasında, Ermenistan çevre bölgelerden çekilmeyi kabul etti ve Rus barış birlikleri sahada konuşlandırıldı (Rusya Devlet Başkanının Resmi Web sitesi, 2020). Bu anlaşmanın 9. maddesi bölgesel ulaşım bağlantılarına değinerek, "bölgedeki tüm ekonomik ve ulaşım bağlantılarının açılacağını," Ermenistan'ın "Azerbaycan'ın batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşım bağlantılarının güvenliğini garanti edeceğini" ve bu hatlar üzerinde Rusya Federal Güvenlik Servisi (FSB) sınır muhafızlarının denetim yapacağını öngördü (Rusya Devlet Başkanı Resmi Web sitesi, 2020). Bu madde, Azerbaycan'ın kısa sürede "Zengezur Koridoru" olarak adlandırmaya başladığı, Azerbaycan'ın anakarası ile Nahçıvan'ı birbirine bağlayacak bir transit güzergahın açılmasına dayanak olarak yorumlandı (Aslanlı, 2021).

2020 savaşının hemen ardından, ateşkesin öngördüğü ulaşım taahhütlerini hayata geçirmek ve kalıcı barışa doğru ilerlemek amacıyla diplomatik çabalar artırıldı. 11 Ocak

**224 KM
UZUNLUĞUNDA,
ÇİFT HATLI VE
ELEKTRİFİKASYONLU
BU HATTIN, YILDA 5.5
MİLYON YOLCU VE
15 MİLYON TON YÜK
TAŞIMA KAPASİTESİNE
SAHİP OLMASI
HEDEFLENMEKTEDİR**

**ҰЗЫНДЫҒЫ 224
ШАҚЫРЫМ,
ҚОС ЖЕЛІЛІ,
ЭЛЕКТРЛЕНДІРІЛГЕН
БҰЛ ЖОЛДЫҢ
ЖЫЛЫНА 5,5
МИЛЛИОН
ЖОЛАУШЫ МЕН 15
МИЛЛИОН ТОННА
ЖҮК ТАСЫМАЛДАУ
ӘЛЕУЕТІНЕ ИЕ
БОЛУЫ КӨЗДЕЛГЕН**

Әзербайжан 2020 жылғы 27 қыркүйекте басталып, 44 күнге созылған II Қарабақ соғысында жеңіске жеткеннен кейін, оккупациядағы жерлерінің басым бөлігін қайтарып алды. Соғыс 2020 жылғы 10 қарашада Ресейдің арағайындығымен қол қойылған бітім арқылы аяқталды (Рехимов, 2024). Келісімнен соң Армения айналасындағы аймақтардан әскерін әкетуге келісті және Ресей бітімгершілік күштері жергілікті жерге орналастырылды (Ресей Президентінің ресми веб-сайты, 2020). Осы келісімнің 9-бабында өңірлік көлік байланыстарына тоқтала келе, «өңірдегі барлық экономикалық және көлік байланыстары ашылатыны», Арменияның «Әзербайжанның батыс аймақтары мен Нахчыван Автономиялық Республикасының арасындағы көлік байланыстарының қауіпсіздігіне кепілдік беретіні» және бұл жолдарда Ресей Федералдық Қауіпсіздік Қызметінің (ФҚК) шекара күзетшілері бақылау жасайтыны белгіленді (Ресей Президентінің ресми веб-сайты, 2020). Осы бап қысқа мерзім ішінде Әзербайжанның «Зәңгезүр дәлізі» деп атай бастаған, Әзербайжанның негізгі аумағы мен Нахчыванды байланыстыратын транзиттік бағыт ретінде қолданылатын жолға айналды (Асланлы, 2021).

2021'de, iletişim kanallarının açılmasını hayata geçirmek üzere Ermenistan, Azerbaycan ve Rusya başbakan yardımcılarında oluşan üçlü bir çalışma grubu kuruldu (Cura, vd., 2021). Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, ateşkesteki ulaşım maddesinin Nahçıvan'a engelsiz bir bağlantı sağlama konusunda özel bir yükümlülük oluşturduğunu vurguladı (Caucasus Watch, 2022). Buna karşılık Ermeni yetkililer, herhangi bir "koridor" mantığı veya ülke dışı özel bir yetkiye sahip bir koridorun söz konusu olmayacağını, sadece Ermenistan egemenliği altında güzergahların açılacağını savundular (Armenpress, 2021). Bu süreç Ermenistan'ın koridor mantığına karşı çıkması nedeniyle sürekli uzadı.

Bu diplomasi çalışmalarına paralel olarak, Bakü kendi tarafında altyapı planlamalarını hızlandırdı. Şubat 2021'de Nahçıvan'a uzanacak güzergahın doğu yaklaşımı olarak planlanan, Ermenistan sınırına uzanan Horadiz-Ağbend demiryolunun temel atma töreni gerçekleştirildi (Azertag, 2022). Aralık 2021'de Cumhurbaşkanı Aliyev, Zengezur hattını Laçın Koridoru'yla karşılaştırarak Zengezur'da gümrük kontrol noktası olmaması gerektiğini, aksi halde Bakü'nün aynı rejimi Laçın Koridoru'na

2020 жылғы соғыстан кейін бірден бітімнің қарастырған көлік міндеттемелерін жүзеге асыру және тұрақты бейбітшілікке ілгерілеу мақсатында дипломатиялық күш-жігер күшейтілді. 2021 жылғы 11 қаңтарда байланыс арналарының ашылуын жүзеге асыру үшін Армения, Әзербайжан және Ресей вице-премьерлерінен тұратын үшжақты жұмыс тобы құрылды (Кура және т.б., 2021). Президент Ильхам Әлиев бітімдегі көлікке қатысты бап Нахчыванға кедергісіз байланыс орнатуға қатысты арнайы міндеттеме жүктейтінін атап өтті (Кавказ Уотч, 2022). Ал армян шеңеуніктері кез келген «дәліз» тұжырымдамасының немесе ел аумағынан тыс арнайы өкілеттігі бар дәліздің мүмкін еместігін, тек Армения егемендігі аясында ғана бағыттардың ашылуы мүмкін екенін алға тартты (Armenpress, 2021). Бұл үдеріс Арменияның дәліз тұжырымдамасына қарсы шығуына байланысты үнемі созылып отырды.

Бұл дипломатиялық жұмыстарға параллель түрде Баку өз жағында инфрақұрылымдық жоспарларды жеделдетті. 2021 жылғы ақпанда Нахчыванға баратын болашақ бағыттың шығыс кіреберісі ретінде жоспарланған, Армения шекарасына қарай созы-

da uygulayacağını açıkladı (Aliyev, 2021). Bu süreçte Ankara, Bakü'nün en güçlü müttefikleri olarak açık destek sağladı. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Nahçıvan üzerinden Zengezur ulaşım hattının açılması fikrini "barış koridorları" söylemiyle dile getirerek, bu hattın Türkiye ile Azerbaycan arasında doğrudan kara bağlantısı sunacağını ifade etti (Özer, 2023).

2025 yılında, Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Abdulkadir Uraloğlu'nun açıklamasıyla, Türkiye, Kars-Iğdır-Aralık-Dilucu Demiryolu hattının temeli atıldı. 224 km uzunluğunda, çift hatlı ve elektrifikasyonlu bu hattın, yılda 5.5 milyon yolcu ve 15 milyon ton yük taşıma kapasitesine sahip olması hedeflenmektedir. Projenin yatırım bedeli yaklaşık 110 milyar Türk Lirası'dır. Hat, Nahçıvan'a doğrudan erişim sağlayacak şekilde planlandı ve Uraloğlu tarafından Zengezur Koridoru'nun önemli bir bileşeni olarak sunuldu (Anadolu Ajansı, 2025; Habertürk, 2025).

Öte yandan, 2021'den itibaren Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nde sürece dahil olarak iki tarafın liderlerini bir araya getirerek bir çözüm bulunması konusunda çalışmalar yürüttüler. Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michel'in kolaylaştırıcılığında Brüksel'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ile Ermenistan Başbakanı Paşinyan arasındaki görüşmelere ev sahipliği yaptı (Avrupa Konseyi, 2023). Washington ise iki taraf arasında mekik diplomasisi yürüterek 2023'te dışişleri bakanları düzeyinde görüşmelere ev sahipliği yaptı (Reuters, 2024). Sonraki haberlerde, ABD'nin Azerbaycan'a engelsiz erişimi garanti ederken Ermenistan'ın egemenliğine saygı duymayı amaçlayan, potansiyel bir transit hattın tarafsız veya üçüncü taraf yönetimi altında kavramsal öneriler sunduğu aktarıldı (Onnik, 2025).

Diplomatik çabalar devam ederken, Azerbaycan Eylül 2023'te Dağlık Karabağ'daki ayrılıkçı yapıya karşı ani bir

**TRIPP'İ DE İÇEREN
BİR BARİŞ ÇERÇEVESİ
DUYURULDU VE ABD
ARABULUCULUĞUNDA
ORTAK DEKLARASYON
İMZALANDI**

**TRIPP-Tİ DE
QAMTYFAN
BEYBYTŞİLİK
ŞEŦBERİ
JARIYALANYP,
AQŞ-TYŦ
ARAFAYYNDYFYMYEN
BYRLESKEN
DEKLARACIYAFA QOL
QOYYLDY**

латын Хорадиз –Ағбенд темір жолының іргетасы қаланды (Азертаг, 2022). 2021 жылғы желтоқсанда Президент Әлиев Зәңгезүр бағытын Лачын дәлізімен салыстыра отырып, Зәңгезүрде кедендік бақылау бекеті болмауы тиіс екенін, әйтпесе Бакудің де Лачынға дәл осындай режимді қолданатынын мәлімдеді (Әлиев, 2021). Бұл үдерісте Анкара Бакудің ең қуатты одақтасы ретінде ашық қолдау көрсетті. Президент Режеп Тайип Ердоған Нахчыван арқылы Зәңгезүрден өтетін көлік бағытын «бейбітшілік дәліздері» тұжырымымен байланыстыра отырып айтты және бұл бағыт Түркия мен Әзербайжан арасында тікелей құрлықтық байланыс ұсынатынын жеткізді (Өзер, 2023).

2025 жылы Түркия Көлік және инфрақұрылым министрі Абдулкадир Уралоғлуның мәлімдемесіне сәйкес, Карс-Ығдыр-Аралық-Дилучу темір жолының құрылысы басталды. Ұзындығы 224 шақырым, қос желілі, электрлендірілген бұл жолдың жылына 5,5 миллион жолаушы мен 15 миллион тонна жүк тасымалдау әлеуетіне ие болуы көзделген. Жобаның инвестициялық құны шамамен 110 миллиард түрік лirasына тең. Бұл жол Нахчыванға тікелей қол жеткізуге мүмкіндік беретіндей етіп жоспарланған және Уралоғлу тарапынан Зәңгезүр дәлізінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде ұсынылды (Анадолы агенттігі, 2025; Хабертүрк, 2025).

Ал екінші жағынан, 2021 жылдан бастап Еуропалық одақ пен Америка Құрама Штаттары да бұл үдеріске араласып, екі тараптың көшбасшыларын кездестіріп, шешім табуға бағытталған жұмыстар жүргізді. Еуропа кеңесі төрағасы Шарль Мишельдің үйлестіруімен Брюссельде Әзербайжан Президенті Әлиев пен Армения Премьер-министрі Пашинян арасындағы кездесулерге алаң ұсынылды (Еуропа кеңесі, 2023).

askeri operasyon düzenledi. 19–20 Eylül'de başlatılan bu operasyon kısa sürede sonuçlandı; ayrılıkçı yönetimin çöktü. Bölgenin fiili kontrolü Azerbaycan'a geçti. Bu durum Azerbaycan'ın elini güçlendirirken Ermenistan'ın pozisyonunu zayıflattı. Rusya'nın Ukrayna'daki savaş nedeniyle bölgedeki gelişmelerden uzaklaşmaya başlaması da Batı'nın arabuluculuk çabalarını hızlandırdı (Solovyov, 2023).

Bu bağlamda, ABD Başkanı Donald Trump tarafından özel temsilci olarak atanan Steve Witkoff Mart ayında bölgeyi ziyaret ederek görüşmeler gerçekleştirdi (Al Jazeera, 2025). 2025'in Temmuz ortasına gelindiğinde Washington, Ermenistan üzerinden yaklaşık 32 kilometrelik Zengezur geçişi için üçüncü taraf yönetimi veya kira modelini gündeme getirdi. Bu model, açıkça Azerbaycan için engelsiz geçiş ile Ermenistan'ın egemenliğini uzlaştıracak şekilde tasarlandı (Radio Liberty, 2025). Buna göre Ermenistan, uzun vadeli bir süre için transit güzergahın geliştirme haklarını münhasıran ABD'ye devredecek ve ABD de işletmeyi resmen "Trump'ın Uluslararası Barış ve Refah Güzergahı" (TRIPP) adıyla anılan bir konsorsiyuma kiralayacaktır (Holland, 2025). Bu fikri Erivan, koridor egemenliğinden taviz vermeden Batı yatırımı ve güvenlik garantileri

Вашингтон болса екі тарап арасында «шаттл дипломатиясын» жүргізіп, 2023 жылы сыртқы істер министрлері деңгейіндегі кездесулерге алаң ұсынды (Рейтерс, 2024). Кейінгі хабарларда, АҚШ-тың Әзербайжанға кедергісіз қолжетімділікті қамтамасыз етіп, сонымен қатар Арменияның егемендігіне құрмет көрсетуді көздейтін әлеуетті транзиттік жолды бейтарап немесе үшінші тарап басқаруына беру жөнінде тұжырымдамалық ұсыныстар жасағаны айтылды (Онник, 2025).

Дипломатиялық күш-жігер жалғасып жатқанда, Әзербайжан 2023 жылғы қыркүйекте Таулы Қарабақтағы сепаратистік құрылымға қарсы кенет әскери операция бастады. 19–20 қыркүйекте басталған бұл операция қысқа мерзім ішінде нәтижеге жетіп, сепаратистік биліктің күйреуіне әкелді және өңірдің іс жүзіндегі бақылауы Әзербайжанға өтті. Бұл жағдай Әзербайжанның қолын күшейтіп, Арменияның позициясын әлсіретті. Ал Ресейдің Украинадағы соғысқа байланысты өңірдегі ахуалдан шеттеле бастауы Батыстың арағайындық әрекеттерін жеделдетуге негіз қалады (Соловьёв, 2023).

Осы тұрғыда, АҚШ президенті Дональд Трамптың арнайы өкілі ретінде тағайындалған Стив Уиткофф наурыз айында ай-

elde etmenin bir yolu olarak gördü ve destekledi (Jam news, 2025).

8 Ağustos 2025'te Beyaz Saray'da yapılan zirvede ABD Başkanı Donald Trump, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan bir araya geldi. TRIPP'i de içeren bir barış çerçevesi duyuruldu ve ABD arabuluculuğunda ortak deklarasyon imzalandı. Tam metin, 11 Ağustos'ta yayımlanarak kamuoyuna açıklandı (Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı, 2025).

Zirve sonrasında çeşitli ülkelerden farklı tepkiler gelirken, bu anlaşmanın doğrudan tarafı olmamakla beraber, Türkiye süreç içerisinde plana güçlü destek sinyalleri verdi ve müttefikleriyle yakın koordinasyon sağladı. Ankara, koridor planı açıklandıktan sonra projeyi memnuniyetle karşıladı. Rusya sürecin dışında kalması nedeniyle rahatsızlığını dile getirirken, İran da ABD varlığından rahatsız olduğunu açıkladı (Uren, 2025).

Bu noktada, 6 Ağustos 2025'te, imza töreni öncesinde Rusya, Ukrayna'nın Güney Odessa bölgesi yakınlarında bir doğal gaz istasyonuna saldırı düzenledi. Bu istasyon Yunanistan ve Türkiye'deki LNG terminalleri ile Trans-Balkan boru hattı üzerinden Ukrayna'ya Azerbaycan gazı sevkinde kullanılan önemli bir noktadır. Ukrayna yönetimi, saldırıyı kış hazırlıklarını

maққа келіп, келіссөздер жүргізді (Альджазира, 2025). 2025 жылдың шілде айының ортасына қарай Вашингтон Армения аумағы арқылы шамамен 32 шақырымдық Зәңгезүр өткеліне қатысты үшінші тарап басқаруы немесе жалға беру формуласы туралы мәселені көтерді. Бұл үлгі Әзербайжан үшін кедергісіз өту мен Арменияның егемендігін ұштастыратындай етіп жасалған еді (Радио Либерти, 2025). Осылайша, Армения ұзақ мерзімге транзиттік бағытты игеру құқықтарын айрықша түрде АҚШ-қа беріп, ал АҚШ ресми түрде «Трампың Халықаралық бейбітшілік пен өркендеу дәлізі» (TRIPP) деп аталатын консорциумға жалға беретін болады (Холланд, 2025). Бұл идеяны Ереван дәліздегі егемендігінен бас тартпай-ақ Батыстың инвестициясы мен қауіпсіздік кепілдіктерін алудың жолы ретінде көріп, қолдады (Джэм Ньюс, 2025).

2025 жылғы 8 тамызда Ақ үйде өткен саммитте АҚШ президенті Дональд Трамп, Әзербайжан президенті Ильхам Әлиев және Армения премьер-министрі Никол Пашинян бас қосты. TRIPP-ті де қамтыған бейбітшілік шеңбері жарияланып, АҚШ-тың арағайындығымен бірлескен декларацияға қол қойылды. Толық мәтін 11 тамызда жарияланып, көпшілікке ұсынылды (АҚШ Мемлекеттік департаменті, 2025).

ve yeni tedarik hatlarını baltalama girişimi olarak nitelendirirken ayrıca, Azerbaycan gazını taşıyan bir hattın anlaşma öncesinde hedefe alınması da dikkat çekti (Polityuk, 2025).

TRIPP'in uluslararası ulaşım koridorları ve bölgesel ticarete sağlayacağı potansiyel katkının boyutlarını çeşitli uluslararası kuruluşların yayınladığı bilgilerden yararlanarak ortaya koyabiliriz. Bunların başında Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan-Kazakistan güzergahı üzerinden Avrupa ve Çin arasındaki ticaret akışında önem kazanan Orta Koridor gelmektedir. Dünya Bankası'nın analizleri uygun yatırımların ve politikaların hayata geçirilmesi durumunda Orta Koridor'daki seyahat sürelerinin yarıya indirilebileceğini ve 2030'a kadar taşınan yük hacimlerinin üç katına çıkabileceğini öngörmektedir (Dünya Bankası, 2023). TRIPP, Zengezur üzerinden kritik bir boşluğu doldurarak bu kazanımların gerçekleştirilmesinde kilit rol oynayacaktır. Forbes'un aktardığı bir Oxford Economics modellemesine göre, TRIPP de dahil olmak üzere koridor iyileştirmeleri tam kapasite ile hayata geçirilirse, yıllık lojistik maliyetlerinde küresel ölçekte yaklaşık 20-30 milyar dolar tasarruf sağlanabileceği öngörülmektedir (Yıldız, 2025).

Ülkeler bazındaki kazanımları değerlendirecek olursak, Azerbaycan açısından ekonomik potansiyel somut ve ölçülebilir niteliktedir. Bakü, halihazırda Alat'taki liman ve Baku-Tiflis-Kars demiryolu hattına yaptığı altyapı ve kapasite artırımı yatırımları sayesinde kendisini Orta Koridor'un ulaşım ve lojistik merkezi olarak konumlandırmaktadır (Aircenter.az, 2025; Guliyev, 2025). Zengezur bağlantısının eklenmesi bu stratejiyi daha da güçlendirecektir. Tahminlere göre koridor, yıllık ihracata 700 milyon dolardan fazla katkı sağlayabilir (Yıldız, 2025).

Türkiye de TRIPP'in açılmasıyla önemli kazanımlar elde edecek ülkeler ara-

PROJE, YILDA YAKLAŞIK 5,5 MİLYON YOLCU VE 15 MİLYON TON YÜK KAPASİTESİ ÖNGÖRMEKTEDİR VE YATIRIM BEDELİ YAKLAŞIK 110 MİLYAR TÜRK LİRASI OLARAK AÇIKLANDI

ЖОБА ЖЫЛЫНА ШАМАМЕН 5,5 МЛН ЖОЛАУШЫ ЖӘНЕ 15 МЛН ТОННА ЖҮК ТАСЫМАЛДАУ МҮМКІНДІГІН КӨЗДЕП ОТЫР ЖӘНЕ ИНВЕСТИЦИЯ ҚҰНЫ ШАМАМЕН 110 МЛРД ТҮРІК ЛІРАСЫ ДЕП ЖАРИЯЛАНДЫ

Саммиттен кейін әртүрлі елдерден түрліше реакциялар болғанымен, бұл келісімнің тікелей тарапы болмаса да, Түркия үдеріс барысында жоспарға күшті қолдау сигналдарын беріп, одақтастарымен тығыз үйлестіру жүргізді. Анкара дәліз жоспары жарияланғаннан кейін жобаны қуана қарсы алды. Ресей үдерістен шет қалғаны үшін наразылық білдірсе, Иран АҚШ-тың қатысуынан мазасыздық туындағанын айтты (Урен, 2025).

Осы тұста, 2025 жылғы 6 тамызда қол қою рәсімінің алдында Ресей Украинаның оңтүстігіндегі Одесса аймағы маңында орналасқан бір газ станциясына шабуыл жасады. Бұл станция Грекия мен Түркиядағы СПГ (сұйытылған табиғи газ) терминалдары және Транс-Балқан газ құбыры арқылы Украинаға Әзербайжан газы тасымалданатын маңызды нүкте еді. Украина билігі бұл шабуылды қысқа дайындық пен жаңа жеткізу жолдарын бұзу әрекеті деп бағалады. Сондай-ақ Әзербайжан газын жеткізетін желінің келісім қарсаңында шабуылға ұшырауы да назар аудартты (Политюк, 2025).

TRIPP-тің халықаралық көлік дәліздері мен өңірлік саудаға әкелетін ықтимал үлесін түрлі халықаралық ұйымдардың жариялаған деректеріне сүйене отырып айқындауға болады. Олардың ішінде ең алдымен Түркия, Әзербайжан, Грузия, Қазақстан бағыты арқылы Еуропа мен Қытай арасындағы сауда ағынында маңызы арта түскен Орта дәліз аталады. Дүниежүзілік банк талдауларына сәйкес, тиісті инвестициялар мен саясаттар жүзеге асқан жағдайда Орта дәліздегі сапар уақыты екі есе қысқарып, 2030 жылға дейін тасымал көлемі үш есеге ұлғаюы мүмкін (Дүниежүзілік банк, 2023). TRIPP Зәңгезүр арқылы маңызды бір олқылықтың орнын толтырып, бұл жетістіктерді жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады. Forbes жариялаған Oxford

сында yer almaktadır. TRIPP'in batı ucuna sahip olmak, ülkenin Orta Koridor'un merkezi olma rolünü daha da pekiştirecektir. Sektör raporları, Nahçıvan'a uzanacak Kars-Iğdır-Aralık-Dilucu demiryolunda çalışmaların sürdüğünü ve hükümetin yeni istihdam, demiryolu taşımacılığında artan pay ve düşen lojistik maliyetler beklentisini öne çıkardığını aktarmaktadır (Oruç, 2025; Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2025). Türkiye'nin doğu illeri, koridorun tamamlanması ve lojistik iyileştirmelerle ihracatta %300'ün üzerinde artış yaşayabilir; yıllık ihracatın 160 milyon dolarından yaklaşık 500 milyon dolara yükselmesi öngörülmektedir (Yıldız, 2025). Stratejik açıdan ise Azerbaycan ve Hazar Denizi'ne doğrudan bağlantı, uzun deniz rotalarına veya kuzey kara yollarına bağımlılığı azaltmakta ve Ankara'nın projeye verdiği güçlü desteği pekiştirmektedir (Trend Research, 2025).

Bölgesel düzeyde, TRIPP'in Orta Koridor'a en büyük katkısı halihazırda kullanılmakta olan Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan rotasına daha az dolambaçlı ve sınır geçişi içeren bir alternatif güzergah sunmasıdır. Bu Türkiye-Nahçıvan-Azerbaycan hattı, mesafenin kısalmasıyla hızlı bir ek alternatif rota olacak ve Orta Koridor'un daha işlevsel çalışmasına olanak sağlayacaktır. Aynı zamanda TRIPP'in, Kuşak ve Yol

Economics модельдеуіне сәйкес, TRIPP қоса алғанда дәліздерді жетілдіру толық қуатында жүзеге асса, жылдық логистикалық шығындар әлемдік деңгейде шамамен 20–30 млрд АҚШ долларына қысқаруы мүмкін деп болжануда (Йылдыз, 2025).

Елдер тұрғысынан алғанда, Әзербайжан үшін экономикалық әлеует нақты әрі өлшенетін сипатқа ие. Баку қазіргі таңда Алаттағы порт пен Баку-Тбилиси-Карс теміржолына салынған инфрақұрылымдық және қуат арттыру инвестицияларының арқасында өзін Орта дәліздің көлік және логистика орталығы ретінде орнықтыруда (Aircenter. az, 2025; Гулиев, 2025). Зәңгезүр байланысының қосылуы бұл стратегияны одан әрі күшейтеді. Болжамдарға сәйкес, дәліз жыл сайынғы экспортқа 700 млн АҚШ долларынан астам үлес қоса алады (Йылдыз, 2025).

TRIPP-тің ашылуынан маңызды пайда тбатын елдердің қатарында Түркия да бар. TRIPP-тің батыс шетіне ие болу елдің Орта дәліздің орталығы ретіндегі рөлін бұрынғыдан да нығайтады. Салаға қатысты есептерде Нахчыванға дейін созылатын Карс-Ығдыр-Аралық-Дилучу теміржолындағы жұмыстар жалғасып жатқаны, сондай-ақ үкіметтің жаңа жұмыс орындары, теміржол тасымалындағы

Инициативі'нін çoklu güzergah stratejisiyle uyumlu oluşu, kara üzerinden Çin-Avrupa hattında gerçekleştirilen ticareti kolaylaştıracaktır (Kurt, 2025). Uluslararası analizlere göre, TRIPP'in hayata geçirilmesi Ermenistan için önemli kazanımlar vaat etmektedir. Güzergahın tamamlanması yoluyla yabancı yatırım çekme potansiyeli, transit bağlantılarını açılmasıyla bölgesel izolasyon azalacak; ticaret ve ulaşım faaliyetleri canlanacaktır. Bu da Erivan'a yeni ekonomik fırsatlar ve gelir kaynakları sunacaktır (Tatikyan, 2025).

TRIPP'in açılabilmesi için gerekli altyapı çalışmalarına bakıldığında Azerbaycan hazırlıklarını hızlı biçimde sürdürmektedir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle 2021'de başlatılan Horadiz-Ağbend demiryolu hattı 110,4 km uzunluğunda, 1.520 mm hat açıklığında ve 120 km/s hıza uygun olacak şekilde tasarlandı. Bu hat, 2020 sonrası başlatılan doğu-batı eksenli karayolu ve demiryolu projeleriyle birlikte Azerbaycan'ın TRIPP için sahadaki en kritik altyapı hamlelerinden biri olarak öne çıkmak-

ORTA KORİDOR'DAKİ KRİTİK BİR BOŞLUĞU KAPATAN TRIPP, ASYA İLE AVRUPA ARASINDA DAHA HIZLI, DAHA GÜVENİLİR VE JEOPOLİTİK AÇIDAN DAHA GÜVENLİ BAĞLANTILAR SUNMAKTADIR

ОРТА ДӘЛІЗДЕГІ МАҢЫЗДЫ БІР ОЛҚЫЛЫҚТЫ ТОЛТЫРАТЫН TRIPP АЗИЯ МЕН ЕУРОПА АРАСЫНДА НЕҒҰРЛЫМ ЖЫЛДАМ, СЕНІМДІ ЖӘНЕ ГЕОСАЯСИ ТҰРҒЫДАН ҚАУІПСІЗ БАЙЛАНЫСТАР ҰСЫНАДЫ

үлестің артуы және логистикалық шығындардың азаюы жөніндегі күтілімдерді алға тартқаны айтылған (Орудж, 2025; Түркия Республикасы Көлік және инфрақұрылым министрілігі, 2025). Түркияның шығыс аймақтары дәліздің толық аяқталуы және логистикалық жетілдірулердің нәтижесінде экспорт көлемін 300%-дан астам арттыра алады; жыл сайынғы экспорт шамамен 160 млн доллардан 500 млн долларға дейін көтеріледі деп болжануда (Йылдыз, 2025). Стратегиялық тұрғыдан алғанда, Әзербайжан мен Каспийге тікелей байланыс ұзақ теңіз жолдарына немесе солтүстік құрлық бағыттарына тәуелділікті азайтып, Анкараның жобаға берген мықты қолдауын бекемдей түседі (Trend Research, 2025).

Өңірлік деңгейде TRIPP-тің Орта дәлізге қосатын ең үлкен үлесі – қазір пайдаланылып отырған Түркия–Грузия–Әзербайжан бағытына қарағанда айналма жолы аз және шекара өткелдері аз балама бағыт ұсынуы. Түркия–Нахчыван–Әзербайжан желісі қашықтықтың қысқаруы есебінен Орта дәліздің жұмыс істеуін анағұрлым тиімді ететін жедел қосымша балама бағыт болмақ. Сонымен қатар TRIPP-тің «Бір белдеу – бір жол» бастамасының көп бағытты стратегиясымен үйлесуі Қытай–Еуропа арасындағы құрлықтағы сауданы жеңілдетуі де күтіледі (Курт, 2025). Халықаралық талдауларға сүйенсек, TRIPP-тің жүзеге асуы Арменияға да айтарлықтай пайда әкелуі мүмкін. Бағыт толық іске қосылған жағдайда шетелдік инвестиция тарту әлеуеті артып, транзиттік байланыстардың ашылуы арқылы өңірлік оқшаулану азайып, сауда мен көлік қатынастары жанданады. Бұл өз кезегінде Ереванға жаңа экономикалық мүмкіндіктер мен табыс көздерін ұсынбақ (Татикян, 2025).

TRIPP-тің іске қосылуы үшін қажетті инфрақұрылымдық жұмыстарға келсек, Әзербайжан дайындықты жедел жалғастыруда. Президент

tadır (Azerbaycan Demiryolları, 2025). Ocak 2025'te tasarım çalışmaları tamamlanırken, 2025 Ağustos sonu itibarıyla Azerbaycan Demiryolları, inşaat ve montaj işlerinde yaklaşık %63, genel tasarımda ise %83 ilerleme kaydeldiğini açıkladı ve hattın 2026'da işletmeye açılması hedeflemektedir (Azertag, 2025; Javadov, 2025).

Buna paralel olarak yaklaşık 123,6 km uzunluğundaki Horadiz–Cebrayıl–Zengilan–Ağbend karayolunun yapımının %93'ü, Nisan 2025'te tamamlandı (Agamalizade, 2025). Bu gelişmeler, Bakü'nün Ağbend'deki Ermenistan sınırına kadar olan güzergahı hızlıca tamamlamadaki kararlılığını göstermektedir. İlk işletme planlarına göre Horadiz–Ağbend demiryolu hattında yıllık yaklaşık 15 milyon ton yük taşınması öngörülmektedir. İlerleyen aşamalarda hattın çift hatlı hale getirilmesi ve sinyalizasyon sistemlerinin iyileştirilmesiyle kapasitenin daha da artırılması planlanmaktadır (Mammadov, 2025).

Ermenistan'da yapılan çalışmalara gelindiğinde, genel itibarıyla Erivan, koridor mantığına karşı çıktığı için güzergah üzerinde neredeyse kayda değer bir çalışma yürütmemiştir. Altyapı, yeniden inşa ve onarım işlerinin, büyük ihtimalle TRIPP çerçevesinde ABD liderliğinde yapılacak yatırımlarla hayata geçirilmesi beklenmektedir.

Son olarak 22 Ağustos 2025'te, temeli atılan 224 km uzunluğundaki Kars–İğdır–Aralık–Dilucu demiryolu hattı için Türkiye, yaklaşık 2,4 milyar avro kadar bir dış finansman paketi aldı. Proje, yılda yaklaşık 5,5 milyon yolcu ve 15 milyon ton yük kapasitesi öngörmektedir ve yatırım bedeli yaklaşık 110 milyar Türk Lirası olarak açıklandı. Proje, hattın 2029 yılı sonunda tamamlanması hedefiyle yürütülmektedir (Oruç, 2025; Özkök, 2025). Türkiye ve Azerbaycan'da yürütülen çalışmalar ele alındığında çeşitli kaynaklar tarafından ön yatırım süresi olarak 5-10 yıl ile 3-5 milyar dolar olduğu belirtilmektedir (Yıldız, 2025).

Sonuç olarak, TRIPP koridorunun açılması, Güney Kafkasya için bir dönüm noktasıdır. Tarihsel olarak parçalanmış bu bölgeyi Avrasya ticaret akışında entegre bir konuma dönüştürmektedir. Çatışma sonrası ilişkileri istikrara kavuşturmadaki sembolik rolünün ötesinde

жарлығымен 2021 жылы басталған Хорадиз–Ағбэнд теміржолы ұзындығы 110,4 км, жоларалық қашықтығы 1520 мм және сағатына 120 км жылдамдыққа бейімделетіндей етіп жобаланған. Бұл желі 2020 жылдан кейін басталған шығыс–батыс бағытындағы автомобиль және теміржол жобаларымен бірге Әзербайжанның TRIPP үшін қолға алған ең маңызды инфрақұрылымдық қадамдарының бірі болып саналады (Әзербайжан теміржолдары, 2025). 2025 жылғы қаңтарда жобалау жұмыстары аяқталса, 2025 жылғы тамыздың соңына қарай Әзербайжан теміржолдары құрылыс пен монтаж жұмыстарының шамамен 63%-ға, жалпы жобалау бойынша 83%-ға орындалғанын хабарлады және желіні 2026 жылы пайдалануға беруді көздеуде (Азертэг, 2025; Жавадов, 2025).

Сонымен қатар ұзындығы шамамен 123,6 км болатын Хорадиз–Жебраил–Зәңгилан–Ағбэнд автожолының құрылысының 93%-ы 2025 жылғы сәуірде аяқталды (Агамализаде, 2025). Бұл жетістіктер Бакудің Ағбэндтегі Армения шекарасына дейінгі бағытты жылдам аяқтаудағы табандылығын көрсетеді. Алғашқы пайдалану жоспарларына сәйкес Хорадиз–Ағбэнд теміржолында жылына шамамен 15 млн тонна жүк тасымалдау көзделуде. Кейінгі кезеңдерде желіні екі жолақты ету және сигнализация жүйелерін жетілдіру арқылы өткізу қабілетін одан әрі арттыру жоспарлануда (Маммадов, 2025).

Арменияда атқарылып жатқан жұмыстарға келсек, жалпы алғанда Ереван дәліз тұжырымдамасына қарсы болғандықтан, бағыт бойынша елеулі іс жүргізбеді. Жоспарланған инфрақұрылымдық құрылыс, қайта жаңғырту және жөндеу жұмыстары, үлкен ықтималдықпен, TRIPP аясында АҚШ жетекшілігінде жүзеге асырылатын инвестициялар арқылы іске асырылуы күтіледі.

Соңғысы – 2025 жылғы 22 тамызда іргетасы қаланған ұзындығы 224 км болатын Карс–Ығдыр–Аралық–Дилуджу теміржол желісі. Түркия бұл жоба үшін шамамен 2,4 млрд еуро көлемінде сыртқы қаржыландыру пакетін алды. Жоба жылына шамамен 5,5 млн жолаушы және 15 млн тонна жүк тасымалдау мүмкіндігін көздеп отыр және инвестиция құны шамамен 110 млрд түрік

коридор, ulaşım altyapısını güçlendirip hareket engellerini azaltarak bölgesel büyümenin yeni bir evresinin temelini atarken, özellikle Azerbaycan ve Türkiye açısından TRIPP, doğu–batı bağlantısının kilit merkezleri olarak konumlarını pekiştirmektedir. Washington ise stratejik öneme sahip bu koridorda etkisini artıran somut bir diplomatik ve ekonomik başarı elde etmektedir.

Gelecek projeksiyonları açısından, koridorun ticaret ve ulaşım katkısı büyük olasılıkla kayda değer olacaktır. Orta Koridor'daki kritik bir boşluğu kapatan TRIPP, Asya ile Avrupa arasında daha hızlı, daha güvenilir ve jeopolitik açıdan daha güvenli bağlantılar sunmaktadır. Altyapı tamamlanıp uyumlaştırıldığında, lojistik verimlilikte önemli kazanımlar, ihracat artışları ve yatırım girişleri beklenmektedir. Bu bakımdan TRIPP, yalnızca bir barış mekanizması değil aynı zamanda bölgesel ticaret dinamiklerini yeniden şekillendirme potansiyeline sahip stratejik bir ekonomik entegrasyon platformudur. Bu platform, Bakü, Ankara ve Washington'a kalıcı faydalar sağlarken, daha geniş Avrasya ekonomisi için de yeni fırsatlar açmaktadır.

Kaynaklar:

Agamalızade, Senan (2025). Horadiz-Cabrayil-Zangilan-Agabend yolunun inşaatı %93 tamamlandı. Alınan yer: https://report.az/infrastruktur/horadiz-cebrayil-zengilan-agabend-yolunun-tikintisi-93-tamamlanib?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Aircenter.az (2025). Bakü Limanı Trans-Avrasya ticaretini kolaylaştırıyor. Alınan yer: https://aircenter.az/en/post/the-port-of-baku-facilitates-trans-eurasian-commerce-part-one-1712?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Aliyev, Jeyhun (2021). Zengezur, Laçın koridorlarının hukuki rejimleri aynı olmalı: Aliyev. Alınan yer: https://www.aa.com.tr/en/world/legal-regimes-of-zangezur-lachin-corridors-should-be-same-aliyev/2447608?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Aljazeera (2025). Trump, ABD'nin arabuluculuğunda anlaşma imzalamak üzere Azerbaycan ve Ermenistan liderlerini ağırlayacak. Alınan yer: https://www.aljazeera.com/news/2025/8/8/trump-to-host-azerbaijan-armenia-leaders-to-sign-us-brokered-deal?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı (2025). ABD, Ermenistan ve Azerbaycan'ın tarihi toplantısına ait belgeleri yayımladı. Alınan yer: https://www.state.gov/releases/2025/08/united-states-publishes-documents-from-historic-armenia-and-azerbaijan-meeting/?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

лирасы деп жарияланды. Жоба 2029 жылдың соңына қарай аяқталуы жоспарланып отыр (Орудж, 2025; Өзкөк, 2025). Түркия мен Әзербайжанда жүргізіліп жатқан жұмыстарға сүйенсек, түрлі дереккөздер алдын ала құрылыс кезеңінде 5–10 жыл және 3–5 млрд доллар қажет болатынын көрсетуде (Йылдыз, 2025).

Қорытындылай айтқанда, TRIPP дәлізінің ашылуы Оңтүстік Кавказ үшін бетбұрыс сәт болып табылады. Ол тарихи тұрғыда бөлшектенген бұл аймақты Еуразиядағы сауда ағынына интеграцияланған орынға айналдырады. Қақтығыстан кейінгі қатынастарды тұрақтандырудағы символдық рөлінен тыс, дәліз көлік инфрақұрылымын нығайтып, қозғалыс кедергілерін азайту арқылы өңірлік өсудің жаңа кезеңінің негізін қалайды. Әсіресе Әзербайжан мен Түркия үшін TRIPP шығыс–батыс байланысының негізгі тораптары ретіндегі рөлін бекіте түссе, Вашингтон стратегиялық маңызы бар дәлізде ықпалын арттыруға мүмкіндік беретін нақты дипломатиялық әрі экономикалық жетістікке қол жеткізуде.

Болашаққа көз жүгіртсек, дәліздің сауда мен көлік қатынастарына қосар үлесі айтарлықтай болатыны анық. Орта дәліздегі маңызды бір олқылықты толтыратын TRIPP Азия мен Еуропа арасында неғұрлым жылдам, сенімді және геосаяси тұрғыдан қауіпсіз байланыстар ұсынады. Инфрақұрылым толық аяқталып, үйлестірілген жағдайда логистикалық тиімділікте елеулі жетістіктерге, экспорттың өсуіне және инвестиция ағынына қол жеткізіледі деп күтілуде. Осы тұрғыдан алғанда, TRIPP тек қана бейбітшілік тетігі емес, сонымен бірге аймақтық сауда динамикасын қайта қалыптастыру әлеуетіне ие стратегиялық экономикалық интеграция алаңы болып табылады. Бұл алаң Баку, Анкара және Вашингтонға тұрақты пайда әкелумен қатар, кеңірек Еуразия экономикасы үшін де жаңа мүмкіндіктер ашады.

Дереккөз:

Агамалызәде, Сенан (2025). Хорәдіз–Жебраїл–Зангилан–Ағбәнд жолының құрылысы 93% аяқталды. Сілтеме: <https://report.az/infrastruktur/horadiz-cebrayil-zengilan-agabend-yolunun-tikintisi-93-tamamlanib>. Қаралған күні: 10.09.2025.

- Armenpress (2021). Güvenlik Konseyi Sekreteri, Ermenistan'ın koridor mantığıyla ilgili hiçbir konuyu tartışmadığını ve tartışmayacağını yineledi. Alınan yer: <https://armenpress.am/en/article/1065541>. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Aslanlı, Araz (2021). Zengezur Koridoru: Zaferin taçlanması. Alınan yer: https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/zengezur-koridoru-zaferin-taclanmasi?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Avrupa Konseyi (2023). Başkan Charles Michel'in Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Paşinyan ile üçlü görüşmesinin ardından yaptığı basın açıklaması. Alınan yer: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/07/15/press-remarks-by-president-charles-michel-following-trilateral-meeting-with-president-aliyev-of-azerbaijan-and-prime-minister-pashinyan-of-armenia/?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Azerbaycan Demiryolları (2025). Horadiz Ağbend. Alınan yer: https://corp.ady.az/en/ady-2/projects/horadiz-aghband?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Azertag (2022). Horadiz-Ağbend demiryolunun Soltanlı istasyonu temel atma töreni. Alınan yer: <https://azertag.az/en/xeber/2152439>. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Azertag (2025). ADY: Horadiz-Ağbend demiryolunda inşaat ve montaj çalışmalarının yüzde 63'ü tamamlandı. Alınan yer: https://azertag.az/xeber/horadiz_agbend_demir_yolu_xettinde_ise_tikinti_qurasdirma_islerinin_66_faizi_tamamlanib-3587803?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Caucasus Watch (2022). Aliyev, Ermenistan ile normalleşme süreci, Zangezur koridoru, Minsk Grubu, Gürcistan'ın arabuluculukta rolü ve Ermenistan ile Azerbaycan'ın yorumları hakkında konuştu. Alınan yer: https://caucasuswatch.de/en/news/aliyev-on-normalization-process-with-armenia-zangezur-corridor-minsk-group-georgias-role-in-the-mediation-and-comments-from-armenia-and-azerbaijan.html?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Dünya Bankası (2023). Orta Ticaret ve Ulaştırma Koridoru: 2030'a kadar yük hacimlerini üç katına çıkarmak ve seyahat süresini yarıya indirmek için politikalar ve yatırımlar. Alınan yer: https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/middle-trade-and-transport-corridor?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Guliyev, Vusal (2025). Orta Koridorun yükselen önemi. Alınan yer: https://bakudialogues.idd.az/articles/the-rising-significance-of-the-middle-corridor-18-10-2022?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Habertürk (2025). Kars-Iğdır-Aralık-Dilucu demiryolu hattının temeli atıldı. Alınan yer: <https://www.haberturk.com/kars-igdir-aralik-dilucu-demiryolu-hattinin-temeli-atildi-3816661-ekonomi>. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Holland, Steve (2025). ABD, Ermenistan-Azerbaycan barış anlaşmasında stratejik geçiş koridorunu güvence altına aldı. Alınan yer: <https://www.reuters.com/world/us-secures-strategic-transit-corridor-armenia-azerbaijan-peace-deal-2025-08-07/>. Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Aircenter.az (2025). Баку порты Транс-Еуразиялық сауданы жеңілдетуде. Сілтеме: <https://aircenter.az/en/post/the-port-of-baku-facilitates-trans-eurasian-commerce-part-one-1712>. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Алиев, Джейхун (2021). Зәңгезур, Лачын дәліздерінің құқықтық режимдері бірдей болуы тиіс: Алиев. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/en/world/legal-regimes-of-zangezur-lachin-corridors-should-be-same-aliyev/2447608>. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Альджазира (2025). Трамп АҚШ-тың арағайындығымен келісімге қол қою үшін Әзербайжан мен Армения көшбасшыларын қабылдайды. Сілтеме: <https://www.aljazeera.com/news/2025/8/8/trump-to-host-azerbaijan-armenia-leaders-to-sign-us-brokered-deal>. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Америка Құрама Штаттарының Мемлекеттік департаменті (2025). АҚШ, Армения және Әзербайжанның тарихи кездесуіне қатысты құжаттарды жариялады. Сілтеме: <https://www.state.gov/releases/2025/08/united-states-publishes-documents-from-historic-armenia-and-azerbaijan-meeting>. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Арменпресс (2021). Қауіпсіздік кеңесінің хатшысы Арменияның дәліз тұжырымдамасына қатысты ешқандай мәселені талқыламағанын және талқыламайтынын қайталады. Сілтеме: <https://armenpress.am/en/article/1065541>. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Асланы, Араз (2021). Зәңгезур дәлізі: Жеңістің тәжделуі. Сілтеме: <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/zengezur-koridoru-zaferin-taclanmasi>. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Аурупа Кеңесі (2023). Президент Шарль Мишельдің Әзербайжан Президенті Алиев және Армения Премьер-министрі Пашинянмен үшжақты кездесуінен кейінгі баспасөз мәлімдемесі. Сілтеме: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/07/15/press-remarks-by-president-charles-michel-following-trilateral-meeting-with-president-aliyev-of-azerbaijan-and-prime-minister-pashinyan-of-armenia>. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Әзербайжан Теміржолдары (2025). Хорадіз-Ағбөнд. Сілтеме: <https://corp.ady.az/en/ady-2/projects/horadiz-aghband>. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Азертэг (2022). Хорадіз-Ағбөнд теміржолының Солтаны стансасы іргетасын қалау рәсімі. Сілтеме: <https://azertag.az/en/xeber/2152439>. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Азертэг (2025). ӘДЖ: Хорадіз-Ағбөнд теміржолында құрылыс және монтаж жұмыстарының 63%-ы аяқталды. Сілтеме: https://azertag.az/xeber/horadiz_agbend_demir_yolu_xettinde_ise_tikinti_qurasdirma_islerinin_66_faizi_tamamlanib-3587803. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Кавказ Уотч (2022). Алиев: Армениямен қалыпқа келтіру процесі, Зәңгезур дәлізі, Минск тобы, Грузияның арағайындықтағы рөлі және Армения мен Әзербайжанның пікірлері. Сілтеме: <https://caucasuswatch.de/en/news/aliyev-on-normalization-process-with-armenia-zangezur-corridor-minsk-group-georgias-role-in-the-mediation-and-comments-from-armenia-and-azerbaijan.html>. Қаралған күні: 10.09.2025.
- Дүниежүзілік Банк (2023). Орта сауда және көлік дәлізі: 2030 жылға дейін жүк көлемін үш есеге арт-

Jam news (2025). Üçüncü taraf denetimi yok Ermenistan Dışişleri Bakanı "Trump Rotası" programı hakkında konuştu. Alınan yer: https://jam-news.net/armenian-foreign-minister-on-the-washington-declaration/?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Javadov, Sadig (2025). Azerbaijan, Horadiz-Ağbend demiryolunda devam eden ilerlemeye ışık tutuyor. Alınan yer: <https://www.trend.az/business/4087540.html>. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Kurt, Veysi (2025). Doğu-Batı arasında alternatif ticaret rotaları ve Türkiye'nin stratejik rolü. Alınan yer: https://kriterdergi.com/siyaset/dogu-bati-arasinda-alternatif-ticaret-rotalari-ve-turkiyenin-stratejik-rolu?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Mammadov, Shukran (2025). ADY: Horadiz-Aghband demiryolunun yıllık kapasitesinin 15 milyon ton olması planlanıyor. Alınan yer: https://en.apa.az/corridors/ady-annual-capacity-of-horadiz-aghband-railway-planned-to-be-15-million-tons-476899?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Onnik, Krikorian, James (2025). ABD'nin Ermenistan-Azerbaycan transit koridorundaki rolü tartışmalara yol açtı. Alınan yer: https://jamestown.org/program/u-s-role-in-armenia-azerbaijan-transit-corridor-sparks-controversy/?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Oruç, Mertkan (2025). Kars-Iğdır-Aralık-Dilucu demir yolu hattının temeli 22 Ağustos'ta atılacak. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kars-igdir-aralik-dilucu-demir-yolu-hattinin-temeli-22-agustosta-atilacak/3664389>. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Özer, Aslan, Dilara (2023). Karabağ'ın kurtarılması Kafkasya'da 'barış koridorlarının açılmasını sağlayacak: Erdoğan. Alınan yer: https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/karabakh-liberation-to-enable-peace-corridors-in-caucasus-erdogan?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Özök, Cüneyt, Kemal (2025). Yatırım bedeli 110 milyar lira olan Kars-Iğdır-Aralık-Dilucu Demir yolu hattı'nın temeli bugün atılıyor. Alınan yer: https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/yatirim-bedeli-110-milyar-lira-olan-kars-igdir-aralik-dilucu-demir-yolu-hattinin-temeli-bugun-atiliyor/3665456?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Polityuk, Pavel (2025). Kiev, Rusya'nın kış hazırlıklarını baltalamak için Ukrayna'nın önemli gaz bağlantı noktasına saldırdığını söyledi. Alınan yer: https://www.reuters.com/business/energy/russia-hit-key-ukraine-gas-interconnector-undermine-preparation-winter-kyiv-says-2025-08-06/?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Radio Liberty (2025). Kafkasya'da Zengezur Koridoru'nun yönetimi ABD'ye mi kaldı? Bu İran'ın hoşuna gitmeyecektir. Alınan yer: https://www.rferl.org/a/us-proposal-zangezur-corridor-iran-influence-caucasus/33479973.html?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Rehimov, Ruslan (2024). Azerbaijan'in zafer kazandığı 2. Karabağ Savaşı'nın başlamasının üzerinden 4 yıl geçti. Alınan yer: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-zafer-kazandigi-2-karabag-savasinin-baslamasinin-uzerinden-4-yil-gecti/3343179?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

тыру және сапар уақытын екі есе қысқарту үшін саясаттар мен инвестициялар. Сілтеме: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/middle-trade-and-transport-corridor>. Қаралған күні: 10.09.2025.

Гулиев, Вусал (2025). Орта дәліздің өсіп келе жатқан маңызы. Сілтеме: <https://bakudialogues.idd.az/articles/the-rising-significance-of-the-middle-corridor-18-10-2022>. Қаралған күні: 10.09.2025.

Хабертүрк (2025). Карс-Ығдыр-Аралық-Дилучу теміржолының іргетасы қаланды. Сілтеме: <https://www.haberturk.com/kars-igdir-aralik-dilucu-demiryolu-hatti-nin-temeli-atildi-3816661-ekonomi>. Қаралған күні: 10.09.2025.

Холланд, Стив (2025). АҚШ Армения-Әзербайжан бейбітшілік келісінде стратегиялық транзит дәлізін қамтамасыз етті. Сілтеме: <https://www.reuters.com/world/us-secures-strategic-transit-corridor-armenia-azerbaijan-peace-deal-2025-08-07/>. Қаралған күні: 10.09.2025.

Джэм Ньюс (2025). Үшінші тараптың бақылауы жоқ – Армения Сыртқы істер министрі "Трамп бағыты" бағдарламасы туралы айтты. Сілтеме: https://jam-news.net/armenian-foreign-minister-on-the-washington-declaration/?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Джавадов, Садиг (2025). Әзербайжан, Хорадз-Ағбэнд теміржолындағы үздіксіз ілгерілеуді айқындады. Сілтеме: <https://www.trend.az/business/4087540.html>. Қаралған күні: 10.09.2025.

Курт, Вейси (2025). Шығыс-Батыс арасындағы балама сауда жолдары және Түркияның стратегиялық рөлі. Сілтеме: https://kriterdergi.com/siyaset/dogu-bati-arasinda-alternatif-ticaret-rotalari-ve-turkiyenin-stratejik-rolu?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Маммадов, Шукран (2025). ӘДЖ: Хорадз-Ағбэнд теміржолының жылдық қуаты 15 миллион тонна болуы жоспарлануда. Сілтеме: https://en.apa.az/corridors/ady-annual-capacity-of-horadiz-aghband-railway-planned-to-be-15-million-tons-476899?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Онник, Крикорян, Джеймс (2025). АҚШ-тың Әзербайжан-Армения транзит дәлізіндегі рөлі пікірталас туғызды. Сілтеме: https://jamestown.org/program/u-s-role-in-armenia-azerbaijan-transit-corridor-sparks-controversy/?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Орудж, Мерткан (2025). Карс-Ығдыр-Аралық-Дилучу теміржол желісінің іргетасы 22 тамызда қаланады. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kars-igdir-aralik-dilucu-demir-yolu-hattinin-temeli-22-agustosta-atilacak/3664389>. Қаралған күні: 10.09.2025.

Өзер, Аслан, Дилара (2023). Қарабақтың азат етілуі Кавказда «бейбітшілік дәліздерінің ашылуына жол ашады»: Ердоған. Сілтеме: https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/karabakh-liberation-to-enable-peace-corridors-in-caucasus-erdogan?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Өзкөк, Жүнейт, Кемал (2025). Құны 110 миллиард лира болатын Карс-Ығдыр-Аралық-Дилучу теміржол желісінің іргетасы бүгін қалануда. Сілтеме: https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/yatirim-bedeli-110-milyar-lira-olan-kars-igdir-aralik-dilucu-demir-yolu-hattinin-temeli-bugun-atiliyor/3665456?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Reuters (2024). Blinken, Azeri ve Ermeni liderlerle barış görüşmeleri hakkında görüştü. Alınan yer: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/blinden-speaks-azeri-armenian-leaders-about-peace-talks-2024-04-28/>. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Rusya Devlet Başkanı Resmi Web sitesi (2020). Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Ermenistan Başbakanı ve Rusya Devlet Başkanı'nın Dağlık Karabağ'a ilişkin bildirisi (ateşkes metni). Alınan yer: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64384>. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Solovyov, Vladimir (2023). Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'ı kontrol etmesi Güney Kafkasya'daki çatışmayı durdurmayacak. Alınan yer: https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/09/azerbaijani-control-of-nagorno-karabakh-will-not-stop-conflict-in-the-south-caucasus?lang=en&utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Tatikyan, Sossi (2025). Ermenistan-Azerbaycan anlaşmasında ABD aracılı TRIPP: Fırsatlar ve riskler. Alınan yer: https://evnreport.com/politics/u-s-brokered-tripp-in-the-armenia-azerbaijan-deal-opportunities-and-risks/?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Trend Research (2025). Stratejik Uyum: Türkiye ve Azerbaycan. Alınan yer: https://trendsresearch.org/insight/turkiye-in-the-caucasus-from-security-to-integration/?srsid=AfmBOoqxaREG1xsA0Y9wPUaL7jusSRIMKvjAkSpe0_Gf1w6mzFSB4Pr&utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2025). Zengezur Koridoru'nda tarihi adım. Alınan yer: https://www.uab.gov.tr/haberler/zengezur-koridoru-nda-tarihi-adim?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Uren, Çağla (2025). Zengezur'dan Trump Rotası'na: Yeni koridor Türkiye ve dünyayı nasıl etkileyecek? Alınan yer: https://tr.euronews.com/2025/08/08/zengezur-dan-trump-rotasina-yeni-koridor-turkiye-ve-dunyayi-nasil-etkileyecek?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Yıldız, Güney (2025). Amerika'nın Zengezur'a yüksek riskli bahsi: ABD liderliğindeki bir koridor Avrupa'nın enerji maliyetlerini nasıl azaltabilir ve Rusya'ya karşı koyabilir? Alınan yer: https://www.forbes.com/sites/guneyyildiz/2025/07/18/americas-high-stakes-bet-on-zangezur-how-a-us-led-corridor-could-slash-europes-energy-costs-and-counter-russia/?utm_. Erişim tarihi: 10.09.2025.

Политюк, Павел (2025). Киев: Ресей Украинадағы маңызды газ торабын соққыға алып, қысқа дайындықты әлсіреткісі келді. Сілтеме: https://www.reuters.com/business/energy/russia-hit-key-ukraine-gas-interconnector-undermine-preparation-winter-kyiv-says-2025-08-06/?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Радио Либерти, (2025). Кавказда Зәңгезүр дәлізін басқару АҚШ-қа өтті ме? Бұл Иранға ұнамайды. Сілтеме: https://www.rferl.org/a/us-proposal-zangezur-corridor-iran-influence-caucasus/33479973.html?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Рахимов, Руслан (2024). Әзербайжан жеңіске жеткен 2-Қарабақ соғысының басталғанына 4 жыл толды. Сілтеме: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-zafer-kazandigi-2-karabag-savasinin-baslamasinin-uzerinden-4-yil-gecti/3343179?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Реутерс (2024). Блинкен Әзербайжан және Армения басшыларымен бейбітшілік келіссөздері туралы сөйлесті. Сілтеме: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/blinden-speaks-azeri-armenian-leaders-about-peace-talks-2024-04-28/>. Қаралған күні: 10.09.2025.

Ресей Федерациясы Президентінің ресми веб-сайты (2020). Әзербайжан Президенті, Армения Премьер-Министрі және Ресей Президентінің Таулы Қарабаққа қатысты мәлімдемесі (атыс тоқтату мәтіні). Сілтеме: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64384>. Қаралған күні: 10.09.2025.

Соловьёв, Владимир (2023). Әзербайжанның Таулы Қарабақты бақылауы Оңтүстік Кавказдағы қақтығысты тоқтатпайды. Сілтеме: https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/09/azerbaijani-control-of-nagorno-karabakh-will-not-stop-conflict-in-the-south-caucasus?lang=en&utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Татикян, Сосси (2025). Армения-Әзербайжан келісіміндегі АҚШ арағайындығымен TRIPP: мүмкіндіктер мен тәуекелдер. Сілтеме: https://evnreport.com/politics/u-s-brokered-tripp-in-the-armenia-azerbaijan-deal-opportunities-and-risks/?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Trend Research (2025). Стратегиялық үйлесім: Түркия және Әзербайжан. Сілтеме: https://trendsresearch.org/insight/turkiye-in-the-caucasus-from-security-to-integration/?srsid=AfmBOoqxaREG1xsA0Y9wPUaL7jusSRIMKvjAkSpe0_Gf1w6mzFSB4Pr&utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Түркия Республикасы Көлік және инфрақұрылым министрлігі (2025). Зәңгезүр дәлізінде тарихи қадам. Сілтеме: https://www.uab.gov.tr/haberler/zengezur-koridoru-nda-tarihi-adim?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Үрен, Чагла (2025). Зәңгезүрден «Трамп бағытына»: жаңа дәліз Түркия мен әлемге қалай әсер етеді? Сілтеме: https://tr.euronews.com/2025/08/08/zengezur-dan-trump-rotasina-yeni-koridor-turkiye-ve-dunyayi-nasil-etkileyecek?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

Йылдыз, Гюней (2025). Американың Зәңгезүрге жоғары тәуекелді ставкасы: АҚШ жетекшілігіндегі дәліз Еуропаның энергия шығындарын қалай азайтып, Ресейді тежеуі мүмкін? Сілтеме: https://www.forbes.com/sites/guneyyildiz/2025/07/18/americas-high-stakes-bet-on-zangezur-how-a-us-led-corridor-could-slash-europes-energy-costs-and-counter-russia/?utm_. Қаралған күні: 10.09.2025.

THE ROLE OF KHORGOS IN FACILITATING TRADE COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CHINA

ANUAR SATMURZIN

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ
НАУЧНОИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

РОЛЬ ХОРГОСА В СОДЕЙСТВИИ ТОРГОВОМУ СОТРУДНИЧЕСТВУ МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И КИТАЕМ

Bordered by geography and bound by shared economic opportunity, Khorgos has evolved into a nexus of trade cooperation between Kazakhstan and China. Originally conceived under Kazakhstan's Nurly Zhol policy and China's Belt & Road Initiative (BRI), Khorgos now serves not simply as a transit point but as a testbed for bilateral collaboration in infrastructure, logistics, and regional development. Since its establishment in 2006, the Khorgos International Center for Cross-Border Cooperation (ICBC) has expanded significantly, gaining status as a special economic zone (SEZ) on the Kazakh side in 2017 and developing a dense infrastructure network to enable smoother cross-border flows (Sakenova, 2025).

Trade volumes via Khorgos have grown rapidly, though with varying rates over time. For example, trade throughput reached almost US\$10 billion in 2022 (a ~%15 increase over 2021), rose to ~US\$12 billion in 2023 (~%20 growth), and then slowed to about US\$12.5 billion in 2024 (~%4 growth) (Omirgazy, 2025). Cargo tonnage has also climbed: in the first half of 2025, both import and export volumes via Khorgos passed 22.2 million tons, a %4.3 increase year-on-year, with rail volumes rising ~%22. Such figures underline Khorgos' growing

**FROM KAZAKHSTAN'S
PERSPECTIVE,
KHORGOS
CONTRIBUTES NOT
JUST TO TRANSIT
REVENUE BUT
TO REGIONAL
DEVELOPMENT**

**С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
КАЗАХСТАНА,
ХОРГОС ВНОСИТ
ВКЛАД НЕ ТОЛЬКО
В ТРАНЗИТНЫЕ
ДОХОДЫ, НО И В
РЕГИОНАЛЬНОЕ
РАЗВИТИЕ**

Под влиянием географических условий и экономических возможностей, Хоргос превратился в узловую точку торгового сотрудничества между Казахстаном и Китаем. Изначально задуманный в рамках казахстанской программы «Нурлы Жол» и китайской инициативы «Пояс и путь» (BRI), сегодня Хоргос служит не просто транзитным пунктом, а площадкой для двустороннего взаимодействия в сферах инфраструктуры, логистики и регионального развития. С момента создания Международного центра приграничного сотрудничества (МЦПС) «Хоргос» в 2006 году он значительно расширился, получив статус специальной экономической зоны (СЭЗ) на казахстанской стороне в 2017 году и развив плотную инфраструктурную сеть для обеспечения бесперебойных трансграничных торговых потоков (Сакенова, 2025).

Объемы торговли через Хоргос быстро растут, хотя темпы меняются со временем. Так, торговый оборот составил почти 10 млрд долларов США в 2022 году (увеличение примерно на 15% по сравнению с 2021 годом), вырос до около 12 млрд долларов в 2023 году (рост примерно на 20%), а затем замедлился до 12,5 млрд долларов в

importance as a trade corridor linking China, Central Asia, and Europe (TheCaspianPost, 2025).

From Kazakhstan's perspective, Khorgos contributes not just to transit revenue but to regional development. In the Zhetisu Region (south-east Kazakhstan), 78 infrastructure facilities valued at roughly 40.7 billion tenge (~US\$77.5 million) have been built, including roads, bridges, utility infrastructure, a passenger terminal, and an automated vehicle inspection complex. Plans for further investment are ambitious: the Khorgos – Eastern Gate SEZ has investment targets of ~522.7 billion tenge (~US\$1 billion) by 2030 and ~715.5 billion tenge (~US\$1.3 billion) by 2035, intended to strengthen “advanced production, logistics, and cross-border cooperation.” The border checkpoint area is increasingly city-like, with services such as warehouses, malls, hotels, and administrative offices (Sakenova, 2025).

Nevertheless, despite its successes, Khorgos faces multiple issues that complicate its effectiveness in facilitating balanced, sustainable trade cooperation. One major issue is logistical bottlenecks. Rapid growth has strained customs and transport systems. Structural inefficiencies emerge due to differences in regulations between the two countries, mismatched or incompatible information systems, voluminous documentation requirements, and limited automation in some processes. These are partly temporary growing pains, but unless addressed, they risk undermining further growth (Cui and Koshkina, 2025).

Another issue is the trade imbalance and dependency. While trade volumes are rising, the composition still heavily favors Kazakhstan exporting raw materials and importing high-value manufactured goods from China. This imbalance limits

**NEVERTHELESS,
DESPITE ITS
SUCCESSSES, KHORGOS
FACES MULTIPLE
ISSUES WHICH
COMPLICATE ITS
EFFECTIVENESS
IN FACILITATING
BALANCED,
SUSTAINABLE TRADE
COOPERATION**

**ТЕМ НЕ МЕНЕЕ,
НЕСМОТЯ НА
ДОСТИГНУТЫЕ
УСПЕХИ, ХОРГОС
СТАЛКИВАЕТСЯ С
РЯДОМ
ПРОБЛЕМ, КОТОРЫЕ
ОСЛОЖНЯЮТ ЕГО
ЭФФЕКТИВНОСТЬ В
СОДЕЙСТВИИ
СБАЛАНСИРОВАННОМУ
И УСТОЙЧИВОМУ
ТОРГОВОМУ
СОТРУДНИЧЕСТВУ**

2024 году (рост около 4%) (Омиргазы, 2025). Объемы грузоперевозок также увеличились: в первой половине 2025 года импорт и экспорт через Хоргос превысили 22,2 млн тонн, что на 4,3% больше в годовом выражении, при этом железнодорожные перевозки выросли примерно на 22%. Эти цифры подчеркивают растущую роль Хоргоса как торгового коридора, соединяющего Китай, Центральную Азию и Европу (TheCaspianPost, 2025).

С точки зрения Казахстана, Хоргос вносит вклад не только в транзитные доходы, но и в региональное развитие. В Жетысуской области (юго-восточный Казахстан) построено 78 объектов инфраструктуры общей стоимостью около 40,7 млрд тенге (~77,5 млн долларов США), включая дороги, мосты, коммунальные сети, пассажирский терминал и автоматизированный комплекс досмотра автотранспорта. Планы по дальнейшим инвестициям амбициозны: СЭЗ «Хоргос – Восточные ворота» ставит цели по инвестициям на уровне примерно 522,7 млрд тенге (~1 млрд долларов США) к 2030 году и около 715,5 млрд тенге (~1,3 млрд долларов США) к 2035 году. Эти средства предполагается направить на развитие «передового производства, логистики и трансграничного сотрудничества». Пограничный пункт все больше приобретает черты города, с такими объектами, как склады, торговые центры, гостиницы и административные здания (Сакенова, 2025).

Тем не менее, несмотря на достигнутые успехи, Хоргос сталкивается с рядом проблем, которые осложняют его эффективность в содействии сбалансированному и устойчивому торговому сотрудничеству. Одной из главных проблем являются логистические узкие места. Быстрый рост перегружает системы таможни и транспорта.

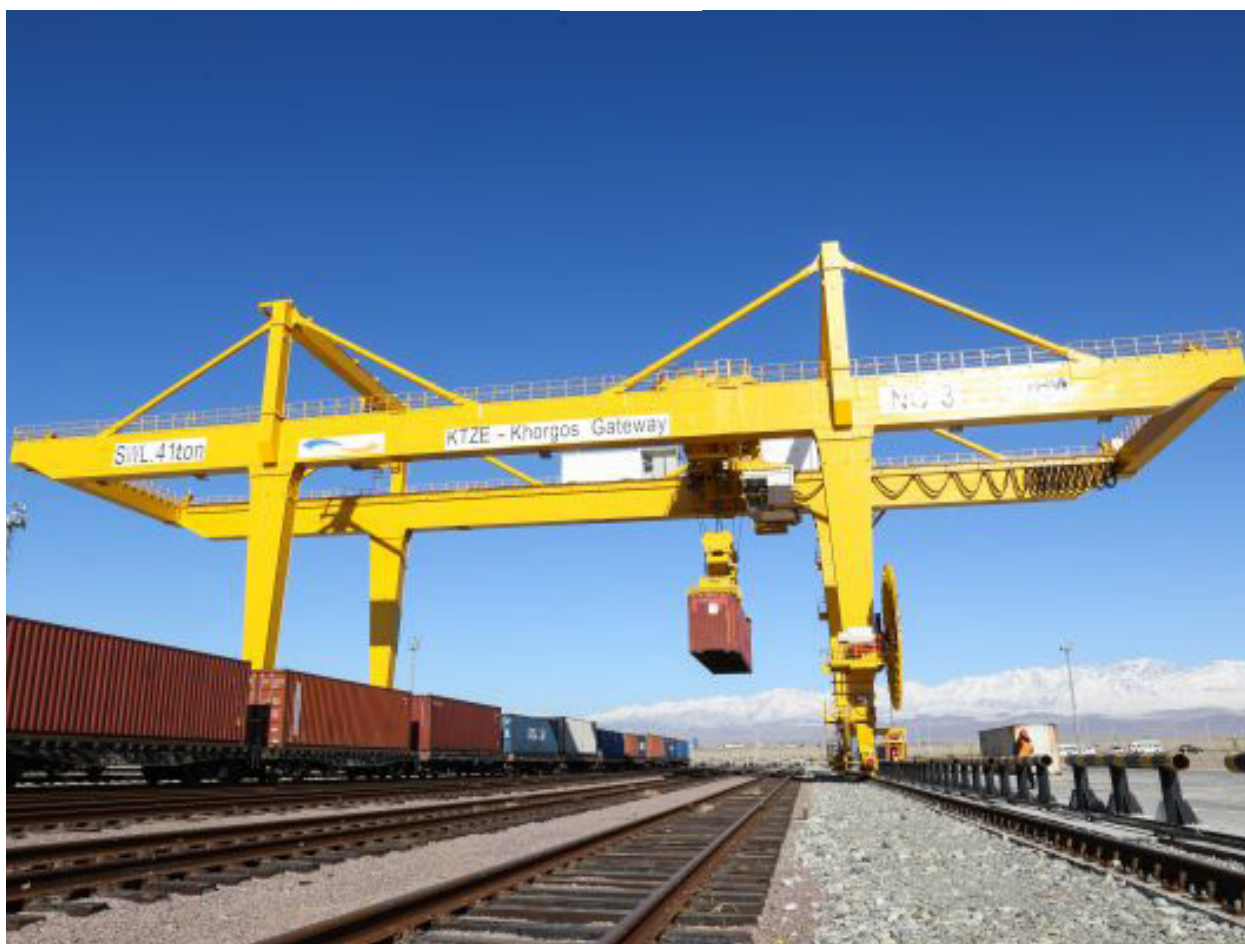
value capture for Kazakhstan and leaves it vulnerable to external shocks—whether from demand fluctuations, price volatility in commodities, or geopolitical risk. Experts have pointed out that rising dependence on China for imports may create resilience risks, particularly if China’s economic cycle slows or if external demand weakens (Sakenova, 2025).

A third issue is data discrepancies and transparency, especially related to trade statistics. The Prime Minister of Kazakhstan has noted that in 2024, there was an \$18.3 billion discrepancy in import data reported by China versus by Kazakhstan. Differences in methodology, transit counting, under- or over-valuation of goods, and smuggling are cited as causes. These discrepancies complicate policy planning, revenue estimation, and trust between partners (Orda, 2025).

Environmental and social issues also loom. The border region sees increasing infrastruc-

Возникают структурные неэффективности из-за различий в регулировании двух стран, несовместимости информационных систем, большого объема документации и недостаточной автоматизации некоторых процессов. Частично это временные трудности роста, однако, если их не устранить, они продолжают оказывать негативное влияние на дальнейшее развитие (Цуй и Кошкина, 2025).

Еще одна проблема — торговый дисбаланс и зависимость. Хотя объемы торговли увеличиваются, структура остается несбалансированной: Казахстан в основном экспортирует сырье, а импортирует из Китая товары с высокой добавленной стоимостью. Такой дисбаланс ограничивает возможности получения выгоды для Казахстана и делает его уязвимым к внешним воздействиям — будь то колебания спроса, ценовая волатильность на сырьевых рынках или геополитические риски. Экс-

ture build-out, which places pressure on land, energy, water, and local infrastructure capacity. Water management, for example, is an issue in the Khorgos region: Kazakhstan has raised concerns about excessive water diversion in shared rivers with China, especially in the Ili basin, which has downstream effects on ecosystems and communities (Eurasianet, 2024; Jumaboyev and Mansurova, 2025). There is also concern that growth may not always benefit local communities: the number of permanent jobs at Khorgos is still relatively modest (~1,135) though expected to double by the end-2026, but regional inequalities, local environmental externalities, and regulatory oversight are ongoing issues (Sakenova, 2025).

In terms of impact assessment, Khorgos has already had positive effects: improved connec-

перты отмечают, что возрастающая зависимость от Китая в сфере импорта может усилить риск устойчивости, особенно если экономический цикл Китая замедлится или внешний спрос снизится (Сакенова, 2025).

Третья проблема — расхождения в данных и недостаточная прозрачность, особенно в отношении торговой статистики. Премьер-министр Казахстана отметил, что в 2024 году разница в данных по импорту, заявленных Китаем и Казахстаном, составила 18,3 млрд долларов США. В качестве причин указываются различия в методологии, особенности учета транзита, занижение или завышение стоимости товаров, а также контрабанда. Эти расхождения усложняют планирование, расчет доходов

tivity, reduced transit times, rising trade volumes, foreign direct investment in infrastructure, and local economic development in Zhetisu and adjacent border areas. It has contributed significantly to reinforcing Kazakhstan's strategic role in Eurasian trade networks and increased China's overland access to markets in Central Asia and Europe. The creation of SEZs, industrial parks, and logistics hubs has begun to build capacity beyond mere transit. In agriculture, for instance, fresh produce exports from China through Khorgos have increased dramatically (~46.2% year-on-year in early 2025 in some reports) facilitated by "green corridors" for perishables (FreshPlaza, 2025).

BEYOND TECHNICAL IMPROVEMENTS, KHORGOS REPRESENTS AN OPPORTUNITY TO RE-ANCHOR KAZAKHSTAN'S MULTI-VECTOR FOREIGN POLICY IN A RAPIDLY SHIFTING GEOPOLITICAL ENVIRONMENT

ВЫХОДЯ ЗА РАМКИ ТЕХНИЧЕСКИХ УЛУЧШЕНИЙ, ХОРГОС ПРЕДСТАВЛЯЕТ ВОЗМОЖНОСТЬ РАЗВИТЬ МНГОВЕКТОРНУЮ ВНЕШНЮЮ ПОЛИТИКУ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ БЫСТРО МЕНЯЮЩЕЙСЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ

и подрывают доверие между партнерами (Орда, 2025).

Экологические и социальные проблемы также выходят на первый план. Пограничный регион испытывает рост инфраструктурного строительства, что оказывает давление на землю, энергетику, водные ресурсы и возможности местной инфраструктуры. Управление водными ресурсами, например, является проблемой в районе реки Хоргос: Казахстан выражает обеспокоенность чрезмерным забором воды на совместных реках с Китаем, особенно в бассейне реки Или, что оказывает негативное влияние на экосистемы и местные сообщества (Eurasianet, 2024; Жумабоев и Мансурова, 2025). Существует также опасение, что экономический рост не всегда приносит пользу местному населению: количество постоянных рабочих мест в Хоргосе пока относительно скромное (~1135), хотя его удвоение ожидается к концу 2026 года. Тем не менее, региональные неравенства, местные экологические издержки и вопросы регулирующего контроля остаются актуальными (Сакенова, 2025).

В плане оценки воздействия Хоргос уже принес положительные результаты: улучшена транспортная связанность, сокращено время транзита, увеличены объемы торговли, привлечены иностранные прямые инвестиции в инфраструктуру и стимулировано местное экономическое развитие в Жетысуской области и прилегающих пограничных районах. Хоргос значительно способствовал укреплению стратегической роли Казахстана в евразийских торговых сетях и увеличению наземного доступа Китая к рынкам Центральной Азии и Европы. Создание СЭЗ, промышленных парков и логистических хабов позволило начать формирование потенциала, выходящего за рамки

However, some of the impacts are mixed. Because much of the value chain remains external to Kazakhstan, benefits in terms of technology transfer, industrial diversification, and higher value-added production are still limited. The trade imbalance means that the risk of adverse shifts in Chinese demand or policy could disproportionately affect Kazakhstan. Bottlenecks in logistics and regulatory mismatches hinder reliability, increasing cost and reducing competitiveness. Discrepancies in trade data affect revenue forecasting and policy trust. Environmental pressures could impose costs (e.g. in water scarcity, land degradation) that may offset some economic gains, especially for local communities (Pannier, 2025).

While the challenges are considerable, they also open up a set of opportunities for future development that could make Khorgos more than a transit corridor. One important direction is the potential to embed value-added activities into the logistics ecosystem. At present, Kazakhstan mainly uses Khorgos for the movement of bulk commodities and raw agricultural products, yet the presence of special

простого транзита. В сельском хозяйстве, например, экспорт свежей продукции из Китая через Хоргос резко возрос (~46,2% в годовом исчислении в начале 2025 года по некоторым данным), чему способствовало введение «зеленых коридоров» для скоропортящихся товаров (FreshPlaza, 2025).

Тем не менее, некоторые результаты остаются противоречивыми. Так как значительная часть цепочек добавленной стоимости остается за пределами Казахстана, выгоды в виде передачи технологий, индустриальной диверсификации и производства с высокой добавленной стоимостью пока ограничены. Торговый дисбаланс означает, что неблагоприятные изменения в спросе или политике Китая могут непропорционально сильно повлиять на Казахстан. Логистические узкие места и несоответствия в регулировании снижают надежность, увеличивают издержки и уменьшают конкурентоспособность. Несоответствия в торговой статистике влияют на прогнозирование доходов и подрывают доверие к политике. Экологическое

economic zones, industrial parks, and incentives around the border hub create space for localized manufacturing, packaging, and processing. If these activities take root, Khorgos could transform from a gateway into a platform where Kazakh producers capture more value before goods even leave the country, thereby contributing to economic diversification and balancing the asymmetry of bilateral trade (Madiyarova and Wong, 2023).

Another opportunity lies in regulatory and digital modernization. The very bottlenecks that now hinder growth—complex customs paperwork, mismatched information systems, and the persistence of manual inspections—are the same areas where innovation could yield rapid gains. Kazakhstan and China have already begun experimenting with “green corridors” for perishable goods and with digitalized cargo monitoring, but the scope for expanding these initiatives is consid-

IN THIS LIGHT, THE FUTURE OF KHORGOS WILL DEPEND ON WHETHER KAZAKHSTAN AND CHINA CAN SEIZE THESE OPPORTUNITIES

В ЭТОМ СВЕТЕ БУДУЩЕЕ ХОРГОСА БУДЕТ ЗАВИСЕТЬ ОТ ТОГО, СМОГУТ ЛИ КАЗАХСТАН И КИТАЙ ВОСПОЛЬЗОВАТЬСЯ ЭТИМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

давление может повлечь издержки (например, дефицит воды, деградация земель), которые способны нивелировать часть экономических выгод, особенно для местных сообществ (Паннье, 2025).

Хотя вызовы значительны, они одновременно открывают возможности для будущего развития, которое может превратить Хоргос во что-то большее, чем транзитный коридор. Важным направлением является потенциал интеграции деятельности с добавленной стоимостью в логистическую экосистему. В настоящее время Казахстан в основном использует Хоргос для перевозки массовых грузов и сырой сельскохозяйственной продукции, однако наличие специальной экономической зоны, промышленных парков и стимулов вокруг приграничного хаба создает пространство для локализованного производства, упаковки и переработки. Если эти виды деятельности закрепятся, Хоргос сможет превратиться из «ворот» в платформу, где казахстанские производители будут захватывать больше добавленной стоимости еще до того, как товары покидают страну, что будет способствовать экономической диверсификации и выравниванию асимметрии в двусторонней торговле (Мадиярова и Вонг, 2023).

Еще одна возможность заключается в регуляторной и цифровой модернизации. Те самые узкие места, которые сейчас препятствуют росту — сложная таможенная документация, несовместимые информационные системы и сохраняющаяся практика ручных проверок, — это именно те сферы, где инновации могут дать быстрый результат. Казахстан и Китай уже начали эксперименты с «зелеными коридорами» для скоропортящихся товаров и цифровым мониторингом грузов, однако потенциал для расширения этих

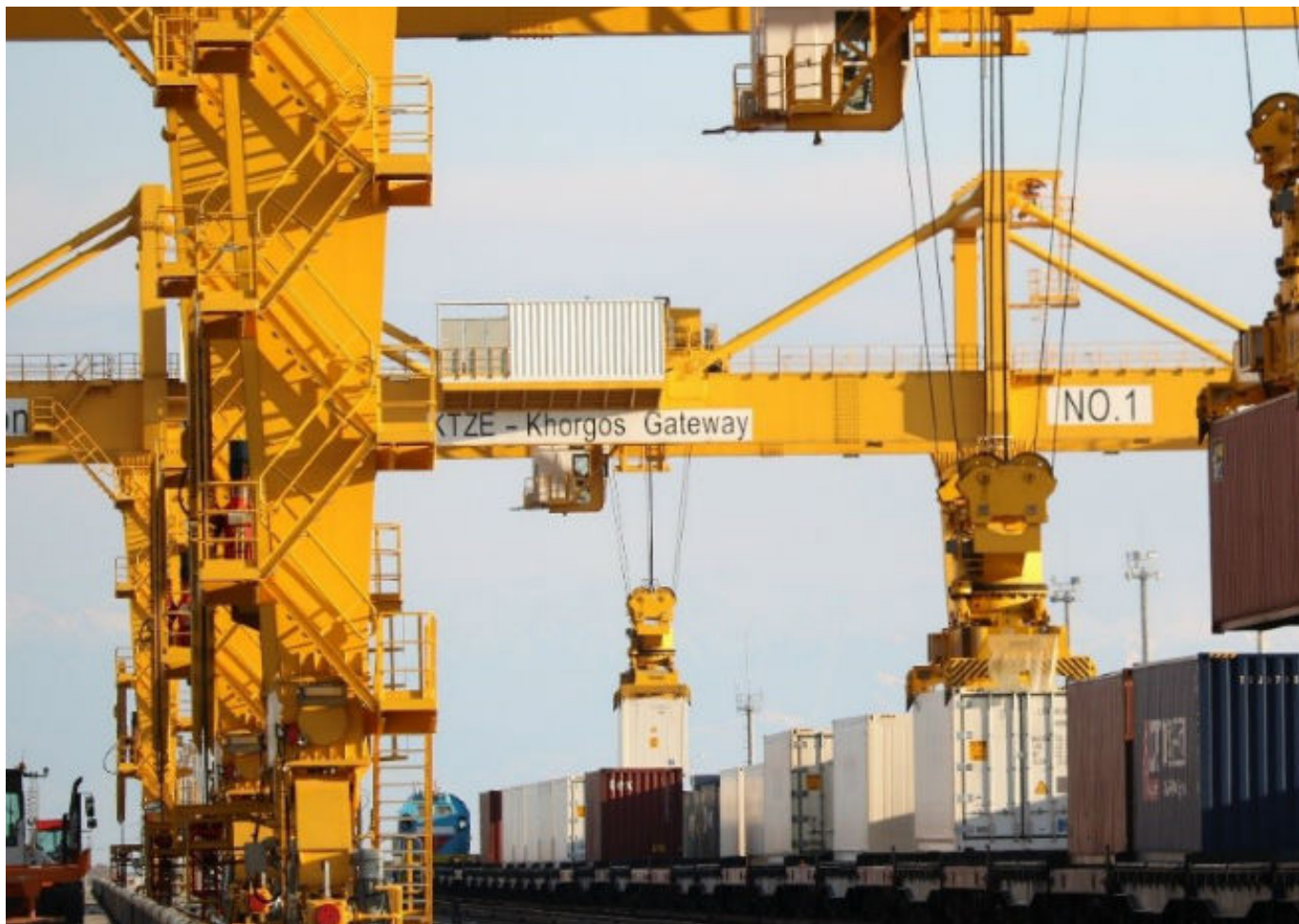

erable. Harmonized standards, joint customs posts, and shared databases would not only cut costs but also raise trust in reported statistics, a persistent issue given the discrepancies between Kazakh and Chinese trade data (Jumaboyev and Mansurova, 2025). Such reforms would position Khorgos as a model of efficient border governance in Central Asia.

Transparency in reporting also holds developmental promise. The striking difference of \$18.3 billion between Chinese and Kazakh import figures for 2024 is not only a problem but also an incentive to build stronger institutional cooperation in data management (Orda, 2025). Joint statistical commissions, cross-checks, and advanced tracking technologies could improve accuracy, reduce opportunities for smuggling, and reassure both governments and investors that Khorgos operates under predictable and credible conditions.

инициатив остается значительным. Гармонизация стандартов, совместные таможенные посты и общие базы данных не только сократят издержки, но и повысят доверие к статистике, что особенно важно на фоне постоянных расхождений между казахстанскими и китайскими данными о торговле (Жумабоев и Мансурова, 2025). Такие реформы могли бы сделать Хоргос образцом эффективного приграничного управления в Центральной Азии.

Прозрачность отчетности также открывает перспективы развития. Разительное расхождение в 18,3 млрд долларов между китайскими и казахстанскими данными по импорту за 2024 год — это не только проблема, но и стимул для построения более прочного институционального сотрудничества в сфере управления данными (Орда, 2025). Совместные статистические комиссии, перекрестные проверки и современ-

Beyond technical improvements, Khorgos represents an opportunity to re-anchor Kazakhstan's multi-vector foreign policy in a rapidly shifting geopolitical environment. While it is clear that China is the dominant partner in the project, the openness of the Khorgos hub to external investors creates possibilities for engaging actors from Europe, the Gulf, and other parts of Asia. Diversifying the investor base would not only reduce dependency but also enhance resilience by embedding Khorgos within wider Eurasian networks, thus reinforcing Kazakhstan's agency in shaping its own connectivity agenda (Pannier, 2025).

Environmental and social issues, though often framed as risks, can equally be viewed as areas of constructive development. Concerns over water scarcity in the Khorgos River basin (Eurasianet, 2025) underscore the urgency of joint resource management, but they also present an opportunity for Kazakhstan

ные технологии отслеживания могут повысить точность, сократить возможности для контрабанды и укрепить уверенность как правительств, так и инвесторов в том, что Хоргос работает в предсказуемых и надежных условиях.

Выходя за рамки технических улучшений, Хоргос представляет возможность развить многовекторную внешнюю политику Казахстана в условиях быстро меняющейся геополитической обстановки. Несмотря на очевидное доминирование Китая в проекте, открытость Хоргосф для внешних инвесторов создает возможности для привлечения инвесторов из Европы, Персидского залива и других регионов Азии. Диверсификация базы инвесторов позволит не только сократить зависимость, но и повысить устойчивость, встроив Хоргос в более широкие евразийские сети, тем самым усилив роль Казахстана в формировании собственной повестки в области транспортной связанности (Паннье, 2025).

Экологические и социальные вопросы, хотя часто рассматриваются как риски, могут быть и сферами конструктивного развития. Опасения по поводу дефицита воды в бассейне реки Хоргос (Eurasianet, 2025) подчеркивают срочность совместного управления ресурсами, но они также открывают возможность для Казахстана и Китая стать пионерами трансграничных практик устойчивого развития в Центральной Азии. Аналогично, давление на местную инфраструктуру и неравномерное распределение выгод могут стимулировать проведение политики, связывающей трансграничную торговлю с развитием сообществ: инвестиции в возобновляемую энергетику для логистических объектов, расширение жилищного фонда и социальных услуг для работников, а также интеграция проектов СЭЗ с местным малым и средним бизнесом. Такие меры превратят Хоргос не только в площадку международного обмена, но и в драйвер инклюзивного регионального роста (Жумабоев и Мансурова, 2025).

В более широком контексте Хоргос по-прежнему является относительно молодым экспериментом, а замедление ро-

and China to pioneer transboundary sustainability practices in Central Asia. Likewise, the pressure on local infrastructure and uneven distribution of benefits could catalyze policies that tie cross-border trade more closely to community development: investing in renewable energy for logistics facilities, expanding housing and public services for workers, and linking SEZ projects to local small and medium enterprises. Such measures would make Khorgos not only a site of international exchange but also a driver of inclusive regional growth (Jumaboyev and Mansurova, 2025).

In a broader perspective, Khorgos is still a relatively young experiment, and the slowdown in trade growth between 2023 and 2024 (Sakenova, 2025) illustrates the volatility of global demand and the competitiveness of alternative corridors. Yet this volatility should not be seen purely as a threat. It also highlights the potential for Khorgos to adapt and reposition itself within changing global supply chains. By building specialized niches—whether in agro-logistics, perishable goods, or high-value intermediate products—Khorgos could move from being one option among many to becoming indispensable for specific types of trade (Pannier, 2025).

In this light, the future of Khorgos will depend on whether Kazakhstan and China can seize these opportunities. The infrastructure itself is already impressive: rail throughput exceeded 22 million tons in the first half of 2025, and planned investments of over a billion dollars by 2030 signal strong state commitment. The next stage is less about building new physical facilities and more about embedding innovation, transparency, inclusivity, and sustainability into existing structures. If this transition succeeds, Khorgos could stand as a model of how borderlands can be transformed from peripheries into dynamic centers of cooperation (Kazinform, 2025).

Ultimately, Khorgos encapsulates the contradictions of Eurasian integration: rapid growth tempered by bottlenecks, opportunities shadowed by imbalances, and local concerns intertwined with global ambitions. Yet it also demonstrates that borders need not be barriers. With deliberate policies and adaptive strategies, Khorgos has the potential to

ста торговли между 2023 и 2024 годами (Сакенова, 2025) отражает волатильность глобального спроса и конкуренцию альтернативных коридоров. Однако такую волатильность не следует рассматривать исключительно как угрозу. Она также подчеркивает потенциал Хоргоса адаптироваться и переориентироваться в рамках меняющихся глобальных цепочек поставок. Создавая специализированные ниши — будь то агрологистика, скоропортящиеся товары или продукция промежуточного спроса с высокой добавленной стоимостью, — Хоргос может перейти от статуса «одного из вариантов» к позиции незаменимого звена для определенных видов торговли (Паннье, 2025).

В этом свете будущее Хоргоса будет зависеть от того, смогут ли Казахстан и Китай воспользоваться этими возможностями. Сама инфраструктура уже впечатляет: объем железнодорожных перевозок превысил 22 млн тонн в первой половине 2025 года, а планируемые инвестиции свыше 1 млрд долларов к 2030 году свидетельствуют о серьезной государственной поддержке. Следующий этап заключается не столько в строительстве новых объектов, сколько во внедрении инноваций, прозрачности, инклюзивности и устойчивости в уже существующие структуры. Если этот переход будет успешным, Хоргос может стать моделью того, как пограничные территории могут трансформироваться из периферии в динамичные центры сотрудничества (Казинформ, 2025).

В конечном счете, Хоргос воплощает противоречия евразийской интеграции: быстрый рост, сдерживаемый узкими местами; возможности, омраченные дисбалансами; локальные заботы, переплетенные с глобальными амбициями. Но он также демонстрирует, что границы не обязательно должны быть барьерами. При целенаправленной политике и адаптивных стратегиях Хоргос имеет потенциал превратиться в краеугольный камень казахстанско-китайского сотрудничества, внося вклад не только в двустороннюю торговлю, но и в стабильность, процветание и устойчивость всего региона.

evolve into a cornerstone of Kazakhstan–China cooperation, contributing not only to bilateral trade but to the stability, prosperity, and resilience of the wider region.

References:

- Cui, Liu, and Koshkina, Olga (2025). Regulatory and Institutional Barriers to Logistics Cooperation Between China and Kazakhstan. BBC: 29.
- Eurasianet (2024). Kazakhstan strives to strike water-management deal with China. Retrieved from <https://eurasianet.org/kazakhstan-strives-to-strike-water-management-deal-with-china>. Accessed on 13.09.2025.
- FreshPlaza (2025). China increases fresh produce exports through Khorgos border. Retrieved from <https://www.freshplaza.com/asia/article/9717975/china-increases-fresh-produce-exports-through-khorgos-border/>. Accessed on 12.09.2025.
- Jumaboev, Behzod, and Mansurova, Makhina (2025). An Overview of Transport Logistics in Kazakhstan: Focus on the Case of Astana. *Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations*, 1 (3): 1129–1132.
- Kazinform (2025). Kazakhstan establishes a new special economic zone Khorgos-Eastern Gate. Retrieved from <https://qazinform.com/news/kazakhstan-establishes-new-special-economic-zone-khorgos-eastern-gate-892ed7>. Accessed on 13.09.2025.
- Madiyarova, Diana, and Yong, Wang (2025). Prospects of the Khorgos Free Economic Zone. *Sustainable Development Risks and Risk Management: A Systemic View from the Positions of Economics and Law*. Cham: Springer International Publishing: 291–296.
- Omirgazy, Dana (2025). Kazakhstan Creates Khorgos – Eastern Gate New Special Economic Zone. Retrieved from <https://astanatimes.com/2025/07/kazakhstan-creates-khorgos-eastern-gate-new-special-economic-zone/>. Accessed on 14.09.2025.
- Orda.kz (2025). Prime Minister Comments on Trade Data Discrepancies Between Kazakhstan and China. Retrieved from <https://en.orda.kz/prime-minister-comments-on-trade-data-discrepancies-between-kazakhstan-and-china-7363/>. Accessed on 11.09.2025.
- Pannier, Bruce (2025). Debt and Development: The Next Chapter of Chinese Investments in Central Asia. Retrieved from <https://www.fpri.org/article/2025/08/debt-and-development-the-next-chapter-of-chinese-investments-in-central-asia/>. Accessed on 12.09.2025.
- Sakenova, Saniya (2025). Khorgos Expands with Trade and Investment, but Bottlenecks Persist. Retrieved from <https://astanatimes.com/2025/08/khorgos-expands-with-trade-and-investment-but-bottlenecks-persist/>. Accessed on 11.09.2025.
- TheCaspianPost (2025). Khorgos Port Trade Hits New Heights, Fueling Kazakhstan-China Connectivity. Retrieved from <https://caspianpost.com/kazakhstan/khorgos-port-trade-hits-new-heights-fueling-kazakhstan-china-connectivity>. Accessed on 14.09.2025.

Источники:

- Eurasianet (2024). Казахстан стремится заключить соглашение с Китаем по управлению водными ресурсами. Доступно по адресу: <https://eurasianet.org/kazakhstan-strives-to-strike-water-management-deal-with-china>. Дата обращения: 13.09.2025.
- FreshPlaza (2025). Китай увеличивает экспорт свежей продукции через пограничный пункт Хоргос. Доступно по адресу: <https://www.freshplaza.com/asia/article/9717975/china-increases-fresh-produce-exports-through-khorgos-border/>. Дата обращения: 12.09.2025.
- Orda.kz (2025). Премьер-министр прокомментировал расхождения в торговой статистике между Казахстаном и Китаем. Доступно по адресу: <https://en.orda.kz/prime-minister-comments-on-trade-data-discrepancies-between-kazakhstan-and-china-7363/>. Дата обращения: 11.09.2025.
- TheCaspianPost (2025). Торговля через порт Хоргос достигает новых высот, укрепляя связанность Казахстана и Китая. Доступно по адресу: <https://caspianpost.com/kazakhstan/khorgos-port-trade-hits-new-heights-fueling-kazakhstan-china-connectivity>. Дата обращения: 14.09.2025.
- Жумабоев, Бехзод, и Мансурова, Махина (2025). Обзор транспортной логистики в Казахстане: акцент на кейс Астаны. *Журнал мультидисциплинарных наук и инноваций*, 1 (3): 1129–1132.
- Казинформ (2025). Казахстан создает новую специальную экономическую зону «Хоргос – Восточные ворота». Доступно по адресу: <https://qazinform.com/news/kazakhstan-establishes-new-special-economic-zone-khorgos-eastern-gate-892ed7>. Дата обращения: 13.09.2025.
- Мадиярова, Диана, и Ван, Йонг (2025). Перспективы свободной экономической зоны Хоргос. В: *Риски устойчивого развития и управление рисками: системный взгляд с позиций экономики и права*. Cham: Springer International Publishing: 291–296.
- Омиргазы, Дана (2025). Казахстан создает новую специальную экономическую зону «Хоргос – Восточные ворота». Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/2025/07/kazakhstan-creates-khorgos-eastern-gate-new-special-economic-zone/>. Дата обращения: 14.09.2025.
- Паннье, Брюс (2025). Долг и развитие: новый этап китайских инвестиций в Центральной Азии. Доступно по адресу: <https://www.fpri.org/article/2025/08/debt-and-development-the-next-chapter-of-chinese-investments-in-central-asia/>. Дата обращения: 12.09.2025.
- Сакенова, Сания (2025). Хоргос расширяется с ростом торговли и инвестиций, но сохраняются узкие места. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/2025/08/khorgos-expands-with-trade-and-investment-but-bottlenecks-persist/>. Дата обращения: 11.09.2025.
- Цуй, Лю, и Кошкина, Ольга (2025). Регуляторные и институциональные барьеры для логистического сотрудничества между Китаем и Казахстаном. BBC: 29.

SCO TIANJIN SUMMIT 2025: PRIORITIES AND CHALLENGES

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

САММИТ ШОС В ТЯНЬЦЗИНЕ 2025: ПРИОРИТЕТЫ И ВЫЗОВЫ

On August 31 and September 1, 2025, the world's attention was drawn to the 25th Summit of the Shanghai Cooperation Organization (SCO), held in Tianjin, China. Hosted by Chinese President Xi Jinping, the event was attended by the heads of all ten SCO member states, including the leaders of Belarus, India, Iran, Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, Pakistan, the Russian Federation, Tajikistan, and Uzbekistan. The SCO+ format also brought together leaders of observer states such as Mongolia, dialogue partners Azerbaijan, Armenia, Cambodia, the Maldives, Myanmar, Nepal, Türkiye, and Egypt, as well as the heads of executive bodies of the UN, SCO, CIS, ASEAN, CSTO, EEC, CICA, ECO, and AIIB.

Amid growing calls for multilateralism and more inclusive global politics, coupled with US President Trump's tariff policy, the recent summit was widely seen as another showcase of the global shift toward the East in shaping international governance. The meeting between the presidents of China, India, and Russia was presented as a revival of the pre-Ukraine war bonhomie, implicitly challenging the Western-biased distribution of power. The participation of other regional powers, such as Türkiye, further increased interest in the summit

**SCO SUMMIT SERVES
AS AN EFFECTIVE
PLATFORM FOR
DISCUSSING
GLOBAL AFFAIRS
FROM A EURASIAN
PERSPECTIVE**

**САММИТ
ШОС СЛУЖИТ
ЭФФЕКТИВНОЙ
ПЛОЩАДКОЙ ДЛЯ
ОБСУЖДЕНИЯ
МИРОВЫХ ПРОБЛЕМ
С ЕВРАЗИЙСКОЙ
ТОЧКИ ЗРЕНИЯ**

31 августа – 1 сентября 2025 года внимание всего мира было приковано к 25-му саммиту Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), состоявшемуся в городе Тяньцзинь в Китае. В мероприятии, организованном председателем КНР Си Цзиньпином, приняли участие главы всех десяти государств-членов ШОС, включая лидеров Беларуси, Индии, Ирана, Казахстана, Кыргызстана, Пакистана, Российской Федерации, Таджикистана и Узбекистана. В формате ШОС+ также приняли участие лидеры государств-наблюдателей, таких как Монголия, стран-партнеров по диалогу: Азербайджана, Армении, Камбоджи, Мальдивских Островов, Мьянмы, Непала, Турции и Египта, а также руководители исполнительных органов ООН, ШОС, СНГ, АСЕАН, ОДКБ, ЕЭК, СВМДА, ЭКО и АБИИ.

На фоне растущих призывов к многосторонности и более инклюзивной глобальной политике, в сочетании с тарифной политикой президента США Трампа, недавний саммит был воспринят как очередная демонстрация глобального сдвига на Восток в формировании международного управления. Встреча президентов Китая, Индии и России была представлена как

platform. To some, the gathering of emerging leaders reflected the rise of the Global South. To others, it underscored China's leadership ambitions in global governance restructuring. Either way, the summit was considered as a counterbalance to the G7-led global order, as it brought together twenty heads of state from the developing world.

Indeed, the SCO summit serves as an effective platform for discussing global affairs from a Eurasian perspective. In comparison with the BRICS format—which also attracted global attention last year by bringing together major emerging leaders—the SCO is more explicitly centered on Eurasian states, with leading powers of the region at its core.

Beyond the geopolitical importance of attracting such a vast number of regional leaders, the summit also demonstrated that the SCO mechanism—long met with skepticism—functions efficiently. This was reflected in the Tianjin Declaration and the SCO Development Strategy 2035 [Diritto pubblico, 2025]. In particular, the final declaration acknowledged the major global events of the year, including the escalation of the Palestin-

возрождение довоенной дружбы, неявно бросая вызов западному распределению власти. Участие других региональных держав, таких как Турция, еще больше подогрело интерес к площадке саммита. Для одних встреча лидеров развивающихся стран отражала подъем глобального Юга. Для других она подчеркивала лидерские амбиции Китая в глобальном перераспределении власти. Так или иначе, саммит рассматривался как противовес мировому порядку, возглавляемому «Большой семьёй», поскольку в нем приняли участие двадцать глав государств развивающегося мира.

Действительно, саммит ШОС служит эффективной площадкой для обсуждения мировых проблем с евразийской точки зрения. В отличие от формата БРИКС, который также привлек внимание всего мира в прошлом году, объединив лидеров ведущих развивающихся стран, ШОС более чётко ориентирована на евразийские государства, и её ядро составляют державы региона.

Помимо геополитической важности привлечения столь большого числа региональных лидеров, саммит также продемонстрировал, что механизм ШОС, долгое время подвергавшийся скептицизму, функционирует лучше, чем предполагалось. Это можно заметить в Тяньцзиньской декларации и Стратегии развития ШОС до 2035 года [Diritto pubblico, 2025]. В частности, в итоговой декларации были признаны основные мировые события года, включая эскалацию палестино-израильского конфликта, гуманитарную катастрофу в секторе Газа и военную агрессию Израиля и США против Ирана. В этом заявлении государства-члены осудили действия крупных держав, создающие риск дальнейшей эскалации на Ближнем Востоке.

Подписанты ШОС призвали к реформированию Организации Объединенных Наций, включая Совет Безопасности, в целях укрепления представительства развивающихся стран в системе управления ООН и содействия формированию более справедливой системы глобального управления.

ian–Israeli conflict, the humanitarian disaster in the Gaza Strip, and the military aggression against Iran by Israel and the United States. Through this statement, the member states condemned the actions of major powers that risked further escalation in the Middle East.

The SCO signatories also called for reforms of the United Nations, including the Security Council, in order to strengthen the representation of developing countries in UN governance and promote a more equitable system of global governance.

Combating the “three evils” of terrorism, extremism, and separatism has traditionally been a core priority of the organization. The summit reaffirmed its commitment to addressing these security threats as one of the traditional pillars of the organization. As a practical step, agreements were signed to establish the Comprehensive Center for Responding to Security Threats and Challenges and the SCO Anti-Drug Center, along with a proposal to create a Strategic Security Research Center. The decision to locate these

Борьба с «тремь злом» – терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом – традиционно является одним из основных приоритетов организации. На саммите была подтверждена приверженность противодействию этим угрозам безопасности как одному из традиционных столпов деятельности организации. В качестве практического шага были подписаны соглашения о создании Центра комплексного реагирования на угрозы и вызовы безопасности и Антинаркотического центра ШОС, а также предложено создать Центр стратегических исследований безопасности. Решение разместить эти центры в Ташкенте и Душанбе соответственно подчеркивают центральное место региональной безопасности в повестке ШОС и одновременно косвенно повышает роль государств Центральной Азии в институциональной структуре организации. Также обсуждались другие вопросы безопасности, включая оборону границ и сотрудничество.

Помимо политических и связанных с безопасностью вопросов, члены ШОС уделили

centers in Tashkent and Dushanbe respectively highlights the centrality of regional security to the SCO's agenda, while at the same time implicitly elevating the voice of Central Asian states within the organization's institutional framework. Other security-related issues, including border defense and cooperation, were also discussed.

In addition to political and security concerns, SCO members placed strong emphasis on economic cooperation as a foundation for regional resilience. Therefore, enhancing economic cooperation was another central theme of the summit. In the context of ongoing tariff wars, member states expressed interest in diversifying their markets and deepening economic ties within the SCO framework. To this end, discussions focused on mechanisms for trade facilitation and strengthening economic cooperation through support for the SCO

SCO STANDS AS A MODEL FOR OTHER REGIONS IN UNITING REGIONAL POWERS TO ENHANCE COLLECTIVE SECURITY AND FOSTER COOPERATION

ШОС СЛУЖИТ ПРИМЕРОМ ДЛЯ ДРУГИХ РЕГИОНОВ В КОНСОЛИДАЦИИ УСИЛИЙ ГОСУДАРСТВ РЕГИОНА ПО УКРЕПЛЕНИЮ КОЛЛЕКТИВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И РАЗВИТИЮ СОТРУДНИЧЕСТВА

особое внимание экономическому сотрудничеству как основе региональной устойчивости. Соответственно, укрепление экономического сотрудничества стало еще одной центральной темой саммита. В условиях продолжающихся тарифных войн государства-члены выразили заинтересованность в диверсификации своих рынков и углублении экономических связей в рамках ШОС. С этой целью обсуждения были сосредоточены на механизмах упрощения процедур торговли и укрепления экономического сотрудничества посредством поддержки Форума местных лидеров государств-членов ШОС и Делового совета ШОС. Также было подчеркнуто сотрудничество в рамках международных организаций, в которых участвуют члены ШОС, таких как Евразийский экономический союз и АСЕАН, наряду с инициативами, направленными на создание «Большого евразийского партнерства». Все, кроме Индии, признали важность инициативы Пояса и Пути в этом направлении.

Кроме того, государства-члены подчеркнули важность инвестиционного сотрудничества и реформирования международных финансовых институтов, что отражает их общую заинтересованность в преобразовании мирового финансового порядка. Инициатива по созданию Банка развития ШОС была представлена как важный шаг в этом направлении. Альянс экономических аналитических центров ШОС также был отмечен за свой план создания Сети финансовых аналитических центров, которая могла бы служить платформой для выработки альтернативных политических идей и укрепления финансовой координации между государствами-членами.

Также была подчеркнута важность научных и технологических инноваций, с особым акцентом на циф-

Member States Local Leaders Forum and the SCO Business Council. Cooperation was also emphasized within international organizations in which SCO members participate, such as the Eurasian Economic Union and ASEAN, along with initiatives aimed at establishing a "Greater Eurasian Partnership." All but India acknowledged the importance of the Belt and Road Initiative.

Member states underscored the importance of investment cooperation and reforming international financial institutions, reflecting their shared interest in reshaping the global financial order. The initiative to establish an SCO Development Bank was presented as a significant step in this direction. The SCO Economic Think Tank Alliance was also highlighted for its plan to create a Financial Think Tank Network, which could serve as a platform for generating alternative policy ideas and strengthening financial coordination among member states.

**FOR KAZAKHSTAN,
SCO REPRESENTS A
STRATEGIC DIRECTION
OF ITS FOREIGN
POLICY**

**ДЛЯ КАЗАХСТАНА
ШОС ЯВЛЯЕТСЯ
СТРАТЕГИЧЕСКИМ
НАПРАВЛЕНИЕМ
ВНЕШНЕЙ
ПОЛИТИКИ**

ровое развитие и искусственный интеллект. В условиях стремительного развития ИИ участие Китая, мирового лидера в этой области, было отмечено как возможность для членов ШОС укрепить сотрудничество, расширить технологический потенциал и совместно играть более заметную роль в формировании сферы ИИ.

Укрепление сотрудничества между людьми является ещё одним важным приоритетом деятельности ШОС. Государства-члены подтвердили свою приверженность расширению взаимодействия между университетами ШОС и выразили решительную поддержку углублению взаимодействия в области туризма, спорта и культурного обмена.

В целом, саммит демонстрирует, что ШОС продолжает придерживаться своих традиционных направлений деятельности — безопасности, экономического

The importance of scientific and technological innovation was likewise reinforced, with a particular focus on digital development and artificial intelligence. At a time of rapid advancements in AI, the participation of China—a global leader in the field—was noted as an opportunity for SCO members to strengthen cooperation, enhance technological capacities, and collectively play a more prominent role in shaping the AI sphere.

Strengthening people-to-people cooperation represents another important dimension of the SCO's activities. Member states reaffirmed their commitment to expanding cooperation among SCO universities and expressed strong support for deepening collaboration in tourism, sports and cultural exchange.

Altogether, the summit demonstrates that the SCO continues to adhere to its traditional areas of focus—security, economic cooperation, and people-to-people exchanges—as the core pillars of its engagement. While skepticism remains regarding the effective implementation of sensitive issues, such as intelligence-sharing and joint strategies against the “three evils,” particularly given the presence of long-standing rivalries between the member states, notable progress has nonetheless been made. Meanwhile, doubts about the SCO's effectiveness—stemming from its diverse membership—are gradually diminishing in light of the pragmatic need for collaborative action in an evolving geopolitical environment. Besides, emerging fields such as artificial intelligence, education, science, and innovation, where some member states already possess global leadership, provide new opportunities for collective initiatives and help mitigate internal differences.

Efforts to enlarge the organization's membership nevertheless encountered certain obstacles. While the Lao People's Democratic Republic was unilaterally granted the status of dialogue partner, disagreements arose over the issue of full membership for other countries. Specifically, Azerbaijan and Armenia—two post-Soviet South Caucasian states with close partnerships with many SCO members—were not admitted despite their expressed interest. Azerbaijan's application was blocked by India at Russia's request, while

сотрудничества и межличностных обменов — как основных столпов своего взаимодействия. Хотя сохраняется скептицизм относительно эффективной реализации таких деликатных вопросов, как обмен разведданными и совместные стратегии борьбы с «тремя зол», особенно учитывая давнее соперничество между членами организации, заметный прогресс уже достигнут. В то же время, сомнения в эффективности ШОС, обусловленные разнообразием её состава, постепенно рассеиваются в свете прагматической необходимости совместных действий в меняющейся геополитической обстановке. Кроме того, такие новые области, как искусственный интеллект, образование, наука и инновации, где некоторые государства-члены уже занимают лидирующие позиции в мире, новые возможности для коллективных инициатив и способствуют смягчению внутренних разногласий.

Тем не менее, усилия по расширению членского состава организации столкнулись с определенными препятствиями. Хотя Лаосская Народно-Демократическая Республика получила в одностороннем порядке статус партнера по диалогу, возникли разногласия по вопросу полноправного членства других стран. В частности, Азербайджан и Армения – два постсоветских государства Южного Кавказа, имеющих тесные партнерские отношения со многими членами ШОС, – не были приняты, несмотря на выраженную ими заинтересованность. Заявка Азербайджана была заблокирована Индией по просьбе России, а заявка Армении встретила сопротивление со стороны Пакистана [Ostiller, 2025; EADaily, 2025]. Стоит напомнить, что первое расширение ШОС произошло в 2017 году с принятием Индии и Пакистана в качестве полноправных членов. За этим последовало присоединение Ирана в 2023 году, а Беларусь официально получила полноправное членство в 2024 году. Участие Азербайджана и Армении могло бы усилить центральноазиатскую повестку дня в рамках ШОС. Однако из-за предсказуемых сложностей, связанных с их сложными отношениями с некоторыми госу-

Armenia's bid was opposed by Pakistan [Ostiller, 2025; EADaily, 2025]. It is worth recalling that the SCO underwent its first expansion in 2017 with the admission of India and Pakistan as full members. This was followed by Iran's accession in 2023, while Belarus was officially granted full membership in 2024. The participation of Azerbaijan and Armenia could have strengthened the Central Asian agenda within the SCO. Yet, due to predictable challenges stemming from their complicated relations with certain member states, the expansion did not take place this time.

The summit also functioned as an important platform for personal diplomacy among leaders. On its sidelines, the leaders of China and India held direct talks for the first time since the Galwan border clash, which had disrupted the so-called "Wuhan spirit" of their earlier engagement. The trilateral discussions among the leaders of China, India, and Russia also drew considerable media attention, fueling speculation about possible strategic scenarios. Furthermore, the subsequent Victory Day parade in Beijing—attended by the majority of summit participants—was perceived as reinforcing China's global leadership diplomacy. The fact that the SCO facilitated this

дарствами-членами, расширение на этот раз не состоялось.

Саммит также стал важной площадкой для личной дипломатии лидеров. В рамках саммита лидеры Китая и Индии провели прямые переговоры впервые после пограничного столкновения в Галване, которое нарушило так называемый «уханьский дух» их прежнего взаимодействия. Трёхсторонние переговоры лидеров Китая, Индии и России также привлекли значительное внимание СМИ, породив предположения о возможных стратегических сценариях. Более того, последовавший за этим парад Победы в Пекине, на котором присутствовало большинство участников саммита, был воспринят как подтверждение дипломатического лидерства Китая в мире. Тот факт, что ШОС способствовала этому сближению, повысил узнаваемость организации и её привлекательность для внешних партнёров.

Для Казахстана ШОС представляет собой стратегическое направление внешней политики. Будучи одним из государств-основателей ШОС, Казахстан неизменно подчёркивает свой вес в организации

convergence added further visibility to the organization and strengthened its appeal to external partners.

For Kazakhstan, the SCO represents a strategic direction in its foreign policy. As one of the SCO's founding members, Kazakhstan has consistently underscored its weight within the organization through its active diplomacy and position as the regional leader of Central Asia. At this summit, Kazakhstan's presence was reinforced not only by President Kassym-Jomart Tokayev's high-profile participation but also by the involvement of senior Kazakh representatives heading multilateral organizations: SCO Secretary-General Nurlan Yermekbayev, CSTO Secretary-General Imangali Tasmagambetov, and CICA Secretary-General Kairat Sarybay.

During the summit, particular attention was given to the role of President Kassym-Jomart Tokayev. His prominent positioning alongside Chinese President Xi Jinping at key events underscored both Kazakhstan's im-

PRESIDENT KASSYM-JOMART TOKAYEV'S PROMINENT POSITIONING ALONGSIDE CHINESE PRESIDENT XI JINPING AT KEY EVENTS UNDERSCORED BOTH KAZAKHSTAN'S IMPORTANCE IN CHINA'S FOREIGN POLICY AND THE PERSONAL RAPPORT BETWEEN THE TWO LEADERS

ВАЖНАЯ ПОЗИЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА КАСЫМ-ЖОМАРТА ТОКАЕВА РЯДОМ С ПРЕДСЕДЕТЕЛЕМ КИТАЯ СИ ЦЗИНЬПИНОМ НА КЛЮЧЕВЫХ МЕРОПРИЯТИЯХ ПОДЧЕРКНУЛА КАК ЗНАЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ КИТАЯ, ТАК И ЛИЧНОЕ ВЗАИМОПОНИМАНИЕ МЕЖДУ ДВУМЯ ЛИДЕРАМИ

благодаря активной дипломатии и позиции регионального лидера в Центральной Азии. На этом саммите присутствие Казахстана было подкреплено не только представительным участием президента Касым-Жомарта Токаева, но и участием высокопоставленных представителей Казахстана, возглавляющих многосторонние организации: Генерального секретаря ШОС Нурлана Ермекбаева, Генерального секретаря ОДКБ Имангали Тасмагамбетова и Генерального секретаря СВМДА Кайрата Сарыбая.

В ходе саммита особое внимание было уделено роли президента Касым-Жомарта Токаева. Его заметное присутствие рядом с председателем КНР Си Цзиньпином на ключевых мероприятиях подчеркнуло как важность Казахстана во внешней политике Китая, так и личные отношения между двумя лидерами. Этот символический жест укрепил имидж Казахстана как ключевого партнера Китая не только в рамках ШОС, но и в более широких китайско-казахстанских отношениях.

Саммит также способствовал укреплению казахстанско-китайских отношений. Официальный визит президента Касым-Жомарта Токаева в Китай в рамках саммита ШОС привел к заключению новых деловых сделок на сумму более 15 миллиардов долларов. Это стало возможным благодаря соглашениям, подписанным между более чем 100 казахстанскими и китайскими компаниями [Закон, 2025].

В целом, ШОС превратилась в стратегическую евразийскую платформу для развития и поддержания многосторонней дипломатии, одновременно решая актуальные региональные и глобальные проблемы. ШОС, сосредоточенная на региональной безопасности и

portance in China's foreign policy and the personal rapport between the two leaders. This symbolic gesture reinforced Kazakhstan's image as a pivotal partner for China, not only within the SCO framework but also in broader Chinese–Kazakh relations.

The summit also served to enhance Kazakh–Chinese relations. President Kassym-Jomart Tokayev's official visit to China within the framework of the SCO summit resulted in the conclusion of new business deals worth over \$15 billion. These outcomes were made possible through agreements signed between more than 100 Kazakh and Chinese companies [Zakon, 2025].

Overall, the SCO has evolved into a strategic Eurasian platform for promoting and sustaining multilateral diplomacy, while addressing urgent regional and global issues. Centered on regional security and prosperity, the SCO primarily serves as a forum that brings together the continent's leading emerging powers to seek solutions to vital regional challenges. Despite frequent speculation about anti-Western bias, the SCO remains focused on fostering regional approaches that ultimately shape the global agenda. It also stands as an example for other regions in consolidating the efforts of regional powers to strengthen collective security and cooperation.

References:

- Diritto pubblico (2025). Full Text: Tianjin Declaration of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization. Retrieved from <https://dirittocinese.com/2025/09/02/full-text-tianjin-declaration-of-the-council-of-heads-of-state-of-the-shanghai-cooperation-organization/>. Accessed on 10.09.2025.
- Ostiller, Nate (2025). Azerbaijan claims Russia helped India block SCO membership bid. Retrieved from <https://oc-media.org/azerbaijan-claims-russia-helped-india-block-sco-membership-bid/>. Accessed on 10.09.2025.
- EADaily (2025). Pakistan blocked Armenia's application to the SCO — the Foreign Ministry does not comment. Retrieved from <https://eadaily.com/en/news/2025/09/01/pakistan-blocked-armenias-application-to-the-sco-the-foreign-ministry-does-not-comment>. Accessed on 10.09.2025.
- Zakon (2025). Over \$15 Billion in Investments: What Tokayev's Visit to Beijing Will Bring. Retrieved from <https://www.zakon.kz/politika/6489271-bolee-15-milliardov-dollarov-investitsiy-cto-prineset-vizit-tokaeva-v-pekino.html>. Accessed on 10.09.2025.

процветании, в первую очередь служит форумом, объединяющим ведущие развивающиеся державы континента для поиска решений жизненно важных региональных проблем. Несмотря на частые спекуляции об антизападной предвзятости, ШОС по-прежнему сосредоточена на развитии региональных подходов, которые в конечном итоге определяют глобальную повестку. Она также служит примером для других регионов в консолидации усилий региональных держав по укреплению коллективной безопасности и сотрудничества.

Источники:

- Diritto pubblico (2025). Полный текст: Тяньцзиньская декларация Совета глав государств Шанхайской организации сотрудничества. Доступно по адресу: <https://dirittocinese.com/2025/09/02/full-text-tianjin-declaration-of-the-council-of-heads-of-state-of-the-shanghai-cooperation-organization/>. Дата обращения: 10.09.2025.
- Остиллер, Нейт (2025). Азербайджан утверждает, что Россия помогла Индии заблокировать заявку на членство в ШОС. Доступно по адресу: <https://oc-media.org/azerbaijan-claims-russia-helped-india-block-sco-membership-bid/>. Дата обращения: 10.09.2025.
- EADaily (2025). Пакистан заблокировал заявку Армении на вступление в ШОС — МИД не комментирует. Доступно по адресу: <https://eadaily.com/en/news/2025/09/01/pakistan-blocked-armenias-application-to-the-sco-the-foreign-ministry-does-not-comment>. Дата обращения: 10.09.2025.
- Zakon (2025). Более 15 миллиардов долларов инвестиций: что принесёт визит Токаева в Пекин. Доступно по адресу: <https://www.zakon.kz/politika/6489271-bolee-15-milliardov-dollarov-investitsiy-cto-prineset-vizit-tokaeva-v-pekino.html>. Дата обращения: 10.09.2025.

AFGHANISTAN'S HYDRAULIC AMBITIONS AND THEIR EFFECT ON CENTRAL ASIA

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ВОДНЫЕ АМБИЦИИ АФГАНИСТАНА И ИХ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

On September 13, Afghan authorities reported that excavation of the second phase of the Qosh Tepa Canal is 93% complete, while the headworks dam is 82% finished, with bridges and water control structures also under construction (Tolonews.com, 2025). The Qosh Tepa project, launched in 2022, is designed to divert about 10 km³ of water annually from the Amu Darya to irrigate roughly 550,000 hectares of farmland in northern Afghanistan. The construction of the canal is expected to be completed by 2028, after which it will take 10 cubic kilometers of water every year from the Amu Darya, reducing its water flow by about one-third (ISAS, 2024). Therefore, the project is expected to further complicate the balance and risks heightening both environmental stress and political tensions in the region.

First of all, the construction of the Qosh Tepa Canal can be seen as a necessary step taken by the Taliban government in Kabul. Afghanistan's economy remains anchored in the primary sector, with agriculture employing roughly 45% of the labor force (World Bank data, 2023). Poverty is widespread especially in rural districts so the output of a smallholder-dominated farm sector is pivotal to the wellbeing of a very large share

**AFGHANISTAN'S
ECONOMY REMAINS
ANCHORED IN THE
PRIMARY SECTOR,
WITH AGRICULTURE
EMPLOYING ROUGHLY
45% OF THE LABOR
FORCE**

**ЭКОНОМИКА
АФГАНИСТАНА
ПО-ПРЕЖНЕМУ
ОПИРАЕТСЯ НА
ПЕРВИЧНЫЙ
СЕКТОР: СЕЛЬСКОЕ
ХОЗЯЙСТВО
ОБЕСПЕЧИВАЕТ
ЗАНЯТОСТЬ ОКОЛО
45% РАБОЧЕЙ СИЛЫ**

13 сентября афганские власти сообщили, что работы по второй фазе строительства канала Кош-Тепа завершены на 93%, а сооружение водозаборной плотины выполнено на 82%. Одновременно продолжается возведение мостов и гидротехнических сооружений для регулирования стока (Tolonews.com, 2025). Проект Кош-Тепа, стартовавший в 2022 году, предполагает ежегодное отвлечение порядка 10 км³ воды из Амударьи для орошения около 550 тысяч гектаров сельхозугодий на севере Афганистана. Завершение строительства канала ожидается к 2028 году, после чего он будет забирать из реки до 10 кубических километров воды ежегодно, что сократит её сток примерно на треть (ISAS, 2024). Эксперты отмечают, что реализация проекта способна существенно осложнить водный баланс в регионе и усилить как экологические риски, так и политическую напряжённость.

Прежде всего, строительство канала Кош-Тепа можно рассматривать как вынужденный шаг, предпринятый правительством талибов в Кабуле. Экономика Афганистана по-прежнему опирается на первичный сектор: сельское хозяйство обеспечивает занятость около 45% рабочей силы (Всемирный банк,

of the population. Farming practices remain largely traditional, with limited adoption of water-saving technologies, which translates into high conveyance and field losses. In that context, dependable irrigation and a stable seasonal water supply are not just desirable; they are fundamental to the country's fragile economic base. Official hazard assessments classify drought risk as high, with major events expected about every five years (ThinkHazard, 2025). The recent record is stark: in 2023, 25 of 34 provinces experienced severe or catastrophic drought conditions at some point (OCHA, 2023), and 42% of districts (167 of 401) were rated high or very high for agricultural-drought risk by the Afghanistan Drought Severity Index developed by IWMI (ACAPS, 2024). Climate change will likely intensify these pressures through greater interannual variability, shifts in snowmelt timing, and higher evapotranspiration, implying that baseline water demand will continue to rise as droughts and water stress grow more frequent and severe.

2023). Бедність особливо розповсюджені в сільських районах, поєднана з урожайністю мелкотоварного аграрного сектора має ключове значення для виживання значительної частини населення. При цьому сільське господарство залишається в основному традиційним, а сучасні водозберігаючі технології впроваджуються дуже обмежено, що призводить до великих втрат води як при транспортуванні, так і безпосередньо на полях. В таких умовах надійне зрошення і стабільне сезонне водопостачання представляють собою не просто бажане, а життєво необхідне умовою для збереження крихкої економічної бази країни. Офіційні оцінки відносять Афганістан до зони високого ризику посух, причому великі епізоди прогножуються приблизно раз в п'ять років (ThinkHazard, 2025). Останні дані підтверджують серйозність загрози: в 2023 році в 25 з 34 провінцій фіксувалися важкі або катастрофічні посушливі явища (ОСНА, 2023), а 42% округів (167 з 401) отримали високий або дуже високий рейтинг ризику сільсько-

Demography adds a second, powerful driver. The total fertility rate stands at nearly 4.8 (World Bank, 2023)—among the highest globally and the highest in Eurasia—making Afghanistan one of the world’s youngest societies. The median age is about 17.3 years, and youth aged 15–24 account for roughly 23.7% of the population. The population of Afghanistan is projected to increase from roughly 43.8 million today to 50.0 million by 2030 and 63.3 million by 2040 (UN, 2024). This would have direct water implications: more households requiring safe supplies, expanding urban perimeters with escalating municipal demand, and persistent pressure to bring additional land under irrigation to stabilize food security and rural incomes. In the absence of strong efficiency gains, on-farm, along canals, and within utilities, policymakers will be tempted to prioritize quick, supply-side fixes over lower-cost conservation and demand management.

Beyond the Qosh Tepa Canal, the current authorities have highlighted a portfolio of large works at different stages from operational to proposed including Bakhshabad Dam (Farah River, Farah), Pashdan Dam (Hari Rud, Herat), Kamal Khan Dam (Helmand, Nimroz), and Baghdara/Bagh Dara Dam (Kabul–Panjshir basin). These projects are framed as instruments of food and energy security, as well as state capacity. Yet most sit on transboundary rivers where downstream dependencies are substantial, and the cumulative effects—reduced flows, altered seasonality, and ecological stress are not trivial in an already water-stressed region. The energy context compounds the dilemma: Afghanistan faces chronic electricity shortfalls, recurrent prolonged blackouts, and heavy reliance on imports from neighbors (Tolonews, 2025a). Given the country’s topography and upstream position, hydropower is a natural ambition; however, without

**IN 2023, 25 OF
34 PROVINCES
EXPERIENCED SEVERE
OR CATASTROPHIC
DROUGHT
CONDITIONS AT SOME
POINT**

**В 2023 ГОДУ В 25
ИЗ 34 ПРОВИНЦИЙ
ФИКСИРОВАЛИСЬ
ТЯЖЁЛЫЕ ИЛИ
КАТАСТРОФИЧЕСКИЕ
ЗАСУШЛИВЫЕ
ЯВЛЕНИЯ**

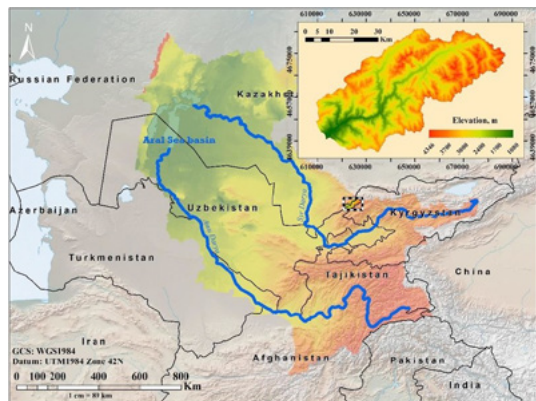
хозяйственной засухи по Индексу её интенсивности, разработанному IWMI (ACAPS, 2024). Ожидается, что климатические изменения усилят эти вызовы: возрастающая межгодовая изменчивость, сдвиги сроков таяния снега и рост испарения будут приводить к дальнейшему увеличению потребности в воде на фоне учащающихся и более тяжёлых засушливых периодов.

Демографическим фактор является ещё одним значимым фактором. Суммарный коэффициент рождаемости в Афганистане составляет около 4,8 ребёнка на женщину (Всемирный банк, 2023) — один из самых высоких показателей в мире и абсолютный максимум для Евразии. Таким образом страна относится к числу самых молодых обществ планеты: медианный возраст населения равен примерно 17,3 года, а молодёжь в возрасте 15–24 лет составляет около 23,7% от общей численности. Согласно прогнозам ООН (2024), население Афганистана увеличится с нынешних 43,8 млн человек до 50 млн к 2030 году и до 63,3 млн к 2040-му. Последствия для водных ресурсов очевидны: растущее число домохозяйств требует безопасного водоснабжения, расширяющиеся границы городов порождают всё больший коммунальный спрос, а на сельские территории сохраняется давление, связанное с необходимостью вводить новые земли в оросительный оборот для обеспечения продовольственной безопасности и сельских доходов. Если не удастся достичь ощутимых успехов в повышении эффективности — на уровне хозяйств, оросительных каналов и коммунальных служб, — у властей будет сохраняться соблазн полагаться на быстрые «инфраструктурные» решения со стороны предложения, вместо того чтобы делать ставку на

parallel investment in efficiency, groundwater stewardship, and cooperative basin governance, expanding impoundments and diversions risk deepening regional water stress rather than relieving it.

Figure 1. Map of the Aral Sea basin

Рисунок 1. Карта бассейна Аральского моря

Source: Sabitov, 2018.

Источник: Сабитов, 2018.

Afghanistan is often excluded from what is conventionally defined as Central Asia, which is usually limited to Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan. Yet the northern part of Afghanistan is intimately tied to Central Asia through shared water

более дешёвые меры по экономии воды и управлению спросом.

Помимо канала Кош-Тепе нынешние власти выдвигают целый ряд масштабных гидротехнических проектов — от действующих до находящихся лишь в стадии планирования. Среди них — плотина Бахшебад на реке Фарах (провинция Фарах), плотина Пашдан на реке Хари-Руд (Герат), плотина Камал-Хан на реке Гильменд (Нимроз), а также плотина Багдара (Baghdara/Bagh Dara) в бассейне Кабул-Панджшер. Эти инициативы подаются как инструменты укрепления продовольственной и энергетической безопасности, а также государственного потенциала. Однако большинство из них расположено на трансграничных реках, где зависимость нижележащих территорий от речной воды весьма значительна, а совокупные последствия — сокращение стока, изменение сезонности и экологическое напряжение — далеко не тривиальны для региона, уже испытывающего дефицит водных ресурсов. Энергетический контекст лишь усугубляет дилемму: Афганистан сталкивается с хронической нехваткой электроэнергии, повторяющимися продолжительными отключениями и сильной зависимостью

resources and its location within the Aral Sea basin. Afghanistan is one of the upstream states of the Amu Darya, a river that supplies about two-thirds of the total inflow to the Aral Sea. While the bulk of the Amu Darya's water originates in Tajikistan (commonly estimated at 70–80 percent), Afghanistan's contribution can reach up to 9 percent (University of Nebraska Omaha, 2025). More importantly, its upstream position means that decisions made in Afghanistan on water use directly affect downstream countries, with consequences extending to the Aral Sea itself.

The Qosh Tepa Canal is the largest water project currently under construction in Afghanistan in terms of intake from the Amu Darya. It is designed to divert about 10 km³ of water annually to irrigate roughly 550,000 hectares of farmland in northern Afghanistan (ISAS, 2024). This is the first major attempt by Afghanistan to secure such a significant share of the river, from which it has historically drawn very little. Beyond its technical scale, the project carries clear political and transboundary implications, as it will substantially reduce the water on which Turkmenistan and Uzbekistan depend.

The canal begins near the Afghan village of Qosh Tepa, at the point where the Amu Darya leaves Tajikistan, and diverts a share of the river southward. After about 20 kilometers it turns west, running roughly parallel to the Amu Darya through the provinces of Balkh, Jowzjan, and Faryab, and ends before reaching the Turkmen border. Once completed, the system is intended to irrigate about 550,000 hectares across these three northern provinces (Mushtaq, 2024). Its starting point at the tail end of Tajikistan's section of the Amu Darya means the project will affect downstream users, above all Turkmenistan and Uzbeki-

THE POPULATION OF AFGHANISTAN IS PROJECTED TO INCREASE FROM ROUGHLY 43.8 MILLION TODAY TO 50.0 MILLION BY 2030 AND 63.3 MILLION BY 2040

НАСЕЛЕНИЕ АФГАНИСТАНА УВЕЛИЧИТСЯ С НЫНЕШНИХ 43,8 МЛН ЧЕЛОВЕК ДО 50 МЛН К 2030 ГОДУ И ДО 63,3 МЛН К 2040-МУ

от импорта из соседних стран. (Tolonews, 2025a). Учитывая топографию страны и её положение в верховьях рек, развитие гидроэнергетики является естественным стремлением; однако без параллельных инвестиций в повышение эффективности, рациональное использование подземных вод и совместное управление бассейнами, расширение водохранилищ и водоотводов несёт риск усиления регионального водного дефицита, а не его смягчения.

Афганистан нередко исключают из того, что принято называть Центральной Азией, ограничивая её только Казахстаном, Киргизией, Таджикистаном, Туркменистаном и Узбекистаном. Однако северные районы Афганистана тесно связаны с регионом — как через общие водные ресурсы, так и благодаря расположению в бассейне Аральского моря. Афганистан является одним из верховьевых государств Амударьи — реки, которая формирует около двух третей всего притока в Арал. Хотя основная часть стока Амударьи формируется в Таджикистане (по оценкам, 70–80%), доля Афганистана может достигать до 9% (Университет Небраски в Омахе, 2025). Ещё более значим является тот факт, что, находясь выше по течению, Афганистан напрямую влияет на распределение водных ресурсов в нижележащих странах, а последствия его водохозяйственных решений затрагивают и сам Арал.

Канал Кош-Тепа сегодня является крупнейшим водохозяйственным проектом Афганистана по объёму забора воды из Амударьи. Его цель — ежегодно отводить около 10 км³ воды для орошения порядка 550 тысяч гектаров сельхозугодий на севере страны (ISAS, 2024). Это первая в истории серьёзная попытка Афганистана закрепить за собой столь значительную долю речного

stan, whose rural economies depend heavily on the same river.

Turkmenistan is set to bear the greatest share of the negative consequences. Roughly 90–96% of its water resources originate outside its territory, mainly from the Amu Darya, leaving the country with virtually no alternatives. Its main lifeline, the Karakum Canal, withdraws water some 240 kilometers downstream of the Qosh Tepa intake and carries about 13 km³ annually across the desert to supply Ashgabat and irrigate extensive cotton fields (Travelnotoria.com, 2025). As the capital's drinking water also depends on this canal, already subject to high evaporation and infiltration losses, any reduction in inflow translates into urban water stress in addition to agricultural losses. Qosh Tepa is intended to irrigate new Afghan farmlands, drawing water in spring and summer - the same peak season Turkmenistan needs for cotton and fodder. Seasonal overlap raises the risk of acute shortages.

стока, который ранее использовался им в минимальных объёмах. Помимо масштабов инженерного замысла, проект имеет и очевидное политическое, трансграничное измерение, поскольку существенно сократит водные ресурсы, от которых напрямую зависят Туркменистан и Узбекистан.

Канал начинается в районе афганского посёлка Кош-Тепа, в месте выхода Амударьи с территории Таджикистана, и отводит часть стока на юг. Пройдя примерно 20 километров, он поворачивает на запад и далее тянется почти параллельно Амударье через провинции Балх, Джаузджан и Фарьяб, заканчиваясь до выхода к туркменской границе. После завершения строительства система должна обеспечить орошение около 550 тысяч гектаров земель в этих трёх северных провинциях (Mushtaq, 2024). Поскольку точка забора воды расположена сразу после таджикского участка Амударьи, проект неизбежно затронет интересы нижележащих стран — прежде всего Туркменистана и Узбекистана, чьи сельские

Unlike Turkmenistan, which depends almost exclusively on the Amu Darya, Uzbekistan has access to two major rivers, the Amu Darya and the Syr Darya. Nevertheless, its western regions, particularly Khorezm and Karakalpakstan, remain highly reliant on the Amu Darya for irrigation. A further reduction of flow will also exacerbate the ecological catastrophe of the Aral Sea, especially its southern basin, most of which lies in Uzbekistan. While the North Aral has been partially stabilized in recent decades through the Kok-Aral dam and related measures, the South Aral has continued to shrink, since nearly all Amu Darya inflow is already diverted for irrigation in Turkmenistan and Uzbekistan. Qosh Tepa will deepen this decline, eliminating even the occasional surges that sometimes reach the delta. Before the large-scale Soviet irrigation projects, the Aral received about 50–60 km³ of water

AFGHANISTAN FACES CHRONIC ELECTRICITY SHORTFALLS, RECURRENT PROLONGED BLACKOUTS, AND HEAVY RELIANCE ON IMPORTS FROM NEIGHBORS

АФГАНИСТАН СТАЛКИВАЕТСЯ С ХРОНИЧЕСКОЙ НЕХВАТКОЙ ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ, ПОВТОРЯЮЩИМИСЯ ПРОДОЛЖИТЕЛЬНЫМИ ОТКЛЮЧЕНИЯМИ И СИЛЬНОЙ ЗАВИСИМОСТЬЮ ОТ ИМПОРТА ИЗ СОСЕДНИХ СТРАН

хозяйства в значительной степени зависят от этой реки.

Наибольшие негативные последствия предстоит испытать Туркменистану. Около 90–96% его водных ресурсов формируется за пределами страны, главным образом за счёт Амударьи, что фактически оставляет Ашхабад без альтернативных источников. Главная водная артерия — Каракумский канал — берёт воду примерно в 240 километрах ниже по течению от точки забора Кош-Тепе и ежегодно транспортирует около 13 км³ через пустыню, обеспечивая столицу Ашхабад питьевой водой и орошая обширные хлопковые поля (Travelnotoria.com, 2025). Поскольку снабжение Ашхабада также зависит от этого канала, уже подверженного серьёзным потерям из-за испарения и фильтрации, любое сокращение притока напрямую оборачивается не только аграрными, но и городскими водными проблемами. Канал Кош-Тепе рассчитан на орошение новых афганских земель с весны до конца лета — именно в тот период, когда Туркменистану требуется максимум воды для хлопка и кормовых культур. Сезонное совпадение спроса многократно повышает риск острых дефицитов.

В отличие от Туркменистана, почти полностью зависящего от Амударьи, Узбекистан располагает двумя крупными реками — Амударьей и Сырдарьей. Тем не менее западные регионы страны, в первую очередь Хорезм и Каракалпакстан, остаются в высокой степени зависимыми именно от Амударьи в части орошения. Дополнительное сокращение стока неизбежно усугубит экологическую катастрофу Арала, особенно его южной части, большая часть которой находится на территории Узбекистана. Если Северный Арал в последние десятилетия удалось частично стабили-

annually (Vinogradov and Langford, 2001). Today the figure is slightly below 10 km³. The planned 10 km³ diversion for Qosh Tepa is therefore nearly equal to the river's entire modern inflow, with the potential to dry up the southern Aral almost completely.

Despite the obvious negative consequences, Afghanistan is determined to pursue the project and puts forward several arguments in its defense. First, the Taliban leadership frames the canal as essential for food security, aiming to reduce dependence on wheat and flour imports from Kazakhstan. By irrigating about 550,000 hectares, they seek to expand domestic wheat and cotton production and address rural unemployment. Second, while Afghanistan lies on the Amu Darya, it has historically used only a small share of the river's flow. The decline of the Aral

THE GEOGRAPHY OF THE REGION SHOWS THAT AFGHANISTAN IS AN ESSENTIALLY IMPORTANT PART OF CENTRAL ASIA'S WATER MAP

АФГАНИСТАН ЯВЛЯЕТСЯ НЕОТЪЕМЛЕМОЙ ЧАСТЬЮ ВОДНОЙ КАРТЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

зировать благодаря строительству Кок-Аральской плотины и сопутствующим мерам, то Южный Арал продолжает стремительно сокращаться, поскольку практически весь приток Амударьи уже расходуется на ирригационные нужды Туркменистана и Узбекистана. Реализация канала Кош-Тепа усилит этот процесс, лишив дельту даже тех редких паводковых поступлений, которые иногда её достигали. До начала масштабных советских ирригационных проектов Арал ежегодно получал около 50–60 км³ воды (Виноградов & Лэнгфорд, 2001). Сегодня этот показатель составляет менее 10 км³. Планируемый забор в 10 км³ для Кош-Тепа фактически сопоставим с нынешним полным притоком реки, что создаёт реальную угрозу практически полного пересыхания Южного Арала.

Sea was primarily driven by large-scale withdrawals in Turkmenistan and Uzbekistan, not by Afghanistan's minimal use. Other riparian states in the basin - Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan - have long exploited the river far more intensively. Against this background, Taliban authorities present Qosh Tepa as Afghanistan's attempt to claim its "fair share" of a transboundary resource. They also stress that no binding international agreement determines Afghanistan's allocation, reinforcing their view that the country is within its sovereign rights to develop the river. Third, the canal is presented as a symbol of Afghan engineering capacity and independence after decades of foreign occupation and reliance on aid. For the Taliban government, which still lacks international recognition, the project is meant to demonstrate the ability to undertake major infrastructure without external support (Ibragi-

THE PLANNED 10 KM³ DIVERSION FOR QOSH TEPA IS THEREFORE NEARLY EQUAL TO THE RIVER'S ENTIRE MODERN INFLOW, WITH THE POTENTIAL TO DRY UP THE SOUTHERN ARAL ALMOST COMPLETELY

ПЛАНИРУЕМЫЙ ЗАБОР В 10 КМ³ ДЛЯ КОШ-ТЕПА ФАКТИЧЕСКИ СОПОСТАВИМ С НЫНЕШНИМ ПОЛНЫМ ПРИТОКОМ РЕКИ, ЧТО СОЗДАЁТ РЕАЛЬНУЮ УГРОЗУ ПРАКТИЧЕСКИ ПОЛНОГО ПЕРЕСЫХАНИЯ ЮЖНОГО АРАЛА

Несмотря на очевидные негативные последствия, Афганистан твёрдо намерен довести проект до конца и выдвигает ряд аргументов в его защиту. Во-первых, руководство талибов представляет канал как ключевой инструмент обеспечения продовольственной безопасности, ставя цель снизить зависимость от импорта пшеницы и муки из Казахстана. Орошение порядка 550 тысяч гектаров должно позволить нарастить внутреннее производство пшеницы и хлопка, а также сократить безработицу в сельской местности. Во-вторых, хотя Амударья и протекает через Афганистан, исторически он использовал лишь незначительную долю её стока. Усыхание Аральского моря было вызвано прежде всего масштабными изъятиями воды в Туркменистане и Узбекистане, а не скромным водопользованием Афганистана. При этом другие прибрежные государства бассейна — Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан — уже давно эксплуатируют реку куда более интенсивно. На этом фоне власти в Кабуле подают канал Кош-Тепа как попытку Афганистана заявить о своём «справедливом праве» на использование трансграничного ресурса. Дополнительно подчёркивается, что никаких обязательных международных соглашений, определяющих долю Афганистана, не существует, что усиливает аргумент о суверенном праве страны развивать реку по собственному усмотрению. В-третьих, проект преподносится как символ инженерного потенциала и независимости Афганистана после десятилетий иностранной оккупации и зависимости от внешней помощи. Для правительства талибов, которое до сих пор не имеет международного признания, строительство канала — это демонстрация способности реализовывать масштабные инфраструктурные инициативы без

mova, 2025). Hence, Afghanistan presents its determination in completing the Qosh Tepa canal as well as in carrying out other water projects that will contribute to water stress in Central Asia.

The Uzbek government has publicly acknowledged the risks of the canal but avoids open confrontation. Uzbek emphasizes the diplomatic way of resolving the issue and frames it as a matter for dialogue and cooperation (Upl.uz, 2025). In spite of its extreme dependence on the Amu Darya river, Turkmenistan's government maintains its isolationist approach in regional issues and has made no strong public statements condemning or even openly discussing the Qosh Tepa canal.

Water has already become one of the key issues in Central Asian diplomacy due to the region's geography, hydrology, demography and global climate change trends. However, the framework for water diplomacy among countries of the region remains fragmented and weak. The existing regional framework for water diplomacy still contains some of the elements and approaches of the Soviet era, in which Afghanistan is not even present. The real state initiatives taken regarding water resources in the region were situational and mostly aimed at targeting one particular is-

поддержки извне (Ибрагимова, 2025). Таким образом, Афганистан подчёркивает решимость довести до завершения проект Кош-Тепа, а также продвигать другие водохозяйственные инициативы, которые неизбежно будут усиливать водный стресс в Центральной Азии.

Правительство Узбекистана публично признаёт риски, связанные с каналом Кош-Тепа, однако старается избегать открытой конфронтации. Ташкент подчёркивает необходимость дипломатического урегулирования и представляет проблему как предмет для диалога и сотрудничества (Upl.uz, 2025). В то же время, несмотря на крайне высокую зависимость от Амударьи, власти Туркменистана продолжают придерживаться изоляционистской линии во внешнеполитических вопросах региона и не сделали ни одного жёсткого публичного заявления, ни даже открытого обсуждения проекта канала Кош-Тепа.

Вода уже стала одним из ключевых измерений дипломатии в Центральной Азии в силу особенностей географии, гидрологии, демографии региона, а также глобальных климатических тенденций. Однако институциональная база водной дипломатии между странами региона остаётся

sue and often limited to bilateral or trilateral deals. These efforts never converted into a comprehensive solid cooperation framework in resolving water-related issues. The result is that Central Asia's water diplomacy is more of a patchwork than a coherent mechanism, and projects like Qosh Tepa reveal the limits of that system. In the meantime, the geography of the region shows that Afghanistan is an essentially important part of Central Asia's water map. By showcasing the canal, the Taliban signal to both domestic and regional audiences that Afghanistan will no longer be a passive player in Central Asian water politics. Although it is limited to Afghanistan, Turkmenistan and Uzbekistan, it is only a part of the overall "water equation" of Central Asia that needs to be solved.

References:

- ACAPS (2024). Afghanistan. Understanding drought. Retrieved from: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Main_media/20240704_ACAPS_Thematic_report_Afghanistan_Understanding_drought.pdf. Accessed on 09.09.2025.
- Ibragimova, G. (2025). Afghanistan's Qosh Tepa Canal Could Trigger a Central Asian Water Crisis. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2025/09/afghanistan-water-supply-central-asia?lang=en&utm>. Accessed on 12.09.2025.
- ISAS (2024). The Qosh Tepa Canal: Source of possible regional tension. Retrieved from isas.nus.edu.sg/papers/the-qosh-tepa-canal-source-of-possible-regional-tension/?utm. Accessed on 12.09.2025.
- Mushtaq, B. K. (2024). The Economic Importance and Self-Sufficiency of QOSH TEPA Irrigation Canal. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*, 4(1), 131-134.
- OCHA (2023). Afghanistan: The alarming effects of climate change. Retrieved from: <https://www.unocha.org/news/afghanistan-alarming-effects-climate-change?utm>. Accessed on 11.09.2025.
- Sabitov, T. Y. (2018). Hydrologic modeling of glaciated watershed in Central Asia. Master's thesis, State University of New York College of Environmental Science and Forestry. Retrieved from <https://digitalcommons.esf.edu/etds/>. Accessed on 11.09.2025.
- ThinkHazard (2025). Afghanistan. Retrieved from: <https://thinkhazard.org/en/report/1-afghanistan/DG>. Accessed on 10.09.2025.
- Tolnews.com (2025). Excavation work for 2nd phase of Qosh Tepa Canal reaches 93% completion. Retrieved from: <https://tolnews.com/business-195404>. Accessed on 14.09.2025.
- Tolnews.com (2025a). Prolonged power cuts in Kabul spark public outcry. Retrieved from: <https://to>

фрагментарной и слабой. Существующая региональная архитектура во многом сохраняет элементы и подходы советской эпохи, причём Афганистан в ней вообще не фигурирует. Реальные государственные инициативы в сфере водных ресурсов носили ситуативный характер, в основном были направлены на решение отдельных проблем и ограничивались двусторонними или трёхсторонними договорённостями. Эти усилия так и не оформились в комплексный и устойчивый механизм сотрудничества по водным вопросам. В результате водная дипломатия Центральной Азии больше напоминает лоскутное одеяло, чем стройную систему, а проекты наподобие Кош-Тепинского канала лишь выявляют пределы её возможностей. Между тем география региона ясно указывает, что Афганистан является неотъемлемой частью водной карты Центральной Азии. Строительство канала служит для талибов сигналом как внутренней, так и региональной аудитории: Афганистан больше не намерен оставаться пассивным игроком в водной политике Центральной Азии. Несмотря на то что проект напрямую затрагивает лишь Афганистан, Туркменистан и Узбекистан, он является лишь элементом более широкой «водной формулы» Центральной Азии, которая всё ещё ждёт своего решения.

Источники:

- ACAPS (2024). Афганистан. Понимание засухи. Доступно по адресу: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Main_media/20240704_ACAPS_Thematic_report_Afghanistan_Understanding_drought.pdf. Дата обращения: 09.09.2025.
- Ибрагимова, Г. (2025). Канал Кош-Тепи в Афганистане может спровоцировать водный кризис в Центральной Азии. Доступно по адресу: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2025/09/afghanistan-water-supply-central-asia?lang=en&utm>. Дата обращения: 12.09.2025.
- ISAS (2024). Канал Кош-Тепи: источник возможной региональной напряжённости. Доступно по адресу: <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/the-qosh-tepa-canal-source-of-possible-regional-tension/>. Дата обращения: 12.09.2025.
- Муштак, Б. К. (2024). Экономическое значение и самодостаточность ирригационного канала Кош-Тепи. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*, 4(1), 131-134.
- ОСНА (2023). Афганистан: тревожные последствия изменения климата. Доступно по адресу: <https://>

- lonews.com/afghanistan-195241?utm. Accessed on 10.09.2025.
- Travelnotoria.com (2025). The rivers flowing in Turkmenistan and the artificial lake in Karakum desert. Retrieved from https://travelnotoria.com/turkmenistan/html/rivers_tm.html#:~:text=However%2C%20in%201954%20another%20project,surface%20area%2049%20square%20km. Accessed: 09.09.2025.
- UN (2024). Revision of World Population Prospects. Retrieved from: <https://population.un.org/wpp/>. Accessed: 11.09.2025.
- University of Nebraska Omaha (2025). DLM 3 Rivers of the Hindu Kush, Pamir, and Hindu Raj. Retrieved from: <https://www.unomaha.edu/international-studies-and-programs/center-for-afghanistan-and-regional-studies/academics/transboundary-water-research/DLM3/DLM3.php?utm>. Accessed on 11.09.2025.
- Upl.uz (2025). Retrieved from <https://upl.uz/eco/49991-news.html>. Accessed on 14.09.2025.
- Vinogradov, S., & Langford, V. P. E. (2001). Managing transboundary water resources in the Aral Sea basin: In search of improved institutional framework. In A. Turton & R. Henwood (Eds.), *Hydropolitics in the Developing World: A Southern African Perspective* (pp. 133–160). Pretoria: African Water Issues Research Unit, University of Pretoria.
- World Bank data (2023). Employment in agriculture (% of total employment) (modeled ILO estimate). Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS>. Accessed on 11.09.2025.
- World Bank data, (2023a). Fertility rate, total (births per woman) – Afghanistan. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=AF&utm>. Accessed on 14.09.2025.
- www.unocha.org/news/afghanistan-alarming-effects-climate-change?utm. Дата обращения: 11.09.2025.
- Сабитов, Т. И. (2018). Гидрологическое моделирование ледникового водосбора в Центральной Азии. Магистерская диссертация, Государственный университет Нью-Йорка, Колледж экологических наук и лесного хозяйства.
- ThinkHazard (2025). Афганистан. Доступно по адресу: <https://thinkhazard.org/en/report/1-afghanistan/DG>. Дата обращения: 10.09.2025.
- Tolonews.com (2025). Земляные работы по второй фазе строительства канала Кош-Тепа выполнены на 93%. Доступно по адресу: <https://tolonews.com/business-195404>. Дата обращения: 14.09.2025.
- Tolonews.com (2025a). Затяжные отключения электроэнергии в Кабуле вызвали общественное недовольство. Доступно по адресу: <https://tolonews.com/afghanistan-195241?utm>. Дата обращения: 10.09.2025.
- Travelnotoria.com (2025). Реки, протекающие по территории Туркменистана, и искусственное озеро в пустыне Каракум. Доступно по адресу: https://travelnotoria.com/turkmenistan/html/rivers_tm.html#:~:text=However%2C%20in%201954%20another%20project,surface%20area%2049%20square%20km. Дата обращения: 09.09.2025.
- ООН (2024). Пересмотр перспектив народонаселения мира. Доступно по адресу: <https://population.un.org/wpp/>. Дата обращения: 11.09.2025.
- University of Nebraska Omaha (2025). DLM 3. Реки Гиндукуша, Памира и Гиндураджа. Доступно по адресу: <https://www.unomaha.edu/international-studies-and-programs/center-for-afghanistan-and-regional-studies/academics/transboundary-water-research/DLM3/DLM3.php?utm>. Дата обращения: 11.09.2025.
- Upl.uz (2025). Доступно по адресу: <https://upl.uz/eco/49991-news.html>. Дата обращения: 14.09.2025.
- Виноградов, С., & Лэнгфорд, М. П. Е. (2001). Управление трансграничными водными ресурсами в бассейне Аральского моря: в поисках более совершенной институциональной структуры. В: А. Тертон, Р. Хенвуд (ред.), *Гидрополитика в развивающемся мире: южноафриканская перспектива* (с. 133–160). Претория: Исследовательский центр проблем водных ресурсов Африки, Университет Претории.
- Всемирный банк (2023). Занятость в сельском хозяйстве (% от всей занятости). Доступно по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS>. Accessed: 11.09.2025.
- Всемирный банк (2023a). Fertility rate, total (births per woman) – Afghanistan. Доступно по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=AF&utm>. Дата обращения: 14.09.2025.

THE CURRENT STATUS OF ENERGY TRANSITION IN KAZAKHSTAN

AIDA AMANGELDINA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ
НАУЧНОИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ТЕКУЩИЙ СТАТУС ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПЕРЕХОДА В КАЗАХСТАНЕ

While the global temperature is steadily rising, by exerting negative consequences all around the world, the importance of energy transition has become explicit. Energy transition is an important process that helps to mitigate and adapt to climate change by incorporating measures that minimize carbon emissions. Particularly, it is achieved through transferring energy production from fossil fuel resources to renewables, as the former is the main source of carbon dioxide (UNDP Climate Promise, 2025). Kazakhstan, a country with abundant fossil fuel reserves, has also taken an active part in the energy transition process.

According to the International Energy Agency estimates for 2020 (IEA, 2022), Kazakhstan's oil reserves amounted to 30 billion barrels, and gas reserves were equal to 2.3 trillion m³. In terms of coal reserves, Kazakhstan was among the top 10 countries in the world. Such large hydrocarbon capacities led the country's economy to rely heavily on fossil fuel production. Revenues from the oil and gas sectors account for 30% of the national GDP and 75% of total exports. Domestic energy consumption also highly depends on fossil fuels. They prevail in all sectors of energy consumption, such as electricity, trans-

**KAZAKHSTAN HAS
ALREADY BEEN
EXPERIENCING
AN INCREASE IN
TEMPERATURE AT
A FASTER RATE
COMPARED TO THE
GLOBAL AVERAGE**

**КАЗАХСТАН УЖЕ
ИСПЫТЫВАЕТ РОСТ
ТЕМПЕРАТУРЫ
БОЛЕЕ БЫСТРЫМИ
ТЕМПАМИ ПО
СРАВНЕНИЮ
С МИРОВЫМ
СРЕДНИМ УРОВНЕМ**

Пока глобальная температура неуклонно растёт, оказывая негативное воздействие по всему миру, значимость энергетического перехода стала очевидной. Энергетический переход представляет собой важный процесс, который способствует смягчению последствий и адаптации к изменению климата за счёт мер по минимизации выбросов углерода. В частности, он достигается путём перехода от производства энергии из ископаемых ресурсов к возобновляемым источникам, поскольку именно ископаемое топливо является основным источником выбросов углекислого газа (UNDP Climate Promise, 2025). Казахстан, обладающий значительными запасами ископаемого топлива, также активно участвует в процессе энергетического перехода.

Согласно оценкам Международного энергетического агентства (МЭА, 2022) за 2020 год, нефтяные запасы Казахстана составили 30 миллиардов баррелей, а запасы газа 2,3 трлн м³. По запасам угля Казахстан входил в десятку ведущих стран мира. Такие значительные углеводородные ресурсы привели к тому, что экономика страны стала сильно зависеть от добычи ископаемого топлива. Доходы от нефтегазово-

port and heating. In 2023, 98% of the energy supply was provided by hydrocarbons, with half of this share coming from coal (Gaurav, 2025).

As a result of the active production of fossil fuels, Kazakhstan has experienced high CO₂ emissions. For example, in 2020, emissions in the energy sector accounted for 80% of total GHG emissions (IEA, 2022). Such a large amount of emissions accelerates the process of climate change and its destructive impacts on the environment and social well-being. Kazakhstan has already been experiencing an increase in temperature at a faster rate compared to the global average (World Bank, 2025). Its vast territory was exposed to severe

го сектора составляют 30% национально-го ВВП и 75% всего экспорта. Внутреннее энергопотребление также в значительной степени зависит от ископаемого топлива. Оно преобладает во всех секторах энергопотребления – электроэнергетике, транспорте и отоплении. В 2023 году 98% энергоснабжения обеспечивалось за счёт углеводородов, половина из которых приходилась на уголь (Гаурав, 2025).

В результате активной добычи ископаемого топлива Казахстан столкнулся с высокими выбросами CO₂. Например, в 2020 году выбросы в энергетическом секторе составили 80% от общего объёма выбросов парниковых газов (МЭА, 2022). Такое

flooding in 2024, which led to the evacuation of thousands of people (Sakenova, 2024). Its northeastern part of the Caspian Sea has been dramatically shrinking due to high evaporation and limited precipitation caused by climate change (Amangel'dina, 2025). In order to mitigate and adapt to climate change, there is an urgent need for an energy transition.

Along with high CO₂ emissions, the hydrocarbon sector faces the problem of limited capacity. Despite current large reserves, they are likely to end in the near future. For instance, according to S&P Global Commodity

IN 2020, PRESIDENT TOKAYEV ANNOUNCED AN AMBITIOUS GOAL TO ACHIEVE CARBON NEUTRALITY IN KAZAKHSTAN BY 2060. THIS GOAL TRANSFORMED INTO THE "STRATEGY FOR ACHIEVING CARBON NEUTRALITY BY 2060" IN 2023

В 2020 ГОДУ ПРЕЗИДЕНТ ТОКАЕВ ОБЪЯВИЛ АМБИЦИОЗНУЮ ЦЕЛЬ – ДОСТИЧЬ УГЛЕРОДНОЙ НЕЙТРАЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ К 2060 ГОДУ. ЭТА ЦЕЛЬ ТРАНСФОРМИРОВАЛАСЬ В «СТРАТЕГИЮ ДОСТИЖЕНИЯ УГЛЕРОДНОЙ НЕЙТРАЛЬНОСТИ К 2060 ГОДУ», ПРИНЯТУЮ В 2023 ГОДУ

большое количество выбросов ускоряет процесс изменения климата и его разрушительное воздействие на окружающую среду и социальное благополучие. Казахстан уже испытывает рост температуры более быстрыми темпами по сравнению с мировым средним уровнем (Всемирный банк, 2025). В 2024 году обширная территория страны подверглась сильному наводнению, что привело к эвакуации тысяч людей (Сакенова, 2024). Северо-восточная часть Каспийского моря, расположенная на территории Казахстана, стремительно мелеет из-за высокой испаряемости и ограниченного количества осадков, вызванных изменением климата (Амангельдина, 2025). Для смягчения последствий и адаптации к изменению климата существует острая необходимость в энергетическом переходе.

Наряду с высокими выбросами CO₂, углеводородный сектор сталкивается с проблемой ограниченной ресурсной базы. Несмотря на значительные текущие запасы, они, вероятно, исчерпаются в ближайшем будущем. Например, согласно прогнозу S&P Global Commodity, добыча нефти в Казахстане после 2035 года будет иметь тенденцию к снижению (Kazakhstan Energy Outlook 2024, 2024). В то же время возобновляемая энергетика, благодаря неисчерпаемости источников, способна обеспечивать энергией на протяжении долгого времени. Кроме того, Казахстан обладает значительным потенциалом для развития солнечной и ветровой энергетики. Потенциал солнечной энергии оценивается в 2,5 млрд кВт·ч в год, а ветровой энергии в 920 млрд кВт·ч в год (Жан Чиа и Лалджебаев, 2024).

Учитывая все эти факторы, правительство приступило к процессу энергетического перехода, внедряя политику в области энерго-

ty forecast, oil production in Kazakhstan will experience a downward trend after 2035 (Kazakhstan Energy Outlook 2024, 2024). In contrast, renewable energy, due to the renewability of its sources, can provide energy for a long period of time. Furthermore, Kazakhstan has great potential for solar and wind energy. The potential of solar power was estimated at 2.5 billion kWh per year and that of wind power at 920 billion kWh per year (Jean Chia & Laljebaev, 2024).

Considering all these factors, the government has embarked on the energy transition process by introducing energy efficiency policies. These policies are directed to develop renewable and alternative energies as substitutes for fossil fuels, as well as to minimize carbon emissions in energy production and

эффективности. Эти меры направлены на развитие возобновляемых и альтернативных источников энергии в качестве замены ископаемого топлива, а также на сокращение выбросов углерода при производстве и потреблении энергии. Начало энергетического перехода в Казахстане можно проследить с 2006 года, когда была принята «Концепция перехода к устойчивому развитию», предусматривающая интеграцию принципов устойчивости в государственное планирование. В 2009 году эта концепция трансформировалась в Закон о поддержке использования возобновляемых источников энергии, который определил развитие ВИЭ как приоритет. Амбициозный план Казахстана «Стратегия Казахстан-2050» также закрепил производ-

consumption. The beginning of the energy transition in Kazakhstan can be traced back to 2006, when the "Concept for Transition to Sustainable Development" was adopted to integrate sustainable principles into state planning. In 2009, the concept evolved into the Law on Support for the Use of Renewable Energy, which prioritized the development of RES (Renewable Energy Sources). Kazakhstan's ambitious plan "Strategy Kazakhstan 2050" also set out renewable energy generation as a priority target. According to the document, renewable and alternative energy sources should make up 50% of total energy consumption by 2050. In

ANOTHER MILESTONE FOR ENERGY TRANSITION HAS BEEN THE CONSTRUCTION OF RENEWABLE POWER PLANTS. AS OF TODAY, THERE ARE 154 RENEWABLE ENERGY FACILITIES IN KAZAKHSTAN

ДРУГИМ ВАЖНЫМ ШАГОМ В НАПРАВЛЕНИИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПЕРЕХОДА СТАЛО СТРОИТЕЛЬСТВО ОБЪЕКТОВ ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКИ. НА СЕГОДНЯШНИЙ ДЕНЬ В КАЗАХСТАНЕ ДЕЙСТВУЕТ 154 ОБЪЕКТА ВИЭ

ство энергии из возобновляемых источников в качестве приоритетной цели. Согласно документу, возобновляемые и альтернативные источники энергии должны составлять 50% от общего энергопотребления к 2050 году. Кроме того, «Концепция развития электроэнергетики» обозначила задачу увеличить долю возобновляемых источников в производстве электроэнергии до 12,5% к 2029 году (Жан Чиа и Лалджебаев, 2024).

«Концепция перехода к зелёной экономике», принятая в 2013 году, ещё раз подчеркнула цель увеличить долю возобновляемых и альтернативных источников в производстве электроэнергии до 50% к 2050 году, а также сократить выбросы углекислого газа в энергетическом секторе до 40%. В 2016 году Казахстан также присоединился к Парижскому соглашению и обязался сократить выбросы парниковых газов на 15% от уровня 1990 года к 2030 году безусловно, либо на 25% при наличии иностранной поддержки (Ланшина и Забанова, 2024). Эта цель была отражена в статьях 283 и 286 Экологического кодекса, что указывает на приверженность государства выполнению своих ОНУВ (Определяемые на национальном уровне вклады) (Всемирный банк, 2025).

В 2020 году президент Токаев объявил амбициозную цель – достичь углеродной нейтральности в Казахстане к 2060 году. Эта цель трансформировалась в «Стратегию достижения углеродной нейтральности к 2060 году», принятую в 2023 году. Стратегия предусматривает достижение нулевого баланса выбросов за счёт приоритета развития возобновляемых и альтернативных источников энергии. Кроме того, она включает технические меры по декарбонизации, такие как технологии улавливания и хранения углерода и углерод-

addition, the Development Concept for the Electric Power Industry pointed out the aim to increase the share of renewable sources in electricity up to 12.5% by 2029 (Jean Chia & Laljebaev, 2024).

The Concept of Transition to a Green Economy, adopted in 2013, further underscored the aim to raise renewable and alternative energies in electricity production to 50% by 2050, as well as decrease carbon dioxide emissions in the energy sector by 40%. Kazakhstan also joined the Paris Agreement in 2016 and committed to reducing GHG emissions by 15% from 1990 levels unconditionally by 2030, or by 25% conditionally with foreign support (Lanshina & Zabanova, 2024). This target was reflected in Articles 283 and 286 of the Environmental Code, thus indicating the state's commitment to implement its Nationally Determined Contributions (World Bank, 2025).

In 2020, President Tokayev announced an ambitious goal to achieve carbon neutrality in Kazakhstan by 2060. This goal transformed into the "Strategy for Achieving Carbon Neu-

ные поглотители, а также нормативные изменения, касающиеся ценообразования на углерод. Дорожная карта реализации Стратегии пока не утверждена. Она должна определить цели, показатели эффективности, а также ответственный орган за мониторинг и исполнение стратегии (Ланшина и Забанова, 2024).

Наряду с политическими документами, Казахстан в 2013 году ввёл систему торговли выбросами (СТВ) для регулирования углеродных выбросов. Несмотря на определённый прогресс в управлении выбросами CO₂ в промышленном секторе, у СТВ есть недостатки, которые значительно снижают её эффективность в минимизации выбросов. Например, коэффициент бенчмаркинга для выбросов относительно высок, а цены остаются низкими. Кроме того, СТВ в Казахстане имеет ограниченный охват, так как другие секторы с высокими выбросами, такие как транспорт и жилищно-коммунальный сектор, не подпадают под это регулирование (МЭА, 2022).

trality by 2060" in 2023. The Strategy aims to achieve net zero by prioritizing the development of renewable and alternative energies. In addition, it incorporates technical measures for decarbonization, such as Carbon Capture and Storage (CCS) technologies and carbon sinks, as well as regulatory revisions related to carbon pricing. The roadmap for the implementation of the Strategy has not yet been finalized. It will establish the objectives, performance indicators, as well as the responsible body for monitoring and implementation of the strategy (Lanshina & Zabanova, 2024).

Along with policy documents, Kazakhstan introduced an Emissions Trading System (ETS) in 2013 to address carbon emissions. Despite some progress in managing CO₂ emissions in the industry sector, the ETS has drawbacks that significantly constrain its effectiveness in minimizing emissions. For example, the benchmarking coefficient for emissions is relatively high, while prices are low. In addition, the ETS in Kazakhstan has a limited scope of application. Other high-emission sectors, such as transport and the residential sectors, are not covered by the restriction (IEA, 2022).

Another milestone in the energy transition has been the construction of renewable power plants. As of today, there are 154 renewable energy facilities in Kazakhstan with a total installed capacity of more than three gigawatts (Omirgazy, 2025). The leading renewable source is wind power, which generated 4.5 billion kWh of energy in 2024, which is equal to 60% of the total electricity generated from renewables. Another main source of clean energy in Kazakhstan is solar power, whose electricity output was 1.9 billion kWh (Energy Insights & Analytics, 2025). The share of renewables in total power generation increased up to 5.93%, which aligns

KAZAKHSTAN CAN ACHIEVE ITS DECARBONIZATION TARGETS ONLY IF ITS CLIMATE POLICY IS IMPLEMENTED IN A COMPREHENSIVE AND COORDINATED MANNER

КАЗАХСТАН СМОЖЕТ ДОСТИЧЬ СВОИХ ЦЕЛЕЙ ПО ДЕКАРБОНИЗАЦИИ ТОЛЬКО В СЛУЧАЕ, ЕСЛИ ЕГО КЛИМАТИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА БУДЕТ РЕАЛИЗОВЫВАТЬСЯ КОМПЛЕКСНО И СОГЛАСОВАННО

Другим важным шагом в направлении энергетического перехода стало строительство объектов возобновляемой энергетики. На сегодняшний день в Казахстане действует 154 объекта ВИЭ (возобновляемых источников энергии) с общей установленной мощностью более трёх гигаватт (Омиргазы, 2025). Ведущим источником возобновляемой энергии является ветроэнергетика, которая в 2024 году произвела 4,5 млрд кВт·ч энергии, что составляет 60% от общего объёма электроэнергии, полученной из ВИЭ. Другим основным источником чистой энергии в Казахстане является солнечная энергетика, выработка которой составила 1,9 млрд кВт·ч (ENERGY Insights & Analytics, 2025). Доля ВИЭ в общем производстве электроэнергии увеличилась до 5,93%, что соответствует целевому показателю «Стратегии Казахстан 2050» достичь 6% к 2025 году (Мамышев, 2025). Кроме того, стоимость возобновляемой энергии снижается. Цена на солнечную энергию сократилась на 55%, а на ветровую на 14% в период с 2014 по 2020 год (МЭА, 2024).

Эти положительные изменения стали возможны благодаря государственной поддержке возобновляемых источников энергии. В дополнение к Закону о поддержке использования возобновляемой энергии в 2014 году правительство ввело тарифы на электроэнергию по фиксированным ставкам для солнечной и ветровой энергетики. Эти тарифы включали договоры на выкуп электроэнергии и ежегодную индексацию, что способствовало строительству объектов ВИЭ и производству зелёной энергии. В 2018 году правительство заменило систему фиксированных тарифов на аукционы, чтобы стимулировать развитие проектов в сфере возобновляемой энергетики, усилив

with the target of the “Strategy Kazakhstan 2050” to achieve 6% by 2025 (Mamyshev, 2025). In addition, the cost of renewable energy is falling. The price for solar energy decreased by 55%, and for wind energy by 14% from 2014 to 2020 (IEA, 2024).

These positive changes have been driven by state support for renewables. In addition to the Law on Support for the Use of Renewable Energy, in 2014, the government launched feed-in tariffs for solar and wind energy. The feed-in tariffs included offtake contracts and annual indexation to maintain the construction of RES facilities and production of green energy. In 2018, the government replaced the feed-in tariffs with auctions to further facilitate the development of renewable energy projects by increasing control over pricing (Lanshina & Zabanova, 2024).

Remarkable improvements in the sphere of renewables in Kazakhstan are also associated with the involvement of foreign energy companies. In 2023–2024, Saudi Arabia’s ACWA Power, the UAE’s Masdar, France’s TotalEnergies

контроль над ценообразованием (Ланшина и Забанова, 2024).

Значительные улучшения в сфере возобновляемой энергетики в Казахстане также связаны с участием зарубежных энергетических компаний. В 2023–2024 годах компании ACWA Power (Саудовская Аравия), Masdar (ОАЭ), TotalEnergies (Франция) и China International Power Holding (Китай) заключили с Казахстаном соглашения о реализации проектов по строительству солнечных и ветровых электростанций. Кроме того, международные нефтегазовые компании, работающие в Казахстане, также участвуют в инвестировании и строительстве объектов возобновляемой энергетики. TotalEnergies, один из акционеров North Caspian Operating Company (NCOC), участвовала в строительстве двух солнечных электростанций, Nomad и M-Kat, а также планирует совместно с КМГ и Самрук-Казына построить ветровую электростанцию Мирный. Аналогично, другой акционер NCOC, компания ENI, построила две солнечные электростанции на территории Казахстана и заключила соглашение

gies, and China International Power Holding signed agreements with Kazakhstan to construct solar and wind power facilities. In addition, international oil and gas companies located in Kazakhstan have also engaged in investing and constructing renewable infrastructure. TotalEnergies, one of the shareholders of the North Caspian Operating Company (NCOC), took part in the construction of two solar power plants, such as Nomad and M-Kat, and plans to construct a wind plant, Mirny, together with KMG and Samruk Kazyna. Similarly, another shareholder of the NCOC, ENI, built two solar power plants in the territory of Kazakhstan and agreed with KMG to work on the construction of a hybrid power plant (Lanshina & Zabanova, 2024).

The national hydrocarbon and mining companies are also engaged in advancing energy transition goals. The state-owned holding company Samruk-Kazyna, which contributes about 7.5% to the national GDP (Satzhan, 2025), has adopted a Low-Carbon Development Concept to minimize carbon emissions across its firms. As part of its R&D initiatives, the company is developing projects related to CCS technologies, gasification, and biofuels (IEA, 2024). Another major mining holding in Kazakhstan, ERG, has introduced a carbon pricing system and elaborated a corporate decarbonization strategy aimed at achieving net zero by 2050. ERG is also constructing a wind power plant at one of its sites. In addition, the mining company Kazakhmys has launched two solar farms in the Ulytau and Karaganda regions (Lanshina & Zabanova, 2024).

Overall, Kazakhstan has demonstrated its strong commitment to undertake the energy transition. However, it is important to mention that despite the abovementioned progress, the state's energy transition policy has considerable shortcomings. According to the World Bank Group's assessment of Kazakhstan's climate change institutions (2025), the main problem with decarbonization policy is the lack of effective climate action. While the government focused on elaborating institutional frameworks to manage GHG emissions, the implementation, monitoring and financing have been underdeveloped. As organizational and planning issues, the World Bank

с КМГ о строительстве гибридной электростанции (Ланшина и Забанова, 2024).

Национальные нефтегазовые и горнодобывающие компании также вовлечены в продвижение целей энергетического перехода. Государственный холдинг «Самрук-Казына», который вносит около 7,5% в национальный ВВП (Сатжан, 2025), принял Концепцию низкоуглеродного развития для минимизации выбросов углерода на своих предприятиях. В рамках своих инициатив в области НИОКР компания реализует проекты, связанные с технологиями улавливания и хранения углерода, газификацией и биотопливом (МЭА, 2024). Другой крупный горнодобывающий холдинг Казахстана, ERG, внедрил систему углеродного ценообразования и разработал корпоративную стратегию декарбонизации, направленную на достижение углеродной нейтральности к 2050 году. Кроме того, ERG строит ветровую электростанцию на одном из своих объектов. Горнодобывающая компания Kazakhmys также запустила две солнечные электростанции в Улытауской и Карагандинской областях (Ланшина и Забанова, 2024).

В целом, Казахстан продемонстрировал свою сильную приверженность реализации энергетического перехода. Однако важно отметить, что, несмотря на вышеупомянутый прогресс, политика энергетического перехода государства имеет существенные недостатки. Согласно оценке климатических институтов Казахстана, проведённой Группой Всемирного банка (2025), основной проблемой политики декарбонизации является отсутствие эффективных климатических действий. В то время как правительство сосредоточилось на разработке институциональных рамок для управления выбросами парниковых газов, их реализация, мониторинг и финансирование оказались недостаточно развитыми. В качестве организационных и планировочных проблем Всемирный банк выделил неясность распределения обязанностей, недостаточность взаимодействия между климатическими институтами, а также отсутствие детализированного плана адаптации и дорожной карты Стратегии. Кроме того, отсутствует независимый орган, ко-

pointed out the unclearness of responsibilities and insufficiency of collaboration across climate institutions, as well as a lack of detailed adaptation planning and a roadmap of the Strategy. Furthermore, there is no independent institution that would monitor the effectiveness of climate change policy. The mechanism for assessing climate-related expenditures is also lacking.

In order to address these weaknesses, it is recommended to establish a dedicated institution responsible for planning, implementing, and monitoring climate action, as well as ensuring effective collaboration among relevant ministries. In addition, the government should finalize the roadmap for the Strategy, develop a national adaptation plan, and conduct a thorough evaluation of climate-related expenditures. Kazakhstan can achieve its decarbonization targets only if its climate policy is implemented in a comprehensive and coordinated manner.

References:

- Amangeldina, Aida (2025). Aral Sea Syndrome: Why Is the Caspian Sea Shrinking? Carnegie Politika. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2025/03/caspian-environment-crisis?lang=en>. Accessed on 09.09.2025.
- IEA (2022). Kazakhstan 2022 Energy Sector Review, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/73d1d69f-en>. Accessed on 02.09.2025.
- IEA (2024). Clean Energy Innovation Policies in Emerging and Developing Economies. Retrieved from <https://www.iea.org/reports/clean-energy-innovation-policies-in-emerging-and-developing-economies>. Accessed on 03.09.2025.
- Jean Chia, E Ming & Laljebaev, Murodbek (2024). Kazakhstan's Energy Transition. Case Study. Lee Kuan Yew School of Public Policy, National University of Singapore; Graduate School of Public Policy, Nazarbayev University. Retrieved from <https://nur.nu.edu.kz/items/ec888f3d-50c1-4598-a1b0-72d58f871d3f>. Accessed on 10.09.2025.
- Kazakhstan Energy Outlook 2024 (2024). Kazakhstan Energy Outlook 2024. Prepared by ENERGY Insights & Analytics. Retrieved from https://s3-prod.exia.kz/articles/241204_Kazakhstan%20Energy%20Outlook%202024_EN_compressed.pdf Accessed on 10.09.2025.
- Lanshina, Tatiana & Zabanova, Yana (2024). Kazakhstan's Energy Transition – Tackling the Challenges on Kazakhstan's Path to Carbon Neutrality. Konrad-Adenauer-Stiftung. Retrieved from <https://www.kas.de/en/sustainability-monitor/detail/-/content/kazakhstan-s-energy-transition>. Accessed on 12.09.2025.

торый бы контролировал эффективность климатической политики. Также отсутствует механизм оценки климатически связанных расходов.

Для устранения этих проблем рекомендуется создать специализированный орган, ответственный за планирование, реализацию и мониторинг климатических мер, а также обеспечить эффективное сотрудничество между соответствующими министерствами. Кроме того, правительству следует завершить разработку дорожной карты Стратегии, подготовить национальный план адаптации и провести тщательную оценку климатических расходов. Казахстан сможет достичь своих целей по декарбонизации только в случае, если климатическая политика будет реализовываться комплексно и согласованно.

Источники:

- Амангельдина, Аида (2025). Синдром Аральского моря: почему высыхает Каспий? Carnegie Politika. Доступно по ссылке: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2025/03/caspian-environment-crisis?lang=en>. Дата обращения: 09.09.2025.
- МЭА (2022). Обзор энергетического сектора Казахстана 2022. OECD Publishing, Париж. Доступно по ссылке: <https://doi.org/10.1787/73d1d69f-en>. Дата обращения: 02.09.2025.
- МЭА (2024). Политика в области чистых энергетических инноваций в развивающихся и формирующихся экономиках. Доступно по ссылке: <https://www.iea.org/reports/clean-energy-innovation-policies-in-emerging-and-developing-economies>. Дата обращения: 03.09.2025.
- Жан Чиа, Е. Мин & Лальджебаев, Муродбек (2024). Энергетический переход в Казахстане: кейс-стади. Школа государственной политики имени Ли Куан Ю, Национальный университет Сингапура; Высшая школа государственной политики, Назарбаев Университет. Доступно по ссылке: <https://nur.nu.edu.kz/items/ec888f3d-50c1-4598-a1b0-72d58f871d3f>. Дата обращения: 10.09.2025.
- Kazakhstan Energy Outlook 2024 (2024). Энергетический прогноз Казахстана 2024. Подготовлено ENERGY Insights & Analytics. Доступно по ссылке: https://s3-prod.exia.kz/articles/241204_Kazakhstan%20Energy%20Outlook%202024_EN_compressed.pdf. Дата обращения: 10.09.2025.
- Ланшина, Татьяна & Забанова, Яна (2024). Энергетический переход в Казахстане – преодоление вызовов на пути к углеродной нейтральности. Фонд

Mamyshev, Zhanbolat (2025). Kazakhstan's green energy slide: Renewables lose share in power mix. Kursiv. Retrieved from <https://kz.kursiv.media/en/2025-04-24/engk-yeri-kazakhstans-green-energy-slide-renewables-lose-share-in-power-mix/>. Accessed on 12.09.2025.

Omirgazy, Dana (2025). Kazakhstan Plans Major Boost in Renewable Energy by 2030. The Astana Times. Retrieved from <https://astanatimes.com/2025/05/kazakhstan-plans-major-boost-in-renewable-energy-by-2030/>. Accessed on 12.09.2025.

Sakenova, Saniya (2024). Kazakhstan evacuates nearly 98,000 people since onset of flooding. The Astana Times. Retrieved from <https://astanatimes.com/2024/04/kazakhstan-evacuates-nearly-98000-people-since-onset-of-flooding/>. Accessed on 04.09.2025.

Satzhan, Saltanat (2025). Samruk-Kazyna reports a 7.5% share in the national GDP. Kursiv. Retrieved from <https://kz.kursiv.media/en/opinions/engk-tank-samruk-kazyna-reports-a-7-5-share-in-the-national-gdp/>. Accessed on 08.09.2025.

Sharma, Gaurav (2025). Kazakhstan moves to shake off its traditional reliance on oil and gas. Forbes. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/gauravsharma/2025/05/09/kazakhstan-moves-to-shake-off-its-traditional-reliance-on-oil-and-gas/>. Accessed on 02.09.2025.

UNDP Climate Promise (2025). What is the sustainable energy transition and why is it key to tackling climate change? Retrieved from <https://climatepromise.undp.org/news-and-stories/what-sustainable-energy-transition-and-why-it-key-tackling-climate-change>. Accessed on 02.09.2025.

World Bank (2025). Kazakhstan – Climate Change Institutional Assessment. Retrieved from <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099080125101031105>. Accessed on 04.09.2025.

Конрада Аденауэра. Доступно по ссылке: <https://www.kas.de/en/sustainability-monitor/detail/-/content/kazakhstan-s-energy-transition>. Дата обращения: 12.09.2025.

Мамышев, Жанболат (2025). Снижение доли «зелёной» энергетики: возобновляемые источники теряют позиции в энергобалансе Казахстана. Kursiv.

Доступно по ссылке: <https://kz.kursiv.media/en/2025-04-24/engk-yeri-kazakhstans-green-energy-slide-renewables-lose-share-in-power-mix/>. Дата обращения: 12.09.2025.

Омиргазы, Дана (2025). Казахстан планирует масштабное наращивание возобновляемой энергетики к 2030 году. The Astana Times.

Доступно по ссылке: <https://astanatimes.com/2025/05/kazakhstan-plans-major-boost-in-renewable-energy-by-2030/>. Дата обращения: 12.09.2025.

Сакенова, Сания (2024). В Казахстане эвакуировано почти 98 000 человек с начала наводнения. The Astana Times. Доступно по ссылке: <https://astanatimes.com/2024/04/kazakhstan-evacuates-nearly-98000-people-since-onset-of-flooding/>. Дата обращения: 04.09.2025.

Сатжан, Салтанат (2025). Samruk-Kazyna обеспечивает 7,5% от национального ВВП. Kursiv.

Доступно по ссылке: <https://kz.kursiv.media/en/opinions/engk-tank-samruk-kazyna-reports-a-7-5-share-in-the-national-gdp/>. Дата обращения: 08.09.2025.

Шарма, Гаурав (2025). Казахстан стремится избавиться от традиционной зависимости от нефти и газа. Forbes. Доступно по ссылке: <https://www.forbes.com/sites/gauravsharma/2025/05/09/kazakhstan-moves-to-shake-off-its-traditional-reliance-on-oil-and-gas/>. Дата обращения: 02.09.2025.

UNDP Climate Promise (2025). Что такое устойчивый энергетический переход и почему он является ключевым для борьбы с изменением климата?

Доступно по ссылке: <https://climatepromise.undp.org/news-and-stories/what-sustainable-energy-transition-and-why-it-key-tackling-climate-change>. Дата обращения: 02.09.2025.

Всемирный банк (2025). Оценка институциональной системы Казахстана в области изменения климата.

Доступно по ссылке: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099080125101031105>. Дата обращения: 04.09.2025.

KAZAKİSTAN'DA YAPAY ZEKÂ VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: CUMHURBAŞKANI TOKAYEV'İN ULUSA SESLENİŞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

SHAKHIDA TASHBAYEVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TRANSFORMATION IN KAZAKHSTAN: AN ASSESSMENT BASED ON PRESIDENT TOKAYEV'S STATE OF THE NATION ADDRESS

8 Eylül 2025'te, Cumhurbaşkanı Kassym-Jomart Tokayev'in Meclis'te yaptığı "Yapay Zekâ Çağında Kazakistan: Dijital Dönüşüm Yoluyla Güncel Meydan Okumalar ve Çözümler" başlıklı ulusa sesleniş konuşması, ülkenin dijitalleşme hamlesini teknik bir modernizasyon başlığının ötesine taşıyarak ekonomi, eğitim ve bilim-araştırma eksenlerinde bütünleşik bir kalkınma vizyonuna bağladı. Konuşma, veri temelli yönetişimin kurumsallaştırılması, yapay zekânın (YZ) tüm sektörlerle yatay entegrasyonu, dijital finans-hukuk mimarisinin hızlandırılması ve altyapı ve beşerî sermaye kapasitesinin eşzamanlı yükseltilmesi gibi birbirleriyle kilitlenen sütunlar üzerine inşa edilen bir çerçeve sundu (Akorda, 2025).

Son birkaç yılda YZ alanında elde edilen ilerleme olağanüstü bir ivmeyle gerçekleşti. Kısa bir zaman dilimi içinde büyük dil modelleri (BDM) ve üretken YZ bilgiye erişimi yeniden kurgularken, tasarımdan biyomedikale, malzeme biliminden iklim modellemesine uzanan geniş bir yelpazede araştırma ve üretim süreçlerini hızlandırdı. Kurumsal düzeyde kullanım oranları yükseldi, model geliştirme döngüleri kısaldı, aynı anda hesaplama maliyetleri ve veri yönetişimi gibi başlıklarda yeni düzenleyici ihtiyaçlar gündeme geldi. 2025 verileri, büyük modellerin üretiminde

2025 VERİLERİ, BÜYÜK MODELLERİN ÜRETİMİNDE ENDÜSTRİNİN BELİRGİN AĞIRLIĞINA, SERMAYE-YETENEK-HESAPLAMA KAPASİTESİNİN BİRKAÇ MERKEZDE YOĞUNLAŞMASINA VE AÇIK AĞIRLIKLILIK MODELLER İLE KAPALI AĞIRLIKLILIK MODELLER ARASINDAKİ PERFORMANS FARKININ HIZLA DARALDIĞINA İŞARET EDİYOR

DATA FROM 2025 POINT TO THE PRONOUNCED WEIGHT OF INDUSTRY IN BUILDING FRONTIER MODELS, THE CONCENTRATION OF CAPITAL-TALENT-COMPUTE IN A HANDFUL OF HUBS, AND A RAPIDLY NARROWING PERFORMANCE GAP BETWEEN OPEN-WEIGHT AND CLOSED-WEIGHT SYSTEMS

On 8 September 2025, President Kassym-Jomart Tokayev delivered his State of the Nation Address to both chambers of Parliament under the title "Kazakhstan in the Era of Artificial Intelligence: Current Challenges and Solutions through Digital Transformation." The speech moved the country's digital push beyond a narrow technical modernization agenda and tied it to an integrated development vision across the economy, education, and science and research. It outlined a framework built on interlocking pillars: the institutionalization of data-driven governance, the horizontal integration of artificial intelligence (AI) across all sectors, the acceleration of digital finance-legal architecture, and the simultaneous strengthening of infrastructure and human-capital capacity (Akorda, 2025).

In recent years, progress in AI has gathered extraordinary momentum. Within a short period, large language models (LLMs) and generative AI have reorganized access to knowledge while speeding up research and production processes across a wide spectrum—from design and biomedicine to materials science and climate modeling. Adoption rates at the firm level have climbed and model-development cycles have

endüstrinin belirgin ağırlığına, sermaye-yetenek-hesaplama kapasitesinin birkaç merkezde yoğunlaşmasına ve açık ağırlıklı modeller ile kapalı ağırlıklı modeller arasındaki performans farkının hızla daraldığına işaret ediyor (Stanford HAI, 2025). Bu tablo, ülkelerin yalnızca teknolojiyi “kullanan” değil, aynı zamanda “üreten ve yöneten” olmaları gerektiğini; dolayısıyla politik iktisat, enerji, eğitim ve hukuk başlıklarının birlikte düşünülmesi gerektiğini gösteriyor.

Küresel rekabet düzleminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin, bulut-donanım-model yığınlarında ölçek ekonomileri ve Ar-Ge (araştırma ve geliştirme) yatırımlarıyla öne çıkarken; Avrupa Birliği (AB), risk temelli düzenleme mimarisiyle uluslararası normları etkileme kapasitesini artırıyor. Piyasa verileri, model sağlayıcısı ile altyapı sağlayıcısı arasındaki dikey bağların sıkılaştığını, bunun da donanım ve yazılım katmanlarında eş zamanlı stratejiler gerektirdiğini ortaya koyuyor (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü – OECD, 2025). Diğer tarafta, veri merkezlerinin artan güç talebi ve soğutma gereksinimleri,

shortened; yet new regulatory needs have emerged around computing costs and data governance. Data from 2025 point to the pronounced weight of industry in building frontier models, the concentration of capital–talent–compute in a handful of hubs, and a rapidly narrowing performance gap between open-weight and closed-weight systems (Stanford HAI, 2025). The implication is clear: countries must aim not only to use technology but also to produce and govern it—bringing political economy, energy, education, and law into a single policy conversation.

In the global race, the United States (US) and China lead through economies of scale in the cloud–hardware–model stack and heavy research and development (R&D) investment, while the European Union (EU) is expanding its capacity to shape international norms via a risk-based regulatory architecture. Market indicators show tightening vertical ties between model providers and infrastructure providers, which in turn demands synchronized strategies across hardware and software layers (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD, 2025). Meanwhile, the rising power demand and cooling requirements of data centres are turning AI’s relationship with energy systems into a strategic issue; looking to 2030, the sustainability of compute infrastructure must be assessed not only in cost terms but also through carbon footprint and grid flexibility (International Energy Agency – IEA, 2025). In short, AI has become a “cumulative public policy domain” in which accelerating innovation rhythms and mounting infrastructure–governance needs must be addressed together.

The Central Asian context reflects this broader picture, but the region’s transport–energy hub dynamics, human-capital profiles, and differing speeds of public digitalization accentuate cross-country divergence. Here Kazakhstan starts from a position of strength: ranking 24th globally in the United Nations E-Government Development Index (EGDI) in 2024 signals that digital public services rest on a mature base and that institutional capacity for data-driven administration is relatively well established (Qazinform, 2024). The country’s geography, energy infrastructure,

YZ'nin enerji sistemleriyle ilişkisini stratejik bir meseleye dönüştürüyor; 2030'a giderken hesaplama altyapısının sürdürülebilirliği, yalnızca maliyet değil, karbon ayak izi ve şebeke esnekliği üzerinden de değerlendirilmek zorunda (Uluslararası Enerji Ajansı – IEA, 2025). Kısacası YZ, hızlanan inovasyon ritmi ile artan altyapı ve yönetim gereksinimlerinin birlikte ele alınmasını zorunlu kılan “kümülatif bir kamu politikası alanı” hâline gelmiş durumda.

Orta Asya'daki genel görünüm, bu geniş resmin bir izdüşümünü sunmakla birlikte, bölgenin ulaştırma-enerji düğümü, beşerî sermaye profili ve kamu dijitalleşmesindeki farklı hızlar

and fiscal-administrative set-up also provide a favourable ecosystem for AI to generate tangible outcomes in strategic verticals such as industry, mining-metallurgy, agriculture, and logistics.

Kazakhstan's AI ecosystem in 2025 coalesces around three layers. The first is human capital: making AI a compulsory course across all universities—accompanied by the launch of new programmes in 93 universities and 20 institutions and by adjustments in secondary education that include teacher training—has accelerated general AI literacy (Astana Times, 2025a). This broad base is diffusing into civil

ülkeler arası ayrışmayı belirginleştiriyor. Kazakistan burada güçlü bir başlangıç noktasına sahip: Birleşmiş Milletler E-Devlet Gelişim Endeksi (EGDI)'nde 2024'te 24'üncülük, dijital kamu hizmetlerinin olgun bir taban üzerinde yükseldiğini ve veri temelli yönetim için kurumsal kapasitenin görece yerleşik olduğunu gösteriyor (Qazinform, 2024). Ayrıca ülkenin coğrafi konumu, enerji altyapısı ve mali-idari yapısı, YZ'nin sanayi, madencilik-metalurji, tarım ve lojistik gibi stratejik dikeylerde somut çıktı

93 ÜNİVERSİTE VE 20 KURUMDA YENİ PROGRAMLARIN AÇILMASI VE ÖĞRETMEN EĞİTİMLERİNİ DE İÇEREN ORTAÖĞRETİM UYARLAMALARI, GENEL YZ OKURYAZARLIĞINI HIZLANDIRIYOR

ACCOMPANIED BY THE LAUNCH OF NEW PROGRAMMES IN 93 UNIVERSITIES AND 20 INSTITUTIONS AND BY ADJUSTMENTS IN SECONDARY EDUCATION THAT INCLUDE TEACHER TRAINING—HAS ACCELERATED GENERAL AI LITERACY

society through free, peer-learning programmes such as QazCoders and the 01Edu-based “Tomorrow School” (Astana Hub, 2025b). The second layer is research and innovation: the Institute of Smart Systems and Artificial Intelligence (ISSAI) at Nazarbayev University has advanced the KAZ-LLM (Large Language Model) initiative and the KazMMLU (Kazakhstan Multitask Language Understanding benchmark), enabling the development of localized models in Kazakh, Russian, and regional knowledge domains (ISSAI, 2024). The third layer is infrastructure: the new national supercomputer running on NVIDIA H200 clusters gives researchers and entrepreneurs the capacity to train and serve models domestically—an important step for model sovereignty and data security (Euronews Next, 2025).

This triptych becomes clearer when read alongside the policy architecture laid out in Tokayev’s address. The speech’s internal logic expresses a will to centralize and coordinate along the axes of “institutions–law–finance.” First, the restructuring of the Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry into a dedicated “Ministry of Artificial Intelligence and Digital Development” signals cabinet-level coordination of AI, enabling rapid alignment across horizontal decision domains—from public procurement to data-sharing protocols (Tengrinews, 2025). Second, accelerating work on a comprehensive “Digital Code” aims to consolidate fragmented regulations under a single roof for AI, big data, and the platform economy; conducting the process in multiple languages through open public consultation is critical for both enforceability and updatability (Qazinform, 2025d). Third, expanding the use of the digital tenge in public projects and instructing the creation of a “Digital Assets Fund”

üretmesi için elverişli bir ekosistem sunuyor.

2025 takviminde Kazakistan'ın YZ ekosisteminin üç katmanda belirginleştiği görülebilir. İlk katman beşerî sermaye: YZ'nin tüm üniversitelerde zorunlu ders statüsüne geçmesi, 93 üniversite ve 20 kurumda yeni programların açılması ve öğretmen eğitimlerini de içeren ortaöğretim uyarlamaları, genel YZ okuryazarlığını hızlandırıyor (Astana Times, 2025a). Bu geniş taban, QazCoders ve 01Edu tabanlı "Tomorrow School" gibi ücretsiz, akran-öğrenmesine dayalı programlarla sivil alana doğru yayılıyor (Astana Hub, 2025b). İkinci katman araştırma-yenilik: Nazarbayev Üniversitesi bünyesindeki Akıllı Sistemler ve Yapay Zekâ Enstitüsü (ISSAI)'nin KAZ-LLM (Large Language Model – Büyük Dil Modeli) girişimi ve KazMMLU (Kazakistan Çok Görevli Dil Anlama ölçütü) değerlendirme çerçevesi, Kazakça-Rusça ve bölgesel bilgi alanlarında yerleştirilmiş modellerin geliştirilmesine imkân veriyor (ISSAI, 2024). Üçüncü katman ise altyapı: NVIDIA H200 kümeleri üzerinde çalışan yeni ulusal süperbilgisayar, araştırmacı ve girişimciler için öğrenme-çıkartım iş yüklerini yerel olarak yürütme kapasitesi kazandırıyor; bu da model egemenliği ve veri güvenliği açısından kritik bir sıçrama anlamına geliyor (Euronews Next, 2025).

Yukarıdaki üçlü tablo, Cumhurbaşkanı Tokayev'in konuşmasında çizilen politika mimarisiyle birleştiğinde daha anlaşılır hâle geliyor. Konuşmanın iç mantığı, "kurum-hukuk-finans" ekseninde bir merkezileşme ve eşgüdüm iradesi barındırıyor. Öncelikle, Dijital Kalkınma, İnovasyon, Havacılık ve Uzay Sanayii Bakanlığı'nın yeniden kurgulanarak "Yapay Zekâ ve Dijital Kalkınma Bakanlığı"na dönüştürülmesi, YZ'nin kabine düzeyinde tek odak altında koordine edilmesi anlamına geliyor; böylece kamu alımlarından veri paylaşım protokollerine kadar yatay karar alanları hızla hiza-

**NİTEKİM ÜLKE, YILDA
10.000 YZ UZMANINI
CEZBETME HEDEFİNİ
AÇIKLAYARAK
ULUSLARARASI
YETENEK REKABETİNE
AÇIK BİR ÇAĞRI YAPTI**

**THE GOVERNMENT'S
TARGET TO ATTRACT
10,000 AI SPECIALISTS
ANNUALLY IS AN
OPEN CALL WITHIN
THE GLOBAL
COMPETITION FOR
TALENT**

indicate that transparent budget management and diversified innovation finance tools will be deployed in tandem (Qazinform, 2025e). In addition, the special status of Alatau City—an "intelligent city" acting as a regulatory sandbox—is designed to provide a testbed for the controlled scaling of digital finance, the data economy, and trustworthy AI applications (Qazinform, 2025g). The Government's approval of a National Action Plan following the address places these items on a concrete timeline, enabling a policy cycle built on speed and accountability (Government of Kazakhstan / PrimeMinister.kz, 2025).

lanabiliyor (Tengrinews, 2025). İkinci olarak, "Dijital Kod" çalışmasının hızlandırılması, dağınık düzenlemeleri tek çatı altında toplayarak YZ, büyük veri ve platform ekonomisi için öngörülebilir bir yasal çerçeve hedefliyor; süreçlerin çok dilli ve açık bir danışma yöntemiyle yürütülmesi, uygulanabilirlik ve güncellenebilirlik açısından önem taşıyor (Qazinform, 2025d). Üçüncü olarak, dijital finans mimarisi katmanında kamu projelerinde dijital tengenin yaygınlaştırılması ve "Dijital Varlıklar Fonu" yönünde verilen talimat, şeffaf bütçe yönetimi ve yenilik finansmanında çeşitlendirici araçların birlikte kullanılacağını gösteriyor (Qazinform, 2025e). Bunlara ek olarak Alatau City'nin özel statüsü, akıllı kent ve regülasyon "kum havuzu" işleviyle dijital finans, veri ekonomisi ve güvenilir YZ uygulamalarının kont-

The address also specifies the levers of economic transformation. With respect to cross-sector productivity gains and the creation of new product-service lines, the public sector is the largest potential "first customer." Rapid, measurable wins are feasible in clinical decision support in healthcare, safe-efficient traffic management in transport, predictive maintenance in energy and mining, and anti-fraud analytics in taxation and customs. For that reason, human-capital priorities extend well beyond universities: micro-credentials (short, job-relevant certificates), in-service training, and flexible vocational pathways can lower adoption costs for small and medium-sized enterprises (SMEs) and domestic suppliers. The Government's target to attract 10,000 AI

rollü ölçeklenmesi için bir test yatağı sunuyor (Qazinform, 2025g). Hükümetin, konuşma sonrası onayladığı Ulusal Eylem Planı ile bu başlıkların takvime bağlanmış olması, politika döngüsünü hız ve hesap verebilirlik ekseninde çalıştırmayı mümkün kılıyor (Government of Kazakhstan / PrimeMinister.kz, 2025).

Cumhurbaşkanı Tokayev'in konuşması, ekonomik dönüşümün kaldıraçlarını da somutlaştırıyor. YZ'nin sektörler arası verimlilik artışları ve yeni ürün-hizmet hatları yaratma potansiyeli bakımından kamu en büyük "ilk müşteri" konumunda; sağlıkta klinik karar destek, ulaşımda güvenli-verimli akış yönetimi, enerji ve madenlerde kestirimci bakım, vergi-gümrükte sahtekârlıkla mücadele gibi alanlar hızlı kazanımlar için uygun. Bu nedenle insan kaynağı öncelikleri yalnızca üniversite düzeyiyle sınırlı kalmıyor; mikro-yeterlikler (kısa, işlevsel sertifikalar), hizmet içi eğitimler ve mesleki eğitim kanallarının esnek biçimde kurgulanması, küçük ve orta büyüklükte işletmeler (KOBİ) ve yerli tedarikçilerin YZ'yi benimsemesini kolaylaştırıyor. Nitekim ülke, yılda 10.000 YZ uzmanını cezbetme hedefini açıklayarak uluslararası yetenek rekabetine açık bir çağrı yaptı (Astana Times, 2025c). Burada ulusal süperbil-

specialists annually is an open call within the global competition for talent (Astana Times, 2025c). Institutions such as the national supercomputer and ISSAI function as shared infrastructure between universities, industry, and the public sector, reducing friction along the chain from R&D to productization. In this way, the productivity and transparency goals stressed throughout Tokayev's speech are tied to concrete technology-policy instruments (Astana Times, 2025d).

Read as a whole, Kazakhstan's 2025 panorama reveals three strategic convergences. First, the "infrastructure-talent-language" convergence: the co-expansion of local language models and high-performance compute will raise the quality of Kazakh-Russian bilingual services in both public and private sectors while reducing external dependencies (ISSAI, 2024). Second, the "law-finance-data" convergence: moving the Digital Code and an AI Law in parallel with the digital tenge and a Digital Assets Fund will both set the rules of the data economy and equip innovation finance with flexible tools (Qazinform, 2025f). Third, the "space-policy" convergence: regulatory sandboxes

gisayar ve ISSAI gibi kurumların, üniversite-sanayi-kamu arasında “ortak altyapı” görevi görmesi, Ar-Ge’den üretime uzanan zincirin sürtünmesini azaltıyor. Böylece, Tokayev’in konuşmasında sıkça vurgulanan üretkenlik ve şeffaflık amaçları, somut teknolojji-politika araçlarıyla ilişkilendiriliyor (Astana Times, 2025d).

Kazakistan’ın 2025 panoramasını bu bütünlük içerisinde okuduğumuzda üç stratejik yakınsama dikkat çekiyor. Birincisi, “altyapı-yetenek-dil” yakınsaması: yerel dil modelleri ile yüksek hesaplama kapasitesinin birlikte artması, kamu ve özelde Kazakça-Rusça çokdilli hizmet kalitesini yükseltecek ve dışa bağımlılığı azaltacaktır (ISSAI, 2024). İkincisi, “hukuk-finans-veri” yakınsaması: Dijital Kod ve YZ Kanunu ile dijital tenge ve Dijital Varlıklar Fonu’nun eş zamanlı ilerlemesi, hem veri ekonomisinin kurallarını koyacak hem de yenilik finansmanı için esnek araç seti yaratacaktır (Qazinform, 2025f). Üçüncüsü, “mekân-politika” yakınsaması: Alatau City’nin özel statüsüyle açılacak regülasyon kum havuzları, tıp teknolojileri, akıllı altyapı ve dijital finans gibi alanlarda politika öğrenmesini hızlandıracaktır (Qazinform, 2025g). Her üç yakınsama da, uluslararası eğilimlerle uyumlu bir doğrultuda Kazakistan’ı bölgesel bir odak noktası hâline getirme potansiyeli taşımaktadır.

Uygulama ekonomisinin doğası gereği, operasyonel ayrıntıların güçlü tasarlanması belirleyici olacaktır. Bu süreçlerde, hesaplama altyapısının sürdürülebilir işletimi enerji arzı, soğutma teknolojileri ve şebeke esnekliğiyle doğrudan bağlantılıdır. Ayrıca veriye dayalı hizmetlerde gizlilik, bütünlük ve erişim katmanlarının birlikte tasarlanması da bir zorunluluktur. 2025 raporları, YZ kaynaklı veri merkezi talebinin hızlandığını ve enerji sistemlerinde arz-fiyat baskılarının artabileceğini göstermektedir (IEA, 2025). Bu nedenle Kazakistan’ın ulusal süperbilgisayar ve veri merkezi

**BEŞERÎ SERMAYE
İÇİN ÜNİVERSİTE
PROGRAMLARINA
EK OLARAK MİKRO-
YETERLİK YİĞİNLARI
VE ÖĞRETMENLERE
SÜREKLİ HİZMET
İÇİ YZ EĞİTİMİ
STANDARDİZE
EDİLMESİ DE ÖNEM
ARZ ETMEKTEDİR**

**FOR HUMAN
CAPITAL, MICRO-
CREDENTIAL STACKS
AND CONTINUOUS
IN-SERVICE AI
TRAINING FOR
TEACHERS SHOULD
BE STANDARDIZED
ALONGSIDE
UNIVERSITY
PROGRAMMES**

in Alatau City will accelerate policy learning in medical technologies, smart infrastructure, and digital finance (Qazinform, 2025g). All three are aligned with international trends and can position Kazakhstan as a regional focal point.

As is typical of implementation economics, robust design of operational details is decisive. Sustainable operation of compute infrastructure hinges directly on power supply, cooling technologies, and grid flexibility; in data-driven services, privacy, integrity, and tiered access must be co-designed. Reports in 2025 show accelerating data-centre demand attributable to AI and growing price and supply pressures in energy systems (IEA, 2025). Kazakhstan should therefore integrate its national supercomputer and data-centre investments with renewable-energy linkages and waste-heat recovery, thereby reducing carbon footprint and stabilizing operating costs. On the governance side, localizing explainability and impact-assessment standards in public procurement at an early stage is essential for trust-building and international alignment (OECD, 2025). Such managerial and technical nuances are critical to the on-the-ground outcomes of the strategy Tokayev has articulated.

In the short term, designing rapid pilot-procurement mechanisms for public-private R&D projects will help domestic AI solutions commercialize with a reference customer. Clinical decision support in healthcare, adaptive signalling in transport, and predictive maintenance in energy and mining should be prioritized as first-wave applications with measurable and scalable benefits (Astana Times, 2025e). In the medium term, sector-based data spaces should be established; interoperability, anonymization, and access protocols for agriculture, energy, health,

yatırımlarını yenilenebilir enerji bağlantıları ve ısı geri kazanım çözümleriyle entegre bir şekilde planlaması, aynı zamanda karbon ayak izini azaltırken operasyon maliyetlerinde istikrar sağlayacaktır. Diğer yandan, kamu alımlarında açıklanabilirlik ve etki değerlendirmesi standartlarının erken aşamada yerleştirilmesi, hem güven kazanımı hem de uluslararası uyum açısından önemlidir (OECD, 2025). Söz konusu yönetsel ve teknik nüanslar, Tokayev'in çizdiği stratejinin sahadaki sonuçlarını tayin edecek ölçüde kritiktir.

Kısa vadede, kamu-özel Ar-Ge projeleri için "hızlı pilot-satın alma" mekanizmaları tasarlamak, yerli YZ çözümlerinin referans müşteriyile ticarileşmesini kolaylaştıracaktır. Sağlıkta klinik karar desteği, ulaşımda akıllı sinyalizasyon, enerji ve madenlerde kestirimci bakım gibi alanlar, kazanımı ölçülebilir ve ölçeklenebilir ilk dalga uygulamalar olarak öne çıkarılabilir (Astana Times, 2025e). Orta vadede, sektör bazlı "veri alanları" oluşturulması; tarım, enerji, sağlık ve ulaştırma için birlikte işlerlik, anonimleştirme ve erişim protokolleri düzenli olarak güncellenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bu alanlar, Alatau City'de gözetimli kum havuzlarıyla test edilmelidir (Qazinform, 2025g). Beşerî sermaye için üniversite programlarına ek olarak mikro-yeterlik yığınları ve öğretmenlere sürekli hizmet içi YZ eğitimi standardize edilmesi de önem arz etmektedir (Astana Times, 2025a). Altyapı tarafında, ulusal süperbilgisayara akademi-KOBİ kotası ayrılmalı ve enerji-soğutma yatırımları yenilenebilir sözleşmeleriyle güvence altına alınmalıdır (Euronews Next, 2025). Finans-hukuk katmanında, Dijital Kod'un YZ Kanunu ile uyumu ve dijital tengenin bütçe süreçlerinde izlenebilirlik için yaygınlaştırılması, Dijital Varlıklar Fonu'nun ise yenilik finansmanında aşamalı ürün-risk matrisleriyle çalışmasının da temin edilmesi önemlidir (Qazinform, 2025e). Uluslararası düzlemde, AB'nin risk temelli çerçevesiyle teknik standartların uyumlaştırılması ve bölgesel işbirliği ağları (ortak veri setleri, sınır-model testleri) aracılığıyla "Orta Asya YZ pazarı"nın ilkeleri belirlenmelidir (OECD, 2025). Kuşkusuz, bu doğrultuda elde edilecek kazanımlar, Kazakistan'ı 2026-2030 döneminde YZ tabanlı verimlilik artışlarını kalıcı büyüme ve toplumsal faydaya dönüştüren bir

and transport must be regularly updated, and these domains should be tested under supervised sandboxes in Alatau City (Qazinform, 2025g). For human capital, micro-credential stacks and continuous in-service AI training for teachers should be standardized alongside university programmes (Astana Times, 2025a). On infrastructure, a dedicated academic-SME quota for the national supercomputer should be introduced, while energy and cooling investments should be secured through renewable contracts (Euronews Next, 2025). In the finance-law layer, aligning the Digital Code with the AI Law and mainstreaming the digital tenge for budget traceability are recommended; the Digital Assets Fund should operate with phased product-risk matrices for innovation finance (Qazinform, 2025e). Internationally, technical standards should be harmonized with the EU's risk-based approach, and a regional collaboration network—common datasets and frontier-model evaluations—should define the principles of a "Central Asian AI market" (OECD, 2025). Progress along these lines can position Kazakhstan, in 2026–2030, as a regional hub that converts AI-driven productivity gains into sustained

bölgesel çekim merkezine taşıyacaktır (Akorda, 2025).

Kaynaklar:

- Akorda (2025). President Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address: "Kazakhstan in the Era of Artificial Intelligence: Current Challenges and Solutions through Digital Transformation." Retrieved from: <https://www.akorda.kz/en/president-kassym-jomart-tokayevs-state-of-the-nation-address-to-the-people-of-kazakhstan-kazakhstan-in-the-era-of-artificial-intelligence-current-challenges-and-solutions-through-digital-transformation-1083029>. Accessed: 25.09.2025.
- Astana Hub (2025b). Kazakhstan Launches QazCoders – a National AI-Powered Learning Program. Retrieved from: <https://astanahub.com/en/article/v-kazakhstan-zapushchena-programma-qazcoders-na-osnove-ai>. Accessed: 25.09.2025.
- Astana Times (2025a). Artificial Intelligence Becomes Mandatory Discipline in All Kazakh Universities. Retrieved from: <https://astanatimes.com/2025/08/artificial-intelligence-becomes-mandatory-discipline-in-all-kazakh-universities/>. Accessed: 25.09.2025.
- Astana Times (2025c). Kazakhstan Seeks to Attract 10,000 AI Specialists Annually. Retrieved from: <https://astanatimes.com/2025/04/kazakhstan-seeks-to-attract-10000-ai-specialists-annually/>. Accessed: 25.09.2025.
- Astana Times (2025d). Kazakhstan Restructures Digital Ministry. Retrieved from: <https://astanatimes.com/2025/09/kazakhstan-restructures-digital-ministry/>. Accessed: 25.09.2025.
- Astana Times (2025e). Kazakhstan Accelerates Digital Transformation with AI, Blockchain and Global Tech Ambitions. Retrieved from: <https://astanatimes.com/2025/09/kazakhstan-accelerates-digital-transformation-with-ai-blockchain-and-global-tech-ambitions/>. Accessed: 25.09.2025.
- Euronews Next (2025). The Most Powerful Supercomputer in Central Asia Launches in Kazakhstan. Retrieved from: <https://www.euronews.com/next/2025/07/20/the-most-powerful-supercomputer-in-central-asia-launches-in-kazakhstanin-bid-for-ai-boost>. Accessed: 25.09.2025.
- Government of Kazakhstan / PrimeMinister.kz (2025). The Government Approved the National Action Plan to Implement the President's Address. Retrieved from: <https://primeminister.kz/en/address>. Accessed: 25.09.2025.
- IEA (2025). AI is set to drive surging electricity demand from data centres while offering the potential to transform how the energy sector works. Retrieved from: <https://www.iea.org/news/ai-is-set-to-drive-surging-electricity-demand-from-data-centres-while-offering-the-potential-to-transform-how-the-energy-sector-works>. Accessed: 25.09.2025.
- ISSAI (2024). ISSAI KAZ-LLM model was presented to the President of Kazakhstan. Retrieved from: <https://issai.nu.edu.kz/2024/12/12/issai-kaz-llm-model-was-presented-to-the-president-of-kazakhstan/>

growth and broad social benefit (Akorda, 2025).

References:

- Akorda (2025). President Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address: "Kazakhstan in the Era of Artificial Intelligence: Current Challenges and Solutions through Digital Transformation." Retrieved from: <https://www.akorda.kz/en/president-kassym-jomart-tokayevs-state-of-the-nation-address-to-the-people-of-kazakhstan-kazakhstan-in-the-era-of-artificial-intelligence-current-challenges-and-solutions-through-digital-transformation-1083029>. Accessed: 25.09.2025.
- Astana Hub (2025b). Kazakhstan Launches QazCoders – a National AI-Powered Learning Program. Retrieved from: <https://astanahub.com/en/article/v-kazakhstan-zapushchena-programma-qazcoders-na-osnove-ai>. Accessed: 25.09.2025.
- Astana Times (2025a). Artificial Intelligence Becomes Mandatory Discipline in All Kazakh Universities. Retrieved from: <https://astanatimes.com/2025/08/artificial-intelligence-becomes-mandatory-discipline-in-all-kazakh-universities/>. Accessed: 25.09.2025.
- Astana Times (2025c). Kazakhstan Seeks to Attract 10,000 AI Specialists Annually. Retrieved from: <https://astanatimes.com/2025/04/kazakhstan-seeks-to-attract-10000-ai-specialists-annually/>. Accessed: 25.09.2025.
- Astana Times (2025d). Kazakhstan Restructures Digital Ministry. Retrieved from: <https://astanatimes.com/2025/09/kazakhstan-restructures-digital-ministry/>. Accessed: 25.09.2025.
- Astana Times (2025e). Kazakhstan Accelerates Digital Transformation with AI, Blockchain and Global Tech Ambitions. Retrieved from: <https://astanatimes.com/2025/09/kazakhstan-accelerates-digital-transformation-with-ai-blockchain-and-global-tech-ambitions/>. Accessed: 25.09.2025.
- Euronews Next (2025). The Most Powerful Supercomputer in Central Asia Launches in Kazakhstan. Retrieved from: <https://www.euronews.com/next/2025/07/20/the-most-powerful-supercomputer-in-central-asia-launches-in-kazakhstanin-bid-for-ai-boost>. Accessed: 25.09.2025.
- Government of Kazakhstan / PrimeMinister.kz (2025). The Government Approved the National Action Plan to Implement the President's Address. Retrieved from: <https://primeminister.kz/en/address>. Accessed: 25.09.2025.
- IEA (2025). AI is set to drive surging electricity demand from data centres while offering the potential to transform how the energy sector works. Retrieved from: <https://www.iea.org/news/ai-is-set-to-drive-surging-electricity-demand-from-data-centres-while-offering-the-potential-to-transform-how-the-energy-sector-works>. Accessed: 25.09.2025.
- ISSAI (2024). ISSAI KAZ-LLM model was presented to the President of Kazakhstan. Retrieved from: <https://issai.nu.edu.kz/2024/12/12/issai-kaz-llm-model-was-presented-to-the-president-of-kazakhstan/>. Accessed: 25.09.2025.

sented-to-the-president-of-kazakhstan/. Accessed: 25.09.2025.

OECD (2025). Developments in Artificial Intelligence Markets: New Indicators Based on Model Characteristics, Prices and Providers. Retrieved from: https://www.oecd.org/en/publications/developments-in-artificial-intelligence-markets-new-indicators-based-on-model-characteristics-prices-and-providers_9302bf46-en.html. Accessed: 25.09.2025.

Qazinform (2024). Kazakhstan ranked 24th in the UN global e-government ranking. Retrieved from: <https://qazinform.com/news/kazakhstan-ranked-24th-in-the-un-global-e-government-ranking-2ee978>. Accessed: 25.09.2025.

Qazinform (2025d). AI, Digital Code, and Alatau City: ministry outlines plans. Retrieved from: <https://qazinform.com/news/ai-digital-code-and-alatau-city-ministry-outlines-tech-plans-bb0aa2>. Accessed: 25.09.2025.

Qazinform (2025e). Government agencies to step up digital tenge use. Retrieved from: <https://qazinform.com/news/government-agencies-to-step-up-digital-tenge-use-256ec1>. Accessed: 25.09.2025.

Qazinform (2025f). President Tokayev tasks to establish Digital Assets Fund. Retrieved from: <https://qazinform.com/news/president-tokayev-tasks-to-establish-digital-assets-fund-99ca54>. Accessed: 25.09.2025.

Qazinform (2025g). Alatau City to receive special status. Retrieved from: <https://qazinform.com/news/alatau-city-to-receive-special-status-c2eeb8>. Accessed: 25.09.2025.

Stanford HAI (2025). The 2025 AI Index Report. Retrieved from: <https://hai.stanford.edu/ai-index/2025-ai-index-report>. Accessed: 25.09.2025.

Tengrinews (2025). New ministry established in Kazakhstan: Tokayev signs decree. Retrieved from: https://en.tengrinews.kz/kazakhstan_news/new-ministry-established-in-kazakhstan-tokayev-signs-decree-269488/. Accessed: 25.09.2025.

OECD (2025). Developments in Artificial Intelligence Markets: New Indicators Based on Model Characteristics, Prices and Providers. Retrieved from: https://www.oecd.org/en/publications/developments-in-artificial-intelligence-markets-new-indicators-based-on-model-characteristics-prices-and-providers_9302bf46-en.html. Accessed: 25.09.2025.

Qazinform (2024). Kazakhstan ranked 24th in the UN global e-government ranking. Retrieved from: <https://qazinform.com/news/kazakhstan-ranked-24th-in-the-un-global-e-government-ranking-2ee978>. Accessed: 25.09.2025.

Qazinform (2025d). AI, Digital Code, and Alatau City: ministry outlines plans. Retrieved from: <https://qazinform.com/news/ai-digital-code-and-alatau-city-ministry-outlines-tech-plans-bb0aa2>. Accessed: 25.09.2025.

Qazinform (2025e). Government agencies to step up digital tenge use. Retrieved from: <https://qazinform.com/news/government-agencies-to-step-up-digital-tenge-use-256ec1>. Accessed: 25.09.2025.

Qazinform (2025f). President Tokayev tasks to establish Digital Assets Fund. Retrieved from: <https://qazinform.com/news/president-tokayev-tasks-to-establish-digital-assets-fund-99ca54>. Accessed: 25.09.2025.

Qazinform (2025g). Alatau City to receive special status. Retrieved from: <https://qazinform.com/news/alatau-city-to-receive-special-status-c2eeb8>. Accessed: 25.09.2025.

Stanford HAI (2025). The 2025 AI Index Report. Retrieved from: <https://hai.stanford.edu/ai-index/2025-ai-index-report>. Accessed: 25.09.2025.

Tengrinews (2025). New ministry established in Kazakhstan: Tokayev signs decree. Retrieved from: https://en.tengrinews.kz/kazakhstan_news/new-ministry-established-in-kazakhstan-tokayev-signs-decree-269488/. Accessed: 25.09.2025.

ASSESSING THE VALUE OF CITIZENSHIP IN CENTRAL ASIAN COUNTRIES

PROF. DR. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ОЦЕНКА ЦЕННОСТИ ГРАЖДАНСТВА В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

In recent years, the global landscape has been marked by sustained turbulence, with overlapping economic shocks, geopolitical rivalries, and the lingering consequences of global health crises. The sense of stability in international relations has been steadily lost, creating more uncertainty for both states and individuals. Consequently, individuals look to mobility as a way to protect themselves, choosing places that offer greater security and more opportunities. Citizenship, in this sense, is no longer perceived solely as a legal status, but as a form of strategic capital that can shape life trajectories across borders. For many, the ability to relocate, diversify residential options, and safeguard personal and professional opportunities has become as essential as financial assets. This shift explains why citizenship is now a key topic in both academic and policy discussions.

In this climate of uncertainty, countries that actively invest in increasing the value of their citizenship stand to benefit disproportionately. By providing stronger guarantees of mobility, legal protections, and economic opportunity, such states can position themselves as attractive destinations for globally mobile individuals. These individuals often bring with them in-

CITIZENSHIP IS NO LONGER PERCEIVED SOLELY AS A LEGAL STATUS, BUT AS A FORM OF STRATEGIC CAPITAL

ГРАЖДАНСТВО ВСЁ ЧАЩЕ РАССМАТРИВАЕТСЯ НЕ ТОЛЬКО КАК ПРАВОВОЙ СТАТУС, НО И КАК ФОРМА СТРАТЕГИЧЕСКОГО КАПИТАЛА

В последние годы обстановка в мире характеризуется затяжной турбулентностью: периодически повторяющиеся экономические шоки, геополитическое соперничество и последствия глобальных эпидемий. Чувство стабильности в международных отношениях постепенно утрачивается, что порождает возрастающую неопределённость и для государств, и для людей. В таких условиях мобильность воспринимается как средство самозащиты: люди выбирают страны, где выше безопасность и больше возможностей. В этом ключе гражданство всё чаще рассматривается не только как правовой статус, но и как форма стратегического капитала, способная влиять на жизненные траектории за пределами национальных границ. Для многих возможность переехать, расширить и разнообразить варианты проживания и обеспечить личные и профессиональные перспективы становится столь же важной, как и финансовые активы. Поэтому вопрос гражданства сегодня находится в центре академических и политических дискуссий.

В условиях неопределённости страны, инвестирующие в повышение ценности своего гражданства, получают непропорционально

tellectual capital, entrepreneurial skills, and creative capacities that contribute directly to national development. The talent competition is no longer confined to traditional economic powerhouses; smaller and mid-sized states are increasingly able to position themselves as credible alternatives. Citizenship, in this sense, functions not only as a legal bond but also as a magnet for human potential. Nations that recognize this fact can transform global volatility into an opportunity for long-term growth and prosperity.

In this context, it is particularly relevant to examine the countries of Central Asia and the wider post-Soviet space, which remain focal points of contemporary geopolitical turbulence. These states occupy a complex position: while historically viewed as sources of migration, they have more recently become destinations for significant flows of people, particularly following the Russia-Ukraine war. The sudden arrival of professionals, students, and entrepreneurs revealed both opportunities for economic dynamism and challenges of absorption. The degree to which Central Asian countries can enhance the value of their citizenship will shape not only their do-

большие выгоды. Обеспечивая более надёжные гарантии мобильности, правовой защиты и экономических возможностей, такие государства могут позиционировать себя как привлекательные направления для глобально мобильных людей. Эти люди приносят с собой интеллектуальный капитал, предпринимательские навыки и творческий потенциал, что непосредственно способствует национальному развитию. Конкуренция за таланты давно перестала быть прерогативой крупных экономических центров: всё больше маленьких и средних стран способны выступать реальной альтернативой. В этом смысле гражданство перестаёт быть лишь юридической связью и превращается в магнит для человеческого капитала. Те государства, которые это понимают, могут превратить глобальную нестабильность в шанс для долгосрочного роста и процветания.

Особенно важно это рассматривать применительно к странам Центральной Азии и в целом к постсоветскому пространству, где сохраняется высокая степень геополитической турбулентности. Если раньше эти государства чаще рассматривались как

mestic resilience but also their standing within the broader post-Soviet region. This process highlights how the global revaluation of citizenship plays out in regions marked by both volatility and strategic opportunity.

The World Citizenship Report [WCR], published by CS Global Partners (2025), evaluates 188 countries, measuring how well citizenship delivers in times of global uncertainty. The Report is built on five motivators: Safety & Security, Economic Opportunity, Quality of Life, Global Mobility, and Financial Freedom, each weighted according to its importance in global surveys, with Safety & Security and Quality of Life receiving the greatest emphasis. Methodologically, the ranking combines quantitative indicators with qualitative inputs from experts and high-net-worth individuals, producing a multidimensional picture of citizenship value. For example, Safety & Security covers governance, stability, and crime rates, while Financial Freedom assesses regulatory environments, asset protection, and fiscal stability. Unlike conventional passport rankings, the WCR thus reflects not only travel access but also the broader capacity of citizenship to secure safety, opportunity, and prosperity.

Currently, the countries of the Central Asian region form the following ranking, based on their positions in the general rating:

- Kazakhstan - 78th place
- Uzbekistan - 97th place
- Turkmenistan - 115th place
- Kyrgyzstan - 119th place
- Tajikistan - 123rd place

At first glance, it might seem that the countries in the rating are placed based on their economic profiles. While that is mainly true, one significant regional outlier is Uzbekistan, which scores higher than Turkmeni-

WHILE HISTORICALLY VIEWED AS SOURCES OF MIGRATION, THEY HAVE MORE RECENTLY BECOME DESTINATIONS FOR SIGNIFICANT FLOWS OF PEOPLE

ЕСЛИ РАНЬШЕ ЭТИ ГОСУДАРСТВА ЧАЩЕ РАССМАТРИВАЛИСЬ КАК ИСТОЧНИКИ МИГРАЦИИ, ТО В ПОСЛЕДНИЕ ГОДЫ ОНИ ВСЁ ЧАЩЕ СТАНОВЯТСЯ И ТЕРРИТОРИЯМИ ПРИЕМА МИГРАНТОВ

источники миграции, то в последние годы они всё чаще становятся и территориями приема мигрантов — особенно после начала войны России против Украины. Внезапный приток специалистов, студентов и предпринимателей открыл новые возможности для экономической динамики, но одновременно выявил вызовы, связанные с их адаптацией и интеграцией. От того, насколько эффективно страны региона сумеют повысить ценность гражданства, будет зависеть их внутренняя устойчивость и положение в постсоветском пространстве. Этот процесс хорошо иллюстрирует, как переоценка роли гражданства проявляется в регионах, где сочетаются и риски, и стратегические возможности.

Всемирный отчёт о гражданстве [World Citizenship Report, WCR], подготовленный CS Global Partners (2025), оценивает 188 стран с точки зрения того, насколько их гражданство ценно в условиях глобальной неопределённости. Отчёт опирается на пять ключевых показателей — Безопасность и защищённость, Экономические возможности, Качество жизни, Глобальная мобильность и Финансовая свобода; каждому из них присвоен вес в соответствии с результатами международных опросов, при этом наибольший акцент сделан на Безопасности и Качестве жизни. Методологически рейтинг сочетает количественные индикаторы с экспертными оценками и мнениями состоятельных лиц, давая многомерную картину ценности гражданства. Так, в состав показателя Безопасность входят государственное управление, политическая стабильность и уровень преступности, а в показатель Финансовая свобода — качество регулирования, защита активов и фискальная устойчивость. В отличие от традиционных «паспортных» рейтингов,

stan despite its GDP per capita being 2.5 times smaller (World Bank, n.d.). This means that while a country can lack some departments, it also has a chance to offset its shortcomings by demonstrating strengths in other domains. This can be observed better on a larger scale - if we take a broader look at the post-Soviet region in general, the picture changes to the following:

- Estonia - 25th place
- Lithuania - 29th place
- Latvia - 32nd place
- Georgia - 61st place
- Moldova - 70th place
- Kazakhstan - 78th place
- Armenia - 79th place
- Russia - 95th place
- Ukraine - 96th place
- Belarus - 97th place
- Uzbekistan - 97th place
- Turkmenistan - 115th place
- Azerbaijan - 118th place
- Kyrgyzstan - 119th place
- Tajikistan - 123rd place

It can be observed that while more economically and institutionally developed countries, such as the Baltic nations, have a clear and undeniable advantage, some smaller states, which lack the economic backing of abundant natural resources, still manage to demonstrate remarkable outcomes in terms of their attractiveness to potential residents and investors. These include Georgia, Moldova, and Armenia, whose progress illustrates that attractiveness to residents and investors can be built on factors beyond mere natural resource abundance.

To better understand the logic behind the ranking, it is necessary to take a closer look at each of the 5 motivators and how they shape the general rating

SOME SMALLER STATES, WHICH LACK THE ECONOMIC BACKING OF ABUNDANT NATURAL RESOURCES, STILL MANAGE TO DEMONSTRATE REMARKABLE OUTCOMES IN TERMS OF THEIR ATTRACTIVENESS

РЯД НЕБОЛЬШИХ ГОСУДАРСТВ БЕЗ ЗНАЧИТЕЛЬНОГО РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ДЕМОНСТРИРУЮТ, ЧТО ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ ГРАЖДАНСТВА

WCR учитывает не только визовую доступность, но и более широкий потенциал гражданства обеспечивать безопасность, возможности и благополучие.

На сегодня страны Центральной Азии занимают в общем рейтинге следующие позиции:

- Казахстан — 78-е место;
- Узбекистан — 97-е место;
- Туркменистан — 115-е место;
- Кыргызстан — 119-е место;
- Таджикистан — 123-е место.

На первый взгляд, распределение мест коррелирует с экономическими показателями, и в целом это так. Однако есть заметные исключения: например, Узбекистан стоит выше Туркменистана, хотя его ВВП на душу населения примерно в 2,5 раза ниже [Всемирный банк, б.д.]. Это подтверждает, что отставание в одних областях можно компенсировать сильными позициями в других. При рассмотрении всего постсоветского пространства картина выглядит следующим образом:

- Эстония — 25-е место;
- Литва — 29-е;
- Латвия — 32-е;
- Грузия — 61-е;
- Молдова — 70-е;
- Казахстан — 78-е;
- Армения — 79-е;
- Россия — 95-е;
- Украина — 96-е;
- Беларусь — 97-е;
- Узбекистан — 97-е;
- Туркменистан — 115-е;
- Азербайджан — 118-е;
- Кыргызстан — 119-е;
- Таджикистан — 123-е.

results for each of the countries of the region. To begin with, one of the two most significant criteria, the Safety and Security domain, accounts for 25% of the overall score. This pillar mainly measures stability and quality of governance in each country, based on such datasets as the The Global Peace Index [GPI] and the Worldwide Governance Indicators [WGI] (Institute for Economics & Peace, 2024). While peace in a country or its surroundings might not always depend on the will of people or even the government of this country, such internal factors as the rule of law, political stability, and governmental accountability are well within the internal control of nations. Thus, countries that do their best to promote peace within and around them, keep their governments in check, and do not suppress the freedoms of their people, which score higher in the rating, and are seen as much more attractive to an outside viewer. The Central Asian republics occupy the following positions in the Safety and Security domain:

- Kazakhstan - 99th place
- Uzbekistan - 110th place
- Kyrgyzstan - 121st place
- Turkmenistan - 131st place
- Tajikistan - 134th place

Видно, что страны Балтии, обладающие более высокими институциональными стандартами, имеют очевидное преимущество. Вместе с тем ряд небольших государств без значительного ресурсного потенциала — Грузия, Молдова, Армения — демонстрируют, что привлекательность гражданства может строиться и на иных основаниях.

Чтобы понять логику ранжирования, полезно рассмотреть каждый из пяти ключевых показателей и оценить их вклад в общую картину по странам региона.

Безопасность и защищённость [25% общей оценки] измеряет стабильность и качество управления с опорой на такие источники, как Глобальный индекс мира и Всемирные индикаторы государственного управления [Worldwide Governance Indicators] (Institute for Economics & Peace, 2024). Мир внутри страны или в её регионе далеко не всегда определяется только волей населения или властей; тем не менее такие факторы, как верховенство права, политическая стабильность и подотчётность органов власти, находятся в зоне ответственности самих государств. Поэтому страны, которые последовательно укрепляют мир, ба-

There are numerous conclusions that can be drawn from this ranking. Firstly, it is apparent that all the countries of the region scored worse in the Safety and Security ranking than in the general one, meaning that this domain drives the scores of the whole region down. This might be the result of both geopolitical and economic tensions within and outside the region, such as the war in Ukraine and conflicts in the Fergana Valley (Current Time, 2025). In this context, efforts by regional governments aimed at further harmonizing relations, completing border demarcation, and concluding new water-sharing agreements are widely welcomed and may provide a solid foundation for improving peace and stability in Central Asia (Fergana News, 2025). However, a more decisive factor that has shown little positive movement in recent years is the quality of internal relations between societies and their governments. Most countries in the region have instead displayed a steady consolidation of power by ruling elites, with limited space for independent civil society or political pluralism. If this trajectory continues, it is likely to further diminish the perceived value of Central Asian citizenship, both in the eyes of foreign observers and of the citizens

ланс власти и не сужают пространство для гражданских свобод, получают более высокие оценки и выглядят предпочтительнее для внешних наблюдателей. В регионе эти позиции распределяются следующим образом:

- Казахстан — 99-е место;
- Узбекистан — 110-е;
- Кыргызстан — 121-е;
- Туркменистан — 131-е;
- Таджикистан — 134-е.

Во всех случаях эти показатели ниже общих позиций стран в рейтинге, то есть критерий безопасности тянет общую оценку вниз. Это связано и с внешними вызовами — войной в Украине, и с региональными конфликтами, например, в Ферганской долине [Current Time, 2025]. В этой связи шаги по демаркации границ, урегулированию спорных участков и соглашения по водным ресурсам служат важной основой для укрепления стабильности [Фергана, 2025]. Вместе с тем более серьезной является проблема характера отношений между обществом и властью: во многих

themselves, negatively affecting economic and societal prospects of the republics. Moreover, it is crucial to note that Kazakhstan's score in the Safety and Security category is the furthest from the general ranking across the region, meaning that the republic has to pay special attention to the issues.

The second most important pillar of the rating is Quality of Life, which also represents 25% of the composite score. This dimension is primarily based on the Human Development Index [HDI], a widely used measure that evaluates well-being through life expectancy, educational attainment, and income levels (United Nations Development Programme, n.d.). In other words, it captures how healthy, educated, and materially secure the population of a given country is. To complement these human-centered metrics, the authors of the World Citizenship Report also integrate the Environmental Performance Index [EPI], reflecting the view that a truly prosperous society balances one that balances advances in human development with environmental responsibility (Yale University, 2024). The positions of the Central Asian republics in this pillar are as follows:

- Kazakhstan - 54th place
- Turkmenistan - 80th place
- Uzbekistan - 85th place
- Kyrgyzstan - 94th place
- Tajikistan - 103rd place

All the regional countries score higher on the Quality of Life ranking than in the general one, meaning that the Central Asian countries are more advanced in terms of quality of life than some of the richer or more economically active countries. For instance, Kazakhstan, with its rather high placing in this ranking, overtakes China, while other Central Asian countries score higher than such an economic

CENTRAL ASIAN COUNTRIES' CITIZENS STILL LACK EASY TOURIST OR BUSINESS ACCESS TO MANY OF THE MOST DEVELOPED COUNTRIES IN THE WORLD

ГРАЖДАНЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ПО-ПРЕЖНЕМУ ОГРАНИЧЕНЫ В ДОСТУПЕ К РЯДУ РАЗВИТЫХ СТРАН

странах наблюдается укрепление позиций элит при ограниченном пространстве для независимого гражданского общества и политического плюрализма. Если эта тенденция сохранится, привлекательность гражданства в регионе будет снижаться — и в глазах международного сообщества, и для самих граждан, что отрицательно скажется на экономике и обществе. Особенно показательна ситуация с Казахстаном: разрыв между его местом в общем рейтинге и позицией по Безопасности наиболее велик, что требует приоритетного внимания.

Качество жизни [25% общей оценки] в основном основывается на Индексе человеческого развития (ИЧР) Программы развития ООН (б.д.), который оценивает показатели продолжительности жизни, уровня образования и доходов — и дополняется Индексом экологической результативности [Йельский университет, 2024]. По этому показателю страны региона выглядят сильнее:

- Казахстан — 54-е место;
- Туркменистан — 80-е;
- Узбекистан — 85-е;
- Кыргызстан — 94-е;
- Таджикистан — 103-е.

Эти результаты показывают, что по показателям человеческого развития Центральная Азия в ряде случаев обходит более крупные экономики; так, Казахстан превосходит Китай в этом индексе, а некоторые страны региона — Индию. В основе таких показателей во многом лежит постсоветское наследие социальной политики: сравнительно широкий доступ к образованию, здравоохранению и системе социальной защиты. Важно сохранять и развивать эти достижения, одновременно соблюдая финансовую

giant as India. This probably reflects a more socially oriented model of governance employed in post-Soviet countries, which includes more schooling, more healthcare infrastructure, and broader social coverage than the world average for the same economic levels. It is important for the Central Asian republics to preserve and build upon their achievements, yet stay financially prudent, especially in the context of a developing global economic turmoil.

The third key pillar of the rating is Economic Opportunity - in simple terms, it is a comprehensive assessment of how attractive a country is for work, investments, and business development for potential citizens. The assessment draws on indicators such as real GDP, GDP per capita, real GDP growth, labor market performance, and inflation. The standings of the Central Asian states in this dimension are:

- Kazakhstan - 34th place
- Turkmenistan - 36th place
- Uzbekistan - 38th place
- Tajikistan - 61st place
- Kyrgyzstan - 99th place

It is immediately apparent that this pillar is the strongest for all the Central Asian countries, as the region in general demonstrates high rates of growth in recent years (Kazinform, 2025). This is a positive trend that has a very complex set of underlying reasons, including the redirection of regional investments, increased governmental investments, and international remittances. Hopefully, this growth trend will continue into the medium and long term, providing a stable foundation for sustainable development across the region. Yet, it is worth highlighting that Kyrgyzstan is an outlier in the ranking, as the country lags significantly behind its neighbors in terms of economic opportunities, which means that the government of the country ought to prioritize addressing the issue to close the aforementioned gap.

Turning to the Financial Freedom pillar, which carries 15% of the weight, we see a different set of indicators shaping the evaluation. The assessment of Financial Freedom in the

дисциплину в условиях мировой экономической нестабильности.

Экономические возможности – третий важнейший критерий рейтинга, отражают привлекательность стран для работы, инвестиций и предпринимательства; учитываются ВВП, ВВП на душу населения, темпы роста, состояние рынка труда и инфляция. Здесь позиции региона одни из сильнейших:

- Казахстан — 34-е место;
- Туркменистан — 36-е;
- Узбекистан — 38-е;
- Таджикистан — 61-е;
- Кыргызстан — 99-е.

Высокие темпы роста региона в последние годы объясняются комплексом факторов — перенаправлением инвестиций, ростом

rating draws on a range of data sources that reflect the quality of economic policy, regulatory transparency, and the level of investor confidence. Among the key references are the Corruption Perceptions Index [CPI] and the Index of Economic Freedom. The Central Asian countries' respective scores within this pillar are distributed as follows:

- Kazakhstan - 74th place
- Uzbekistan - 98th place
- Kyrgyzstan - 121st place
- Tajikistan - 138th place
- Turkmenistan - 145th place

Financial Freedom is the first pillar where the Central Asian republics do not follow a uniform trend: while in earlier pillars all countries either outperformed or underperformed their general rankings, here Kazakhstan stands

государственных вложений и увеличением денежных переводов из-за рубежа [Казинформ, 2025]. Если этот тренд сохранится, он создаст опору для устойчивого развития. Вместе с тем, Кыргызстан заметно отстаёт, и для него развитие экономических возможностей должно стать приоритетной задачей.

Критерий Финансовой свободы [15% веса] оценивает качество экономической политики, прозрачность регулирования и доверие инвесторов; в расчётах используются, в частности, Индекс восприятия коррупции [Transparency International, 2024] и Индекс экономической свободы. По этому критерию распределение в регионе следующее:

- Казахстан — 74-е место;
- Узбекистан — 98-е;

alone in ranking higher, with the others placed lower. There are multiple possible reasons for this divergence, which include the development of a more advanced financial sector and the creation of the special economic zone with a separate court system in Kazakhstan, or even an overall trend in the CPI (InfoCity, 2025). For instance, Kazakhstan's position in the CPI has been relatively stable in the recent 5-year period, with a minor growth from the score of 38 to 40 (Transparency International, 2025). Overall increase for Uzbekistan has been higher, from the score of 26 in 2020 to 32 in 2024, yet between the years of 2023 and 2024, the country's score has decreased by 1 point, which is a worrying fact. All other countries in the region have gone in the opposite direction, with Turkmenistan's, Kyrgyzstan's, and Tajikistan's scores decreasing from 19 to 17, from 31 to 25, and from 25 to 19, respectively. This separation paints a clear picture of priorities for the governments of Central Asian republics and presents them with the consequences of their chosen development paths.

Finally, there is the pillar of Global Mobility, which also constitutes 15% of the total country score and measures the level of travel freedom and visa-free access for the citizens of a given country. Central Asian countries are ranked as follows:

- Kazakhstan - 80th place
- Kyrgyzstan - 111th place
- Uzbekistan - 115th place
- Tajikistan - 119th place
- Turkmenistan - 124th place

In this case, the trend of uniformity breaks once again as Kyrgyzstan and Tajikistan outperform their general rankings, while their neighbors underperform. Overall, it can be observed clearly that Central Asian countries' citizens still lack easy tourist or business access to many of the most developed countries in the world, which decreases the number of opportunities people possess and reduces the potential value of the countries' passports.

In general, while the value of citizenship is not an obvious measure of a country's success by any means, it can provide an interested ob-

↑

- Кыргызстан — 121-е;
- Таджикистан — 138-е;
- Туркменистан — 145-е.

Здесь отчётливо проявляется расхождение внутри региона: Казахстан заметно опережает соседей, во многом благодаря более развитой финансовой инфраструктуре и созданию международных финансовых инструментов с независимыми правовыми механизмами [InfoCity, 2025]. За последние пять лет показатель Казахстана по восприятию коррупции вырос с 38 до 40. Узбекистан также продемонстрировал улучшение (с 26 до 32), но в 2024 году зафиксирован откат на 1 пункт. Остальные страны региона показывают ухудшение в восприятии уровня коррупции. Эти различия подчёркивают, как приоритизация экономической стратегии и институциональных реформ влияет на восприятие ценности гражданства.

Наконец, Глобальная мобильность (15% веса) измеряет визовую доступность и степень свободы перемещения граждан. По этому показателю страны региона занимают следующие места:

- Казахстан — 80-е;
- Кыргызстан — 111-е;
- Узбекистан — 115-е;
- Таджикистан — 119-е;
- Туркменистан — 124-е.

В рамках этого критерия также наблюдается неоднородность: Кыргызстан и Таджикистан демонстрируют результаты выше своих позиций в общем рейтинге, тогда как у других стран обратная динамика. В любом случае, граждане Центральной Азии по-прежнему ограничены в доступе к ряду развитых стран, что сокращает возможности для деловых и учебных поездок и уменьшает ценность паспортов региона в глазах внешних наблюдателей.

В заключение напрашивается следующий вывод: ценность гражданства — не единственный индикатор успеха государства, но она даёт важную информацию о состоянии общества, экономики и институтов.

server with numerous insights into the overall state of affairs shaping its society, economy, and governance. Such knowledge should be analyzed, discussed, and used for the betterment of national and regional trajectories. And on that path, a country oriented towards progress is going to attract many talented individuals who will enrich its human capital and drive further innovation.

References:

- CS Global Partners (2025). 2025 World Citizenship Report. Retrieved from https://csglobalpartners.com/wp-content/uploads/2025/06/CSGP_WCR_2025_FINAL.pdf. Accessed on 12.09.2025.
- Current Time (2025). Uzbek border guards shot two Kyrgyz citizens at the border. Villagers say they were looking for livestock. Retrieved from <https://www.currenttime.tv/a/uzbekistanskije-pogranichniki-zastrelili-na-granitse-dvuh-kyrgyzstantsev-odnoselchane-govoryat-cto-oni-hodili-iskat-skot/33518574.html>. Accessed on 16.09.2025.
- Fergana News (2025). Presidents of Kyrgyzstan, Tajikistan, and Uzbekistan signed an agreement on the tripoint of their borders. Retrieved from <https://fergana.agency/news/137220/>. Accessed on 16.09.2025.
- InfoCity (2025). Astana Hub reviews the results of 2024: record achievements and prospects for the future. Retrieved from <https://infocity.tech/2025/01/astana-hub-podvodit-itogi-2024-goda-rekordnye-dostizhenija-i-perspektivy-dlja-buduschego/>. Accessed on 16.09.2025.
- Institute for Economics & Peace (2024). Global Peace Index 2024. Retrieved from <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/06/GPI-2024-web.pdf>. Accessed on 14.09.2025.
- Kazinform (2025). In 2025, Central Asia's economic growth will reach 5% – forecast. Retrieved from <https://www.inform.kz/ru/v-2025-godu-rost-ekonomiki-tsentralnoj-azii-sostavit-5-prognoz-b5f683>. Accessed on 16.09.2025.
- Transparency International (2025). Corruption Perceptions Index 2024. Retrieved September 15, 2025, from <https://www.transparency.org/en/cpi/2024/>
- United Nations Development Program (n.d.). Human Development Index (HDI). Retrieved from <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>. Accessed on 16.09.2025.
- World Bank (n.d.). GDP per capita (current US\$) - Turkmenistan & Uzbekistan. The World Bank. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAPCD?locations=TM-UZ>. Accessed on 17.09.2025.
- Yale University (2024). 2024 Environmental Performance Index. Retrieved from <https://epi.yale.edu/downloads/2024-epi-report-20250106.pdf>. Accessed on 16.09.2025.

Эти знания могут быть полезны для выработки национальных и региональных стратегий. Страны, нацеленные на устойчивое развитие и институциональное укрепление, способны привлекать таланты, пополнять человеческий капитал и продвигать инновации.

Источники:

- CS Global Partners. (2025). Всемирный отчёт о гражданстве 2025. Доступно по адресу https://csglobalpartners.com/wp-content/uploads/2025/06/CSGP_WCR_2025_FINAL.pdf. Дата обращения 12.09.2025.
- Current Time. (2025). Узбекские пограничники застрелили на границе двух кыргызстанцев. Односельчане говорят, что они ходили искать скот. Доступно по адресу <https://www.currenttime.tv/a/uzbekistanskije-pogranichniki-zastrelili-na-granitse-dvuh-kyrgyzstantsev-odnoselchane-govoryat-cto-oni-hodili-iskat-skot/33518574.html>. Дата обращения 16.09.2025.
- Фергана. (2025). Президенты Кыргызстана, Таджикистана и Узбекистана подписали соглашение о точке соприкосновения границ. Доступно по адресу <https://fergana.agency/news/137220/>. Дата обращения 16.09.2025.
- InfoCity. (2025). Astana Hub подвёл итоги 2024 года: рекордные достижения и перспективы будущего. Доступно по адресу <https://infocity.tech/2025/01/astana-hub-podvodit-itogi-2024-goda-rekordnye-dostizhenija-i-perspektivy-dlja-buduschego/>. Дата обращения 16.09.2025.
- Institute for Economics & Peace (2024). Глобальный индекс мира 2024. Доступно по адресу <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/06/GPI-2024-web.pdf>. Дата обращения 14.09.2025.
- Казинформ. (2025). В 2025 году рост экономики Центральной Азии составит 5% — прогноз. Доступно по адресу <https://www.inform.kz/ru/v-2025-godu-rost-ekonomiki-tsentralnoj-azii-sostavit-5-prognoz-b5f683>. Дата обращения 16.09.2025.
- Transparency International (2025). Индекс восприятия коррупции 2024. Доступно по адресу <https://www.transparency.org/en/cpi/2024/>. Дата обращения 15.09.2025.
- Программа развития ООН. (б.г.). Индекс человеческого развития (ИЧР). Доступно по адресу <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>. Дата обращения 16.09.2025.
- Всемирный банк. (б.г.). ВВП на душу населения (текущие долл. США) — Туркменистан и Узбекистан. Доступно по адресу <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=TM-UZ>. Дата обращения 17.09.2025.
- Йельский университет. (2024). Индекс экологической результативности 2024. Доступно по адресу <https://epi.yale.edu/downloads/2024-epi-report-20250106.pdf>. Дата обращения 16.09.2025.

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NDE 15 TEMMUZ DEMOKRASİ VE MİLLÎ BİRLİK GÜNÜ PANELİ DÜZENLENDİ

15 Temmuz 2025 tarihinde, T.C. Almatı Başkonsolosluğu iş birliğiyle Avrasya Araştırma Enstitüsü'nde "15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü Paneli" gerçekleştirildi. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek'in çevrimiçi olarak katıldığı panele, T.C. Almatı Başkonsolosu Evren Müderrisoğlu'nun yanı sıra kurum temsilcileri, akademisyenler ve medya mensupları iştirak etti.

Panelin açılış konuşmalarında, 15 Temmuz 2016'da FETÖ terör örgütü tarafından gerçekleştirilen hain darbe girişiminin Türk demokrasisi ve millî birliğine yönelik oluşturduğu tehdit hatırlatıldı. Türk halkının, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısıyla birlik ve beraberlik içinde meydanlara çıkarak sergilediği kararlı duruşun demokrasi tarihine geçen önemli bir dönüm noktası olduğu vurgulandı. Ayrıca, 15 Temmuz'da hayatını kaybeden şehitler rahmetle anıldı.

Program kapsamında konuşmacılar, 15 Temmuz'un Türk siyasi tarihi, demokratik değerler ve millî ira-

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА 15 ШІЛДЕ – ДЕМОКРАТИЯ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ БІРЛІК КҮНІНЕ АРНАЛҒАН ПАНЕЛЬ ӨТТІ

2025 жылдың 15 шілдесінде Қазақстандағы Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулдығымен бірлесіп, Еуразия ғылыми-зерттеу институтында «15 шілде – Демократия және ұлттық бірлік күні» тақырыбында панель ұйымдастырылды. Шараға Ахмет Ясауи университеті Өкілетті кеңесінің төрағасы, профессор доктор Мухиттин Шимшек онлайн режимде қатысты, сондай-ақ Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Эврен Мүддеррисоғлу, түрлі мекемелердің өкілдері, академиялық орта мүшелері және бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері қатысты.

Панельдің ашылу барысында 2016 жылғы 15 шілдеде ФЕТО террористік ұйымы жүзеге асырған сатқындық сипаттағы төңкеріс әрекетінің түрік демократиясы мен ұлттық бірлігіне төндірген қатері еске салынды. Түркия халқының Президент Режеп Тайып Ердоғанның шақыруымен бірлік пен ынтымақ танытып, алаңдарға шығып көрсеткен табанды ұстанымы демократия тарихындағы маңызды белес ретінде бағаланды.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Avrasya Araştırma Enstitüsü

denin güçlenmesi açısından taşıdığı anlam üzerine sunumlar gerçekleştirdi. Katılımcıların değerlendirme ve katkılarıyla zenginleşen panelde, aynı zamanda Türkiye–Kazakistan ilişkilerinde kardeşlik, dayanışma ve ortak demokratik değerlerin önemi dikkat çekildi.

Panel, demokrasiye sahip çıkma bilincinin gelecek nesillere aktarılmasının önemine yönelik ortak temennilerle sona erdi.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Сондай-ақ 15 шілде оқиғасында қаза тапқан шейіттерге құрметпен тағзым етілді.

Бағдарлама аясында баяндамашылар 15 шілденің түрік саяси тарихы, демократиялық құндылықтар мен ұлттық еріктің күшеюі тұрғысынан маңызын талдады. Қатысушылардың пікірлері мен қосқан ойлары негізінде байытылған панель барысында Түркия мен Қазақстан қарым-қатынасындағы бауырластық, ынтымақ және ортақ демократиялық құндылықтардың да айрықша рөлі атап өтілді.

Панель соңында демократияны қорғау санасын келер ұрпаққа жеткізудің маңыздылығы жөнінде ортақ пікір білдірілді

Avrasya Araştırma Enstitüsü

HARVARD ÜNİVERSİTESİ DAVIS MERKEZİ'NDEN CHRIS MARTİN VE DR. NARGİS KASSENOVA, AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ

16 Ağustos 2025 tarihinde, Harvard Üniversitesi Davis Merkezi Direktör Vekili Chris Martin ve Orta Asya Programı Direktörü Dr. Nargis Kassenova, Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret etti. Ziyaret sırasında Enstitü ile Harvard Üniversitesi Davis Merkezi arasındaki mevcut akademik ilişkiler değerlendirildi ve gelecekte yürütülebilecek iş birliği imkânları ele alındı.

Özellikle Orta Asya çalışmaları, tarih, sosyal bilimler ve bölgesel araştırmalar alanlarında ortak projelerin geliştirilmesi; akademik yayınların hazırlanması, araştırmacı değişim programlarının teşvik edilmesi ve uluslararası bilimsel etkinliklerin desteklenmesi üzerinde duruldu.

Taraflar, iki kurum arasındaki iş birliğini ilerleyen dönemde daha da güçleneceği ve akademik bağlarını kalıcı projelerle derinleşeceği yönünde ortak temennilerini dile getirdi.

ГАРВАРД УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ДЭВИС ОРТАЛЫҒЫНАН КРИС МАРТИН МЕН ДОКТОР НАРГИС ҚАСЕНОВА ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНА КЕЛДІ

2025 жылдың 16 тамызында Гарвард университетінің Дэвис орталығы директорының орынбасары Крис Мартин және Орталық Азия бағдарламасының директоры доктор Наргис Қасенова Еуразия ғылыми-зерттеу институтына ресми сапармен келді.

Кездесу барысында Институт пен Гарвард университетінің Дэвис орталығы арасындағы қолданыстағы академиялық байланыстар талқыланып, алдағы уақытта жүзеге асырылуы мүмкін ынтымақтастық мүмкіндіктері қарастырылды.

Әсіресе Орталық Азияны зерттеу, тарих, әлеуметтік ғылымдар мен аймақтық зерттеулер салаларында бірлескен жобаларды әзірлеу; академиялық еңбектерді жариялау, зерттеушілермен алмасу бағдарламаларын ілгерілету және халықаралық ғылыми іс-шараларды қолдау мәселелері басты назарға алынды.

Тараптар екі мекеме арасындағы ынтымақтастықтың алдағы кезеңде одан әрі нығайтып, академиялық байланыстардың ұзақ мерзімді жобалар арқылы тереңдей түсетініне ортақ сенім білдірді.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

T.C. ALMATI BAŞKONSOLOSU SN. EVREN MÜDERRİSOĞLU'NDAN AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NE VEDA ZİYARETİ

28 Ağustos 2025 tarihinde, T.C. Almatı Başkonsolosu Sn. Evren Müderrisoğlu, görev süresinin sona ermesi münasebetiyle veda ziyaretleri kapsamında Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret etti.

Ziyaret sırasında Enstitü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur, Başkonsolos Sn. Evren Müderrisoğlu'na görev süresi boyunca Enstitüye göstermiş olduğu yakın ilgi ve desteği için teşekkür ederek, yeni görevinde başarı dileklerini ilettiler.

АЛМАТЫДАҒЫ ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАС КОНСУЛЫ ЭВРЕН МҮДЕРРИСОГЛУ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНА ҚОШТАСУ САПАРЫМЕН КЕЛДІ

2025 жылғы 28 тамызда Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы Эврен Мүдerrисоглу қызметтік мерзімінің аяқталуына байланысты қоштасу сапарлары аясында Еуразия ғылыми-зерттеу институтына келді.

Сапар барысында Институт директоры доцент, д-р. Суат Бейлур Бас консул Эврен Мүдerrисоглуға қызметтік кезеңінде Институтқа көрсеткен қолдауы мен ынтымақтастығы үшін алғыс білдіріп, алдағы жаңа қызметінде табыс тіледі.

Аврasya Араştırma Enstitüsü

Аврasya Араştırma Enstitüsü

АХМЕТ YESEVİ ÜNİVERSİTESİ MÜTEVELLİ HEYET BAŞKANI PROF. DR. MUHİTTİN ŞİMŞEK, AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ ÇALIŞANLARIYLA BİR ARAYA GELDİ

3 Eylül 2025 tarihinde, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek, 2025-2026 akademik yılı açılışı vesilesiyle Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret ederek Enstitü çalışanlarıyla bir araya geldi.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

АХМЕТ ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТИ ӨКІЛЕТТІ КЕҢЕСІНІҢ ТӨРАҒАСЫ, ПРОФЕССОР, ДР. МУХИТТИН ШИМШЕК ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ- ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІМЕН КЕЗДЕСТІ

2025 жылдың 3 қыркүйегінде Ахмет Ясауи университетінің Өкілетті кеңесінің төрағасы, профессор, др. Мухиттин Шимшек 2025–2026 оқу жылының ашылуына орай Еуразия ғылыми-зерттеу институтына арнайы барып, институт қызметкерлерімен кездесті.

Кездесу барысында профессор др. Шимшек жаңа академиялық кезеңде жүзеге асырылатын жұмыстарға қатысты пікір білдірді. Ол университет пен институттың түркі дүниесінде ғылыми ынтымақтастықты дамыту, бірлескен зерттеулер жүргізу және халықаралық академиялық жобаларды жүзеге асырудағы маңызды рөлін атап өтіп, бұл бағыттағы қызметті одан әрі күшейту қажеттігін ерекше атап көрсетті.

Сонымен қатар, Өкілетті кеңестің төрағасы профессор др. Мұхиттин Шимшек институт қызметкерлерінің ұсыныс-тілектерін тыңдап, сөзінің жалғасында ғылыми-зерттеу және жобалық

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Аврasya Araştırma Enstitüsü

Toplantıda Prof. Dr. Şimşek, yeni akademik dönemde yürütülecek çalışmalara ilişkin değerlendirmelerde bulundu. Üniversitenin ve Enstitünün, Türk dünyasında bilimsel iş birliği, ortak araştırmalar ve uluslararası akademik projeler alanındaki önemli rolünü vurgulayan Prof. Dr. Şimşek, bu yöndeki çalışmaların daha da güçlendirilmesi gerektiğinin altını çizdi.

Enstitü personelinin talep ve beklentilerini de dinleyen Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek, konuşmasının devamında gerek araştırma ve bilimsel faaliyetlerde gerekse proje alanındaki başarılarından dolayı Enstitü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur ve tüm personele gayretli çalışmaları için teşekkür ederek, yeni dönemde bu kazanımların daha da artırılması temennisinde bulundu.

қызметтегі жетістіктері үшін институт директоры доцент др Суат Бейлурға және барлық қызметкерлерге алғысын білдірді. Сондай-ақ жаңа оқу жылында қол жеткізілген табыстарды одан әрі арттыруға ниет білдірді.

PROF. DR. MUHİTTİN ŞİMŞEK, AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NDE TÜRKÇE KURSLARINA KATILAN MEDYA ÇALIŞANLARIYLA BULUŞTU

3 Eylül 2025 tarihinde, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek, Avrasya Araştırma Enstitüsü'nde düzenlenen Türkçe kurslarına devam eden ve TİKA'nın desteğiyle TRT'de tecrübe paylaşımı programına katılacak medya çalışanlarıyla bir araya geldi.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

ПРОФ. ДР МУХИТТИН ШИМШЕК ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДАҒЫ ТҮРІК ТІЛІ КУРСТАРЫНА ҚАТЫСУШЫ МЕДИА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІМЕН КЕЗДЕСТІ

2025 жылдың 3 қыркүйегінде Ахмет Ясауи университетінің Өкілетті кеңесінің төрағасы, проф. др Мухиттин Шимшек Еуразия ғылыми-зерттеу институтында ұйымдастырылған түрік тілі курстарына қатысып жүрген және ТІКА-ның қолдауымен TRT-де тәжірибе алмасу бағдарламасына қатысатын медиа қызметкерлерімен жүздесті.

Кездесу барысында проф. др Шимшек Түркия мен Қазақстан арасындағы мәдени, академиялық және қоғамдық салалардағы ынтымақтастық секілді, бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникация саласындағы өзара ықпалдастықтың да айрықша маңыздылығын атап өтті. Түркияның медиа тәжірибесін қазақстандық журналистер мен медиа өкілдерімен бөлісу екі ел арасындағы бұқаралық ақпарат құралдары байланыстарының институционалдануына, өзара коммуникациялық мүмкіндіктердің кеңеюіне және қоғамдық дипломатия саласында тұрақты серіктестіктің дамуына ықпал ететіні айтылды.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

Аврasyа Араştırма Enstitüsü

Görüşmede Prof. Dr. Şimşek, Türkiye ile Kazakistan arasında kültürel, akademik ve toplumsal alanlarda olduğu gibi basın ve iletişim sahasında da iş birliğinin büyük önem taşıdığını vurguladı. Türkiye'nin medya tecrübesinin Kazakistanlı gazeteci ve medya temsilcileriyle paylaşılmasının, iki ülke arasında basın-yayın ilişkilerinin kurumsallaşmasına, karşılıklı iletişim imkanlarının genişlemesine ve kamu diplomasisi alanında kalıcı iş birliklerinin gelişmesine katkı sunacağı ifade edildi.

Ayrıca, Enstitü bünyesinde yürütülen Türkçe kurslarının, medya çalışanlarının dil becerilerini geliştirmesinin yanı sıra TRT'de edinecekleri pratik tecrübelerle birleşerek iki ülkenin basın kuruluşları arasında daha etkin ve sürdürülebilir bir etkileşim ağı oluşturacağı belirtildi.

Сонымен қатар, Институт аясында жүргізіліп отырған түрік тілі курстарының медиа қызметкерлерінің тілдік құзыреттерін жетілдіруімен қатар, TRT-де жинақталатын практикалық тәжірибемен ұштаса отырып, екі елдің бұқаралық ақпарат құралдары арасында анағұрлым тиімді әрі орнықты өзара әрекеттестік желісін қалыптастыратыны атап өтілді.

PROF. DR. MUHİTTİN ŞİMŞEK, KAZAKİSTAN MÜSLÜMANLAR İDARESİ İSLAM ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ

5 Eylül 2025 tarihinde, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek, Kazakistan Müslümanlar İdaresi İslam Araştırmaları Enstitüsü Direktörü Doç. Dr. Torali Kızır'ı ziyaret etti.

Görüşmede iki kurum arasındaki mevcut ilişkiler ve gelecekte yürütülebilecek iş birliği imkanları ele alındı. Özellikle ortak akademik çalışmalar, araştırma projeleri ve kültürel faaliyetler bağlamında iş birliğinin geliştirilmesi üzerinde duruldu.

Toplantı, tarafların karşılıklı iyi niyet temennileri ve geleceğe yönelik ortak çalışma isteğini dile getirmesiyle sona erdi.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

ПРОФЕССОР, ДОКТОР МУХИТТИН ШИМШЕК ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫ ЖАНЫНДАҒЫ ИСЛАМ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ИНСТИТУТЫНА РЕСМИ САПАР ЖАСАДЫ

2025 жылдың 5 қыркүйегінде Ахмет Ясауи университеті Өкілетті кеңесінің төрағасы, проф. др. Мухиттин Шимшек Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жанындағы Ислам зерттеулері институтының директоры, доцент ф.ғ.д. Төрәәлі Қыдырмен кездесті

Кездесу барысында екі мекеме арасындағы қазіргі байланыстар және алдағы кезеңде жүзеге асырылуы мүмкін ынтымақтастық бағыттары талқыланды. Әсіресе ортақ академиялық зерттеулер, ғылыми жобалар және мәдени шаралар аясындағы ықпалдастықты дамыту мәселесіне баса назар аударылды.

Жиын екі тараптың өзара ізгі ниет білдіруімен және болашақта бірлескен жұмыстарды жалғастыруға дайын екендігін атап өтуімен аяқталды.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

DR. BİLAL BAĞIŞ, “TÜRK DÜNYASINDA EKONOMİK BAĞLANTISALLIK VE ENTEGRASYON” KONULU ÇEVİRİMİÇİ SEMİNER VERDİ

10 Eylül 2025 tarihinde, Avrasya Araştırma Enstitüsü tarafından düzenlenen etkinlikte Dr. Bilal Bağış, “Türk Dünyasında Ekonomik Bağlantısallık ve Entegrasyon” başlıklı seminerini sundu.

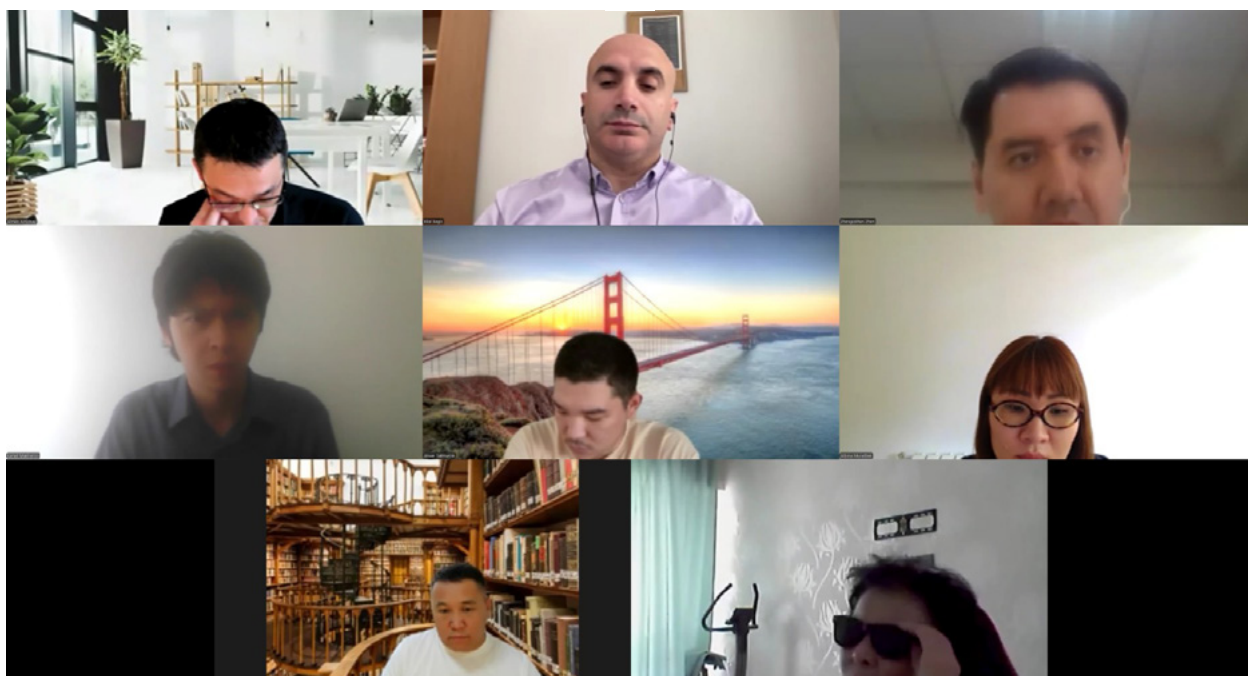
Dr. Bağış konuşmasında, küresel ekonomik dönüşümün yeni jeopolitik ve jeoekonomik dengeler yarattığını, bu çerçevede Türk dünyasının hem ekonomik bağlarını güçlendirilmesi hem de entegrasyon süreçlerinin ilerletilmesi bakımından stratejik bir konumda bulunduğunu vurguladı. Türkiye’nin ve daha geniş anlamda Türk dünyasının küresel ekonomideki rolünün yeniden tanımlanmasının, ekonomik bağlantılarını artırılması ve iş birliği mekanizmalarının sağlamlaştırılması ile mümkün olacağını ifade etti. Özellikle ticaretin kolaylaştırılması, ulaştırma ve bağlantısallık konularında bölgesel tedarik zincirlerinin geliştirilmesi ve dijital dönüşümün teşvik edilmesinin bu entegrasyon sürecine önemli katkılar sağlayacağını belirtti.

Artan çok kutupluluk ve çok taraflılık eğilimlerinin uluslararası sistemde yeni bir denge arayışını be-

ДР. БИЛАЛ БАҒЫШ «ТҮРКІ ДҮНИЕСІНДЕГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАЙЛАНЫС ПЕН ИНТЕГРАЦИЯ» ТАҚЫРЫБЫНДА ОНЛАЙН СЕМИНАР ӨТКІЗДІ

2025 жылдың 10 қыркүйегінде Еуразия ғылыми-зерттеу институтының ұйымдастыруымен Др. Билал Бағыш «Түркі дүниесіндегі экономикалық байланыс пен интеграция» тақырыбында семинар өткізді.

Өз сөзінде Др. Бағыш жаһандық экономикалық трансформацияның жаңа геосаяси және геο-экономикалық тепе-теңдіктерді қалыптастырып отырғанын атап өтті. Осы тұрғыдан алғанда, Түркі дүниесі экономикалық байланыстарды нығайту және интеграциялық үдерістерді алға бастыруда стратегиялық маңызға ие екендігіне тоқталды. Түркияның және жалпы Түркі әлемінің жаһандық экономикадағы рөлін қайта айқындау экономикалық байланыстарды арттыру және ынтымақтастық тетіктерін нығайту арқылы мүмкін болатынын жеткізді. Әсіресе сауданы жеңілдету, көлік және байланыстың дамуы, аймақтық жеткізу тізбектерін жетілдіру мен цифрлық трансформацияны ынталандыру

Avrasya Araştırma Enstitüsü

раберінде getirdiğini kaydeden Dr. Bağış, Bretton Woods sonrası dönemde şekillenен bu süreçte Türk dünyasının jeopolitik, jeoekonomik ve jeostatejik açıdan merkezi bir konuma sahip olduğunu vurguladı. Bu bağlamda küresel düzende beliren “Bretton Woods-II” ya da “Bretton Woods-III” tartışmalarının, yeni ekonomik kurumlar ve iş birliği modelleri ortaya çıkardığını belirtti.

Dr. Bağış, bu dönüşümün Türk dünyasının küresel tedarik zincirleri, enerji rotaları ve ticaret ağları açısından önemini artırdığını ifade etti. Süreci doğru okumak ve gerekli adımları atmanın, bölge ülkelerinin potansiyelini daha etkin biçimde değerlendirmesine ve küresel ekonomide giderek artan bir rol üstlenmesine katkı sağlayacağını sözlerine ekledi.

интеграциялық үдерістерге елеулі үлес қосатынын атап өтті.

Сонымен қатар, халықаралық жүйедегі көпполярлылық пен көпжақтылық үрдісінің күшеюі жаңа тепе-теңдік ізденістерін алға шығарып отырғанын айтты. Бреттон-Вудстан кейінгі кезеңде қалыптасып жатқан осы жағдайда Түркі дүниесінің геосаяси, геоэкономикалық және геостратегиялық тұрғыдан орталық орында тұрғанына назар аударды. Осы орайда жаһандық кеңістікте пайда болған «Бреттон-Вудс-II» немесе «Бреттон-Вудс-III» секілді пікірталастардың жаңа экономикалық институттар мен ынтымақтастық модельдерін дүниеге әкелгенін атап көрсетті.

Др. Бағыш бұл үдерістің Түркі дүниесінің жаһандық жеткізу тізбектері, энергетикалық бағыттары мен сауда желілері тұрғысынан маңызын арттыра түсетінін мәлімдеді. Аталған өзгерістерді дұрыс түсіну мен қажетті қадамдарды жүзеге асыру аймақ елдерінің әлеуетін тиімді пайдалануға және жаһандық экономикадағы рөлін барған сайын арттыруға мүмкіндік беретініне тоқталды.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

DR. LEYLA MAHAT, AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ

11 Eylül 2025 tarihinde, Kazakistan'ın tanınmış sanatçısı ve küratörü Dr. Leyla Mahat, Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret etti. Ziyaret kapsamında Dr. Mahat, Enstitünün katkılarıyla tasarımı gerçekleştirilen "Altyn Aymaq" adlı kitabını Enstitüye takdim etti.

Görüşmede, söz konusu yayının hazırlanma süreci ve Kazak sanatının uluslararası düzeyde tanıtımına sağlayacağı katkılar üzerine değerlendirmelerde bulunuldu. Dr. Mahat, Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün bu tür kültürel projelere verdiği destekten duyduğu memnuniyeti dile getirirken, Enstitü Müdürü Doç. Dr. Suat Beylur da Kazakistan'ın zengin kültürel mirasının akademik ve sanatsal boyutlarıyla tanıtılmasına yönelik çalışmalara katkı sunmaya devam edeceklerini ifade etti.

Nazik ziyaretleri ve değerli katkıları için Dr. Mahat'a teşekkür edilerek, gelecekte ortak sanatsal ve kültürel projelerde iş birliğinin güçlendirilmesi temeninde bulunuldu.

ДОКТОР ЛЕЙЛА МАХАТТЫҢ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНА САПАРЫ

2025 жылдың 11 қыркүйегінде Қазақстанның танымал суретшісі әрі кураторы, доктор Лейла Махат Еуразия ғылыми-зерттеу институтына сапар жасады. Сапар барысында ол Институттың қолдауымен дайындалған «Алтын Аймақ» атты кітабын ресми түрде Институтқа табыс етті.

Кездесу аясында басылымның дайындалу кезеңдері мен қазақ өнерін халықаралық деңгейде танытудағы маңызы жөнінде пікір алмасылды. Доктор Лейла Махат Еуразия ғылыми-зерттеу институтының мәдени және ғылыми жобаларға тұрақты қолдау көрсетіп отырғанына ризашылығын білдірді. Өз кезегінде Институт директоры, доцент доктор Суат Бейлур Қазақстанның бай мәдени мұрасын академиялық және өнертанымдық тұрғыда кеңінен насихаттау бағытындағы бастамаларды одан әрі қолдайтындығын атап өтті.

Сапар соңында доктор Лейла Махатқа жасаған ілтипатты келуі және құнды сыйы үшін алғыс білдіріліп, алдағы уақытта бірлескен мәдени және шығармашылық жобаларды жүзеге асыруға ниет білдірілді.

Avrasya Araştırma Enstitüsü

АХМЕТ YESEVİ ÜNİVERSİTESİ MÜTEVELLİ HEYET BAŞKANI PROF. DR. MUHİTTİN ŞİMŞEK, T.C. ALMATI BAŞKONSOLOSU SN. TUĞBA ALAN'I ZİYARET ETTİ

11 Eylül 2025 tarihinde, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek, görevine yeni atanan T.C. Almatı Başkonsolosu Sn. Tuğba Alan'ı makamında ziyaret ederek hayırlı olsun dileklerini iletti.

Görüşmede, Türkiye ile Kazakistan arasındaki köklü ilişkilerin farklı alanlarda gelişerek sürdürülmesi ve özellikle akademik, kültürel ve bilimsel iş birliklerinin daha da güçlendirilmesi konularında görüş alışverişinde bulunuldu.

ПРОФЕССОР, ДОКТОР МУХИТТИН ШИМШЕК ТҮРКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЛМАТЫДАҒЫ БАС КОНСУЛЫ ТУГБА АЛАН ХАНЫММЕН КЕЗДЕСТІ

2025 жылдың 11 қыркүйегінде Ахмет Ясауи университеті Өкілетті кеңесінің төрағасы, профессор, доктор Мухиттин Шимшек өз қызметіне жаңадан тағайындалған Түркия Республикасының Алматыдағы Бас консулы ханым Тугба Аланға арнайы барып, құттықтау тілегін жеткізді.

Кездесу барысында Түркия мен Қазақстан арасындағы тарихи терең тамырлы қарым-қатынастардың түрлі салаларда одан әрі дамытылуы, сондай-ақ академиялық, мәдени және ғылыми ынтымақтастықтың жаңа деңгейге көтерілуі жөнінде пікір алмасылды.

Түркі мемлекеттерінің сауда-экономикалық ықпалдастығы: Орта дәліз және көлік инфрақұрылымы
 Türk Devletleri Arasında Ekonomik-Ticari Bütünleşme: Orta Koridor ve Ulaştırma Altyapısı
 Economic and Trade Integration Among Turkic States: The Middle Corridor and Transport Infrastructure

ERI Infographic No. 70

- CAREC Transport Corridor 2
- Pan-European Corridor IV
- Trans-European Transport Network
- North-South Transport Corridor
- Zangezur corridor

- ★ National Capital
- City
- ⚓ Sea Port

Country	Total length of railway roads (thousand km)	Total length of highways (thousand km)	Number of airports
Azerbaijan	2.1	19.2	8
Kazakhstan	16	96	Of the 20 operating airports, 18 are categorized according to the standards of the International Civil Aviation Organization (ICAO)
Kyrgyzstan	0.4	19	11 operating airports, including 4 international and 7 domestic airports
Türkiye	10.5	427	50
Uzbekistan	7.4	42.8	11
Hungary	7.9	1.8	9
Turkmenistan	5	0.6	4

Schematic route of the Middle Corridor

Source: turkicstates.org (2025)

How to Cite: Eurasian Research Institute. (2025). Economic and Trade Integration Among Turkic States: The Middle Corridor and Transport Infrastructure (ERI Infographics No. 70).

 www.eurasian-research.org

 facebook.com/ERlresearch

 x.com/ERlresearch

 instagram.com/eriresearch

 linkedin.com/in/eurasian-research-institute-021a361a1

 youtube.com/EurasianResearchInstitute

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Eylül 2025 Sayı: 92
Қыркүйек 2025 жыл № 92